

Culture Programme

Lucrările conferinței

SCHIMBĂRI UMANE ȘI INTERACȚIUNI ÎN PEISAJUL CULTURAL RURAL

ALEXANDRIA, 8-9 APRILIE 2010

Editori
Ecaterina Țânțăreanu și Ruxandra Nemțeanu

Editura *Renaissance*

**SCHIMBĂRI UMANE ȘI INTERACȚIUNI
ÎN PEISAJUL CULTURAL RURAL**

**PUBLICAȚIILE MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN
(II)**

Culture Programme

Education and Culture DG

LUCRĂRILE CONFERINȚEI

SCHIMBĂRI UMANE ȘI INTERACȚIUNI ÎN PEISAJUL CULTURAL RURAL

ALEXANDRIA, 8-9 APRILIE 2010

Editori

Ecaterina Țânțăreanu și Ruxandra Nemțeanu

Cu contribuții de: Ștefan Apope-Nedelcuță, Liviu Brătuleanu, Marilena Doina Ciocănea, Marina Iliescu, Dana Mihai, Emil Păunescu, Iozefina Postăvaru, Liliana Roșiu, Mădălina-Diana Rușanu-Radu, Cătălin Sârbu, Adriana Stroe, Aurelian Stroe

**Editura Renaissance
București 2010**

**PUBLICAȚIILE MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN
(II)**

Redactor: Pavel Mirea

Tehnoredactor: Liviu Nicolescu

Coperta: Pompilia Zaharia, după o fotografie de Ivan Drufovka (satul Măgura, mai 2009)

Traduceri în limba engleză: Alexandra Țânțăreanu, Mihaela Iscru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

**Lucrările Conferinței Schimbări umane și interacțiuni
în peisajul cultural rural, Alexandria 8-9 aprilie 2010/**

Ediitori: Ecaterina Țânțăreanu, Ruxandra Nemțeanu

București, Editura Renaissance, 2010

ISBN 978-973-8922-92-1

I. Ecaterina Țânțăreanu (Ed.)

II. Ruxandra Nemțeanu

904 (498-22)

Conferința Națională **Schimbări umane și interacțiuni în peisajul cultural rural**, a fost parte a proiectului **Măgura - Past and Present**, derulat de Cardiff University în cadrul **Art-Landscape Transformations EC Project 2007-4230** și a fost finanțată de Uniunea Europeană.

*The National Conference **Human changes and interactions in the rural cultural landscape** was part of the **Art-Landscape Transformations EC Project 2007-4230**, Cardiff University partner scenario **Măgura - Past and Present** funded by the European Union.*

Acest volum a fost finanțat prin proiectul **Art-Landscape Transformation EC Project 2007-4230**. Programul Cultura (2007-2013) al Agenției Executive pentru Audiovizual și Cultură a Uniunii Europene.

*This volume has been supported by the **Art-Landscape Transformations EC Project 2007-4230**. European Union Education, Audiovisual and Culture Executive Agency Culture Programme (2007-2013).*

Editura Renaissance 2010
www.editurarenaissance.ro
(Editură recunoscută C.N.C.S.I.S.)
Director: Sorin Alexandru ȘONTEA
Telefon/fax: 031.808.91.97/0744.652118
E-mail: sorinsontea@rdslink.ro

©Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate
Cardiff University, Muzeului Județean Teleorman și Editurii Renaissance

ISBN 978-973-8922-92-1

Tipar: ABSTRACT MEDIA SRL
Tel/fax: 031.808.91.97

SUMAR CONTENTS

Cuvânt înainte <i>Foreword</i>	7
Cătălin SÂRBU Peisaj cultural rural - teritoriu și dezvoltare <i>Rural cultural landscape - territory and development</i>	9
Iosefina POSTĂVARU Vedere asupra peisajului cultural al satelor de câmpie prin prisma Listei Monumentelor Istorice. Județul Teleorman <i>A view of the cultural landscape represented in the List of the Historical Monuments. Teleorman county</i>	15
Ștefan APOPE-NEDELCUȚĂ Modificarea arhitecturii tradiționale țărănești și necesitatea găsirii unor modalități de protejare <i>Changes in traditional peasant architecture and the need for protection</i>	29
Ecaterina ȚÂNȚĂREANU Spicuiiri dintr-o mai veche monografie a comunei Măgura <i>Episodes from an old monograph of the Măgura Village</i>	37
Mădălina-Diana RUȘANU-RADU Contribuții documentare la istoria localității teleormănene Măgura în perioada 1939-1944 <i>Documentary contribution to the history of the Teleorman county village of Măgura during 1939-1944</i>	45
Doina Marilena CIOCĂNEA Conceptul de dezvoltare urbanistică în peisajul cultural rural. Dezvoltare spațială - principiile unei politici de amenajare durabilă pentru Europa <i>The concept of urban development in the rural cultural landscape. Spatial development and the principles of sustainable planning policy for Europe</i>	49
Marina ILIESCU Imaginea unui sat teleormănean (Atârnați - Cernetu) la cumpăna veacurilor XIX și XX <i>An image of a village from Teleorman county (Atârnați - Cernetu) at the turn of the XIXth and XXth centuries</i>	57
Emil PĂUNESCU Peisajul rural din zona Vlașca - Teleorman de-a lungul secolului XX <i>The rural landscape in the Teleorman - Vlașca area during the XXth century</i>	67
Dana MIHAI De la oraș la sat. Schimbări în peisajul cultural rural - Giurgeni, județul Ialomița. <i>From city to village. Cultural landscape changes in rural - Giurgeni, Ialomița county</i>	69
Ruxandra NEMȚEANU Comuna Nuci, județul Ilfov, la răscruce de drumuri! <i>The commune of Nuci in the Ilfov county, at the crossroads!</i>	77
Liliana ROȘIU Forme de raportare la monumental istoric în comunitățile rurale din Banat <i>The range of attitudes to historical monuments in the rural communities of the Banat region</i>	89

Adriana STROE, Aurelian STROE Evoluția peisajului cultural în satele săsești iobăgești din Transilvania - studiu de caz: Vișoara/Domald-Hundorf, jud. Mureș <i>Serfs' Saxon villages in Transylvania - case study: the village of Vișoara/Domald-Hundorf, Mureș county</i>	99
Liviu BRĂTULEANU Ctitoriile boirnașilor - categorie a arhitecturii populare de zid din Țara Românească <i>The petty boyars builders - a category of traditional wall architecture in Wallachia</i>	115
Colaboratori <i>Contributors</i>	131

CUVÂNT ÎNAINTE

Începând din anul 2009 și până în 2011 se desfășoară proiectul internațional *'Măgura - Past and Present'* (*'Măgura - trecut și prezent'*), finanțat din fondurile Uniunii Europene, derulat de Universitatea din Cardiff (Marea Britanie), în colaborare cu Muzeul Județean Teleorman, în parteneriat cu Școala de Arte și Meserii Măgura și cu sprijinul Primăriei comunei Măgura. Acesta este parte în cadrul Programului *'Cultura 2009 - 2011'* și se derulează sub egida proiectului internațional european intitulat *'Transformation'* (*'Art Landscape Transformations EC project 2007 - 4230'*), la care au aderat 10 parteneri din Portugalia, Irlanda, Marea Britanie, Lituania, Italia și Spania.

Proiectul vizează perceperea și stăpânirea efectelor pe care le presupun schimbările mediului înconjurător, de la modificările naturale până la intervențiile antropice, ultimele putând conduce la transformarea prin artă a peisajului natural. Obiectivul general al proiectului este acela de a implica un număr cât mai mare de specialiști și în deosebi artiști, care vor urmări diferitele modele și tipuri de schimbare a mediului înconjurător. Scopul său final este de a folosi arta pentru dezvoltarea locală a unor regiuni din Europa, mai ales acelea cunoscute ca fiind defavorizate.

'Măgura - trecut și prezent' este un proiect amplu, ce evoluează în etape succesive pe parcursul celor doi ani de desfășurare, mobilizând un mare număr de persoane, din țară și străinătate, reprezentanți ai unor domenii profesionale multi-diversificate: arheologie, antropologie (vizuală), geomorfologie, paleobotanică, arhitectură, urbanism, istorie, istoria artei, dar și un număr semnificativ de artiști, atât din domeniul artelor plastice (graficieni, ceramist etc.), cât și al muzicii (muzician - compozitor). Au fost organizate două sesiuni științifice, una cu titlul *'Schimbări umane și interacțiuni în peisajul cultural rural'* și cea de-a doua, de arheologie, sub genericul *'The lower Danube in prehistory: Landscape changes and human-environment interactions'*, mai multe workshop-uri care au antrenat elevii și profesorii de la școala din Măgura, o expoziție de arheologie care este dedicată locuirii neolitice de pe Valea Teleormanului și o expoziție temporară ce prezintă rezultatele finale ale proiectului. Deosebit de important este faptul că proiectul va fi mai bine cunoscut prin publicarea lucrărilor celor două conferințe și prin intermediul internetului, prin pagini de web.

Volumul de față cuprinde o parte din comunicările ținute în cadrul conferinței *'Schimbări umane și interacțiuni în peisajul cultural rural'*, ce a avut loc la Alexandria, în data de 8-9 aprilie 2010. Obiectivul manifestării a fost tratarea diferitelor moduri în care schimbarea peisajului rural a fost și este determinată de prezența oamenilor dar și felul în

care această schimbare poate fi recunoscută sub forma unor percepții sau modele de gândire despre *peisaj*, definit ca un concept mai larg, caracterizat în termeni fizici, economici, umani, filozofici, artistici, mistici etc.

În tematica generală a sesiunii, având ca punct de pornire Convenția Europeană a Peisajului și posibilitățile implementării ei în realitatea românească, s-au abordat atât probleme generale, vizând legislația în domeniul amenajării teritoriului și a patrimoniului imobil rural din mai multe regiunii ale României, un patrimoniu sensibil, afectat de dezvoltarea economică și imobiliară, cât și teme punctuale, privind trecutul istoric și moștenirea arhitecturală tradițională sătească precum și alte componente ale peisajului cultural rural, cum sunt curțile boierești și bisericile, dar și paradigma decăderii unei înfloritoare așezări urbane medievale la stadiul de așezare rurală și ea dispărută, dar și pericolul pierderii patrimoniului imaterial local.

Prezentările și discuțiile participanților, istorici, istorici de artă, arhitecți, urbanști, nu s-au limitat la identificarea moștenirii culturale rurale și au insistat asupra necesității ca activitatea de protecție și punere în valoare a peisajului cultural rural să fie asumată de instituțiile specializate ale statului și în mod special de administrațiile locale, din perspectiva și în relație cu rapidele schimbări socio-culturale contemporane.

Din acest motiv organizatorii își manifestă speranța că această reuniune poate reprezenta o 'voce', oricât de firavă, în contextul discuțiilor și normativelor ce urmează a reglementa acest domeniu, încă lipsit de viziune în România, care este *conservarea peisajului cultural rural*.

De asemenea exprimă mulțumiri participanților la conferință și tuturor celor care au contribuit la realizarea acestui volum și în mod expres inițiatorilor și coordonatorilor proiectului, domnii dr. Douglass Bailey, Chair of Anthropology, San Francisco State University și dr. Steve Mills, Leucturer in IT application, School of Archaeology, History and Religions, Cardiff University.

Ecaterina Țânțăreanu și Ruxandra Nemțeanu

PEISAJ CULTURAL RURAL - TERITORIU ȘI DEZVOLTARE

Cătălin SÂRBU

Abstract: *Cultural landscape can be approached as a complex expression of a lifestyle and as a synthesis of natural and anthropogenic components for a given territory. These can be seen in their material (mainly economic but also artistic) dimension as well as the more immaterial processes of art, technology and sociality.*

All these elements, structured in an open and dynamic system, have a history in a defined territory.

With this framework we can identify the distinctive features of the urban rural space. The rural space, being directly linked to vegetation (seasonal) cycles and to primary economic resources (natural components of the environment), shows a great inertia with respect to technology, habits and arts.

With the rise of technological and cultural modernity, the diffusion of urban values within rural populations leads to significant changes in lifestyle.

When considered part of a territory system, territorial expression of these elements as complex components of the cultural landscape are subject to evolution with an increasingly rapid rate of change.

A question is posed when these changes are studied from the point of the view of the social and economic development of a territory: is the cultural landscape a resource for development or it is an objective of territorial development? In other words, the cultural landscape is not only a subject of research but also represents a dynamic object generating new opportunities for development.

Furthermore, can a realistic equilibrium be developed between a patrimonial approach (mainly leading to conservation solutions) and a vision oriented to the exploitation of this resource?

Keywords: *territory; development; rural/urban; conservation/exploitation.*

Cuvinte cheie: *teritoriu; dezvoltare; rural/urban; conservare/exploatare.*

Peisaj cultural și transformare

În ciuda unei aparente cantonări în propriile tipare, oecumena agricolă este rezultatul transformării continue a peisajului rural, deși ratele mai reduse ale schimbării, comparative cu cele ale urbanului, pot întreține iluzia unei permanențe.

Dacă abordăm peisajul cultural ca fiind expresia complexă a unui mod de viață, care exprimă sintetic, printre altele, raportul dintre resursele naturale și cele antropice, vom identifica mai lesne elemente ale unei dinamici uneori subtile, alteori mai abrupte. Orientând din această perspectivă cercetarea resurselor antropice ale teritoriului, acestea pot fi înțelese pe de o parte atât în dimensiunea lor materială, orientată spre economic dar și către frumos, iar pe de altă parte, ca și creație imaterială, incluzând un câmp larg, atât al creației artistice, cât și a celei tehnice (Fig. 1).

Spațiul rural contemporan devine preponderent spațiu de producție și mai puțin **spațiu de viațuire tradițională** (locuire, în sens complex, dincolo de structurile fizice, care include și **structurile psiho - socio - culturale**), de unde și concluzia că în prezent este mai dificil de valorizat în valențele sale practice contemporane un spațiu rural cantonat (din punct de vedere al practicii sociale) în trecut.

Teritoriul privit ca resursă oferă imaginea unui sistem a cărui transformare este inextricabil legată de istoria locului. Elementele naturale și antropice (materiale, imateriale, instituționale), coagulate într-un sistem teritorial dinamic și deschis, evoluează de-a lungul istoriei pe un teritoriu definibil. Expresia teritorială și spațială a acestor elemente, componente complexe ale peisajului cultural și acesta însuși, sunt supuse fenomenelor evolutive din ce în ce mai rapide, cu o rată a schimbării din ce în ce mai accentuată.

Una dintre componentele esențiale ale înțelegerii peisajului cultural rural o constituie relația cu hrana și, pe cale de consecință, cu populația. Spațiul de producție alimentară se reprezintă ca peisaj cultural începând cu imaginea și funcțiunea tarlalelor agricole și terminând cu o cultură gastronomică a locului.

Considerentele de mai sus ne permit să afirmăm faptul că **istoria, cultura și teritoriul sunt elementele cheie ale înțelegerii peisajului cultural ca și factor dinamic al dezvoltării.**

Două elemente esențiale, cu impact asupra înțelegerii Peisajului Cultural, caracterizează dinamica teritoriului:

- **toate structurile teritoriale implicate evoluează cu viteze** (rate ale schimbării) **diferite;**
- **sensurile** (semnificațiile) **schimbărilor pot fi diferite pentru fiecare dintre structurile funcționale teritoriale** (inclusiv Peisajul Cultural, pe care îl vom considera de asemenea ca una dintre structurile teritoriului).

Dinamici sociale și economice

Aceste evoluții ale teritoriului abordate inclusiv din perspectiva dezvoltării sale sociale și economice (componenta umană), pot conduce la întrebarea: în ce măsură peisajul cultural astfel definit și circumscris spațiului natural și amenajat poate fi privit ca o resursă a dezvoltării, iar în același timp, dacă ar putea constitui un obiectiv al dezvoltării teritoriale. Considerând această întrebare și ca un punct de plecare al cercetării, putem aborda peisajul cultural pe de o parte ca subiect al cercetării, iar pe de altă parte ca o realitate teritorială dinamică, ca un sistem care poate genera și mobiliza oportunități noi de dezvoltare, în ultimă instanță ca obiect al dezvoltării.

Una dintre problemele esențiale în această viziune asupra peisajului cultural, care implică și procesele de dezvoltare, o reprezintă problematica evoluției **semnificațiilor** peisajului. Acest subiect poate fi privit fie din perspectiva populației locale, locuitori ai respectivului spațiu rural, fie din aceea a populației din afara teritoriului respectiv. Implicațiile asupra dezvoltării depășesc o discuție subsumată aspectelor strict culturale, modul în care peisajul cultural este perceput de diferitele categorii de populație determinând în mare măsură valorificarea potențialului zonelor respective.

Percepția coerentă din perspectiva populației locale implică integrarea peisajului cultural (așa cum a fost definit mai sus) în sistemul de valori curente, la nivelul mentalităților individuale și de grup, proces care constituie o parte din ansamblul de motivații privind activitățile zilnice și ale acțiunilor care vizează dezvoltări de perspectivă. Evoluția pe acest palier a spațiului rural românesc a fost supusă în ultimii zeci de ani unor mutații brutale, care au provocat puternice rupturi în sistemele de valori tradiționale, dintre care cel mai important pentru subiectul discutat o reprezintă pierderea înțelegerii **holistice asupra peisajului** de către locuitorii teritoriului respectiv. Pe cale de consecință, reșezarea sistemelor de valori în spațiul rural nu numai că poate reconsidera doar un segment relativ redus al vechilor cutume și numai unele elemente ale creației materiale și imateriale, dar în plus, necesită o perioadă de reșezări într-o nouă matrice culturală.

Aceste modificări se concretizează în spațiul rural prin copierea unui stil de viață urban (apare muncitorul agricol, ca individ specializat pentru operațiuni efectuate într-un cadru instituțional și organizatoric diferit de acela tradițional, care era marcat de puternice structuri și funcțiuni de natură autarhică), în schimb, fără beneficia de resursele tuturor rețelelor funcționale urbane. Ca urmare, peisajul rural se sărăcește în special de semnificații și devine anonim, iar în plan fizic se uniformizează.

Relația agricultură/ecologie se schimbă, în special prin dimensiunea ei economică, dar și în ceea ce privește atitudinea față de activitățile agricole și mediul natural, purtător de resurse, rezultând un nou echilibru. Apar noi relații între elementele constitutive ale peisajului, atât în ceea ce privește factorii naturali, cât și cei umani. Multe dintre aspectele legate de multifuncționalitatea peisajului dispar (folosințele agricole ale terenurilor de cultură, terenuri utilizate în comun de către o comunitate, modul de lucru, organizarea activităților agricole, aspecte legate de proprietate, elemente ale tradițiilor artistice în conexiune cu practica agricolă).

Mutații economice și sociale cu impact major asupra peisajului cultural se reflectă și în ceea ce privește resursa de forță de muncă. Multe dintre comunitățile rurale care prezintă o accesibilitate fizică mai mare față de centrele urbane, prezintă în perioadele de creștere economică tendința de a-și exporta forța de muncă către activitățile economice din spațiul urban, care începe să conteze mai mult decât cea pentru activitățile agricole. Are loc o cuplare a segmentului activ al comunităților rurale respective la ritmurile industriale și de servicii (de regulă diurne sau săptămânale, în opoziție cu cele tradiționale, supuse în special ciclurilor naturale ale vegetației), precum și trecerea către alte structuri de organizare a muncii. Aceste dinamici economice și sociale facilitează asumarea unui alt tip de cultură și a unor alte valori în cadrul comunităților rurale.

Impactul asupra peisajului cultural rural este unul major: **peisajul cultural nu mai exprimă circuitul vital, natural și antropic, care a generat o anume configurație teritorială.** Ceea ce a fost odată elementul definitoriu al procesului de structurare a teritoriului, devine în cel mai bun caz subiect de conservare și de valorificare într-un alt câmp economic (de regulă cel turistic), sau al vieții de zi cu zi.

Pentru cei din afara spațiului rural respectiv aspectele peisajului cultural par să rămână cantonate în sfera interesului pentru natură și al etnografiei, dacă nu chiar a exoticii (a unui anumit

tip de curiozitate care vizează anecdoticul), atunci când nu sunt grevate pur și simplu de indiferență. Evident, forța de penetrare a valorilor peisajului cultural rural ține atât de elementul receptor al acestuia (aspectele educaționale de bază putând fi determinante), cât și elemente legate de activitățile de marketing care vizează teritoriul respectiv. Aceste elemente legate de percepția în urban a valorilor specifice rurale, pot constitui cauze ale clivajului cultural urban/rural, dar pot de asemenea să reprezinte canale de construcție a unor elemente ale dezvoltării rurale.

În oricare dintre situațiile de percepție a peisajului cultural rural (de către populația locală sau de către cea din exteriorul zonei respective), **forța și potențialul de dezvoltare a peisajului cultural constă în vizibilitatea înțeleșurilor sale, dar mai ales în capacitatea socială a populației de a-i aprecia configurațiile caracteristice.**

Tematica generală a studiului peisajului cultural al așezării rurale

Aprecierea (valorizarea) configurațiilor caracteristice ale peisajului cultural rural este posibilă prin studiul sistematic al acestuia, realizat pentru o serie de domenii de analiză multidisciplinară. Tematica studiului **peisajului cultural al așezării rurale cuprinde o arie largă de demersuri analitice care se referă la:**

- Elemente topografice, microtopografice și hidrografice;
- Acoperirea cu vegetație (structura vegetală, specii, configurații spațiale și temporale);
- Fauna caracteristică;
- Istoria locului (mărturii arheologice, monumente, istoria scrisă);
- Patrimoniul cultural material și imaterial;
- Peisajul major reprezentat de exploatarea agricole (culturi cerealiere, grădini, vii, livezi etc.);
- Prezența activităților agriculturii de subzistență (în conexiune cu fenomenele de fragmentare a teritoriului agricol în proprietăți mărunte și în consecință în modurile sale de utilizare);
- Caracteristicile spațiului construit (scara, funcțiunile și arhitectura gospodăriei rurale, materialele de construcție), care conduc către problema evoluției modelelor din rural și a împrumuturilor din alte spații culturale;
- Impacte ale mediului exterior (context suprateritorial, dintre care remarcăm cu titlu de exemplu pentru unele situații, asaltul orășenilor, materializat prin realizarea reședințelor secundare sau a locuințelor de retragere);
- Structurile edilitare cu impact vizual dar și economic și social (căi de comunicație și cele de transport a energiei electrice în special);
- Diferențele sensibile între regiuni, la scări diverse teritoriale (plecând pentru spațiul românesc de la diferențele dintre spațiile intra și extracarpatic).

Identificarea elementelor (inclusiv a relațiilor dintre elemente) care conferă personalitate peisajului unui spațiu rural reprezintă baza pentru valorizarea (clasificarea și ierarhizarea), peisajului cultural, dar acest lucru poate deveni operațional, în sensul constituirii drept bază pentru decizii privind politicile de dezvoltare, numai în măsura în care analizele, desfășurate pe baza unor metodologii specifice, pot fi raportate la sistemul de valori al populației din zonă (populația rurală), și la cel din afara ei (de regulă cea urbană).

Raportul urban-rural și recompunerea continuă a peisajului cultural

Problema **raportului rural-urban** reprezintă o temă de discuție și dintr-o perspectivă academică, a elaborării continue de modele, dar și din punctul de vedere al formulării politicilor de dezvoltare. Ambele activități reprezintă procese care necesită o permanentă interogare, față de dinamica din ce în ce mai ridicată a ratei schimbărilor din societate.

Modernitatea tehnică și culturală, asigură un grad tot mai ridicat de difuzie a valorilor urbane în rândul populației rurale și, pe cale de consecință, determină mutații profunde în stilul de viață al acesteia. Aceste mutații nu se limitează numai la aspecte de organizare a activităților economice specifice, din ce în ce mai integrate pe teritorii din ce în ce mai largi, cuprinzând atât spații rurale cât și aglomerații urbane. Ele cuprind și sfera mentalităților, a percepțiilor, cu impacte majore și în ceea ce privește producția artistică, modul de viață și în ultimă instanță înțelegerea complexă a propriului mediu de viață.

Chiar în condițiile difuziei modelelor urbane de locuire, sunt prezente încă o serie de trăsături distinctive ale spațiului rural în raport cu acela al așezării umane de tip urban. Spațiul rural, legat direct de ciclurile naturale generate de succesiunea anotimpurilor, de resursa primară economică reprezentată de elemente naturale (terenul agricol, cel forestier, resursa acvatică), de acoperirea cu

vegetație a așezării umane rurale în mult mai mare măsură decât cea urbană, evidențiază o inerție mai mare a principiilor de bază care stau la originea tehnicilor de lucru, a cutumelor (atât din sfera tehnicii de prelucrare a resurselor cât și a sferei mentalităților), dar și a celor care vizează aspectele vizual/simbolice ale peisajului și, nu în ultimul rând, manifestările cu caracter artistic.

Acest joc al relațiilor rural/urban produce continuu o nouă structură a mediului antropizat, exprimată și prin peisaj, ca expresie a noilor structuri economice (raportul agricultură/industrie/servicii, în care ultimele devin dominante - turism, asigurări, servicii bancare, învățământ specializat, servicii culturale).

Influențele și mutațiile amintite nu se limitează numai la relațiile endogene, ele fiind prezente și în relația cu marele teritoriu, cu macropaisajul și cu marile infrastructuri (de comunicații, energetice, industriale). În această relație care exprimă schimbarea, pot interveni probleme legate de raportul dinamic al ruralului cu periferiile urbane, cu teritoriile marcate de împrăștierea urbană, cu siturile de extracție.

Probleme generale ale managementului peisajului cultural rural

Complexitatea structurală și funcțională a peisajului cultural rural face dificilă atribuirea gestionării acestuia de către o singură sferă de competență instituționalizată. Este greu de dat un răspuns unic la întrebarea: Cine gestionează peisajul rural? Posibile răspunsuri parțiale ar fi:

- Ministerul Agriculturii;
- Ministerul Mediului;
- Ministerul Culturii.

Dar și:

- Autoritățile locale;
- Societatea civilă.

Dacă înțelegem **peisajul cultural** în sensul ipotezei formulate la începutul acestui articol, realizăm că este vorba de **o realitate teritorială vie, care există în primul rând prin desfășurarea activităților populației** din zona rurală respectivă. Aceasta înseamnă că problema managementului nu poate fi redusă numai la aspectele instituționale și cele ale politicilor de dezvoltare generate pe diferite paliere administrative.

Un principiu de luat în considerație îl reprezintă acceptarea unui anumit grad de mobilitate în abordări: de la salvare și conservare, către valorizarea peisajului rural prin includerea acestuia printre obiectivele activității de amenajare a teritoriului, în funcție de particularitatea fiecărui peisaj cultural rural, altfel formulat, **asumarea diversității soluțiilor, față de diversitatea peisajelor culturale**. Așadar, de la scop în sine (studiu și conservare), către substanța funcțională a teritoriului, asumată ca atare.

În această abordare, **peisajul cultural din spațiul rural devine element al strategiei locale de dezvoltare**.

Identificarea aspectelor managementului (obiective, priorități, resurse, actori etc.), este necesar să fie completată cu procesul de **integrare în rețele diversificate**, fie ele **pe orizontală** (tematice, de exemplu cele culturale, turistice, ecologice, lanțuri de producție), fie **pe verticală** (instituțional - de la local, regional, la național și european/internațional, dar și spațial - pe unități administrativ-teritoriale).

Un alt aspect abordat se referă de regulă la necesitatea implicării autorităților pentru crearea infrastructurilor, în special ale celor care cresc gradul de accesibilitate a zonei rurale respective. La realitățile care vizează în special aspectele antropice și instituționale ale organizării teritoriului, se adaugă schimbările microclimatice (fenomenele de deșertificare, lucrările de desecări, abandonarea sistemelor de irigații) și a structurilor ecologice funcționale din teritoriu (biotopi, biocenoză). Acest aspect poate fi pus în relație cu activitatea de urbanism, în particular cu managementul utilizării terenului, care poate fi esențial pentru realizarea sustenabilității producției agricole. Legat de aspectele generale ale mediului natural sau semiantropizat, este posibilă și o altă abordare de principiu (chiar și ca o soluție de tranzit) și anume **renaturarea**.

O altă remarcă vizează faptul că proiectele legate de peisajul rural contemporan revitalizat se referă în mare parte la activitatea de turism. Aceste domenii țintă ale dezvoltării teritoriale, cu relevanță în ceea ce privește valorificarea potențialului peisajului cultural rural sunt în mod necesar și uneori decisiv dependente pe palierul implementării de **raportul peisajului cu proprietatea funciară**, cu o mare importanță și în spațiul rural, unde micile proprietăți fragmentate constituie o realitate aflată în opoziție cu procesele de concentrare în mari proprietăți și/sau în mari exploatații agricole.

Aceste elemente care fac posibilă fundamentarea principiilor dezvoltării unui teritoriu având un peisaj cultural de valoare necesită **elaborarea unui proiect strategic** de dezvoltare integrată rurală, eventual prin analogie cu proiectele integrate de dezvoltare urbane, cu deosebirea că pentru spațiul rural este vorba de un alt tip de abordare, la o scară teritorială mai amplă, în relație cu principiile de bază ale dezvoltării teritoriale durabile (pe domeniile specifice: economic/mediu/socio-cultural).

Elaborarea liniilor strategice se bazează pe analiza raportului rural/urban ca raport dintre locurile de viață ale omului care valorizează în interesul său potențialul spațiului natural geografic.

Paradigma acestui tip de dezvoltare rurală este **diversitatea**, văzută atât în ceea ce constituie realitatea teritorială cât și a soluțiilor specifice. Diversitatea oferă adaptabilitate crescută la impactele exogene de natură antropică (tehnologice, economice, culturale), inclusiv în ceea ce constituie peisajul cultural ca obiect al conservării sau ca domeniu al dezvoltării.

Un alt principiu al problematicii peisajului cultural în relație cu procesele de dezvoltare îl constituie faptul că abordarea pe scară spațială largă, caracteristică amenajării teritoriului, permite integrarea tuturor aspectelor dezvoltării, o posibilitate fiind abordarea intercomunală între diferitele Unități Administrativ - Teritoriale.

În ceea ce privește formularea viziunilor de dezvoltare în raport cu peisajul cultural, acestea pot oscila pe un spectru larg, definit fie de **viziunile de natură strict protecționistă** (de la cele ecologizante până la cele exclusiv cultural-patrimoniale), fie **viziuni intensiv-economice**, care ridică **problema limitelor unor anumite tipuri de dezvoltare bazate pe exploatarea resurselor**.

În planul deciziilor majore al managementului dezvoltării unor zone purtătoare de peisaj cultural în spațiul rural, întrebarea fundamentală în raport cu principiile dezvoltării durabile este dacă poate fi realizat un **echilibru dezirabil** dintre viziunea strict patrimonială, generatoare de multe ori de soluții orientate preponderent către conservare asupra peisajului cultural, și cea care vizează exploatarea intensivă și extensivă a acestuia.

Bibliografie

- Smith Melanie, K. (2003) *Issues in Cultural Tourism Studies*, First published by Routledge.
- (1999) *European Spatial Development Perspective Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union- Agreed at the Informal Council of Ministers responsible for Spatial Planning in Potsdam*, Published by the European Commission.
- (2004-2006) *ESPON Project 1.3.3. - The role and spatial Effects of Cultural Heritage and Identity, draft final report.*

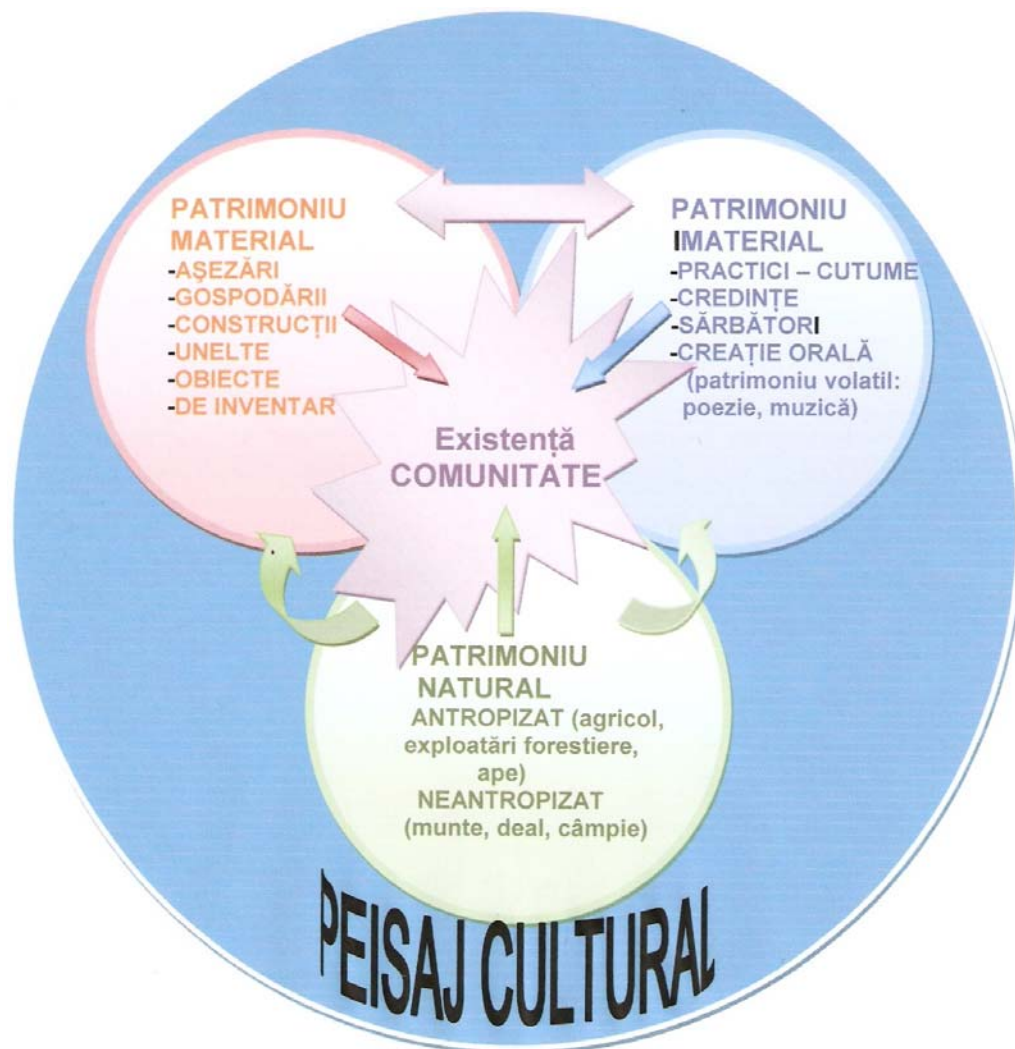

Fig. 1.

VEDERE ASUPRA PEISAJULUI CULTURAL AL SATELOR DE CÂMPIE PRIN PRISMA LISTEI MONUMENTELOR ISTORICE. JUDEȚUL TELEORMAN

Iozefina POSTĂVARU

Abstract: *List of Historic Monuments is the main legal instrument for the protection of built heritage in Romania, being the Annex to the Order no. 2.314/2004 of the Minister of Culture.*

In the post-revolution 20 years, LHM has evolved in five major steps of unify, digitization, review and update up to the form published in 2010 (MO. 2361/12.07.2010).

After this long process of analysis, one question was outlined: 'is the List of Historic Monuments a fair expression of the cultural landscape's built component?'

This article attempts to examine this relationship in the case of Teleorman district's plain villages, an area in which the builders' main raw material, from Prehistory to the modern period was the earth.

Built in earth, stone or wood, the echelon constructions of the Danube plain villages - tumulus, tell, citadel, boyar's court, monastery, mansion, church, school, mud hut, household, shop, mill, farm, fountain, cross, etc. are represented in the LHM in forms and proportions which still need to be readjusted in order to represent and protect the cultural landscape.

Keywords: *List of historical monuments; cultural landscapes; protection; plain villages; architecture in earth; architecture in wood.*

Cuvinte cheie: *Lista Monumentelor Istorice; peisaj cultural; protecție; sate de câmpie; arhitectura de pământ; arhitectura de lemn.*

Lista Monumentelor Istorice (LMI) este principalul instrument legal de protecție a patrimoniului istoric construit de pe teritoriul României, având statutul de anexă a Ordinului nr. 2.314/2004 al Ministrului Culturii și Cultelor. În cei 20 de ani postrevoluționari, LMI a evoluat în 5 mari etape: 1992 - Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI), etapa recuperării și unificării în regim de urgență a listelor de evidență din județe, 2000 - Direcția Monumentelor Istorice/Institutul de Memorie Culturală (DMI/CIMEC), etapa creării bazei de date digitale, 2004 - Institutul Național al Monumentelor Istorice (INMI), etapa actualizării și publicării LMI și investirea cu putere de lege în cadrul juridic creat de Legea nr. 422 din 2001 privind protejarea monumentelor istorice, 2005 - INMI, etapa modificărilor și completărilor publicate ca anexă a OM nr. 2.182/2005 și 2010 - Institutul Național al Monumentelor Istorice/Institutul Național al Patrimoniului (INMI/INP), etapa actualizării și re-publicării (la 5 ani), prevăzută prin lege (OM nr. 2361/12.07.2010).

Este Lista Monumentelor Istorice o expresie justă a componentei construite a peisajului cultural?

Vom încerca, în cele ce urmează să analizăm această relație în cazul satelor de câmpie din județul Teleorman.

Ferma Dona induce rezonanța peisajului câmpiei dunărene în conștiința multora dintre noi (Fig. 1, 2). Construită între 1916-1930 de către succesorii moșierului Beliasar Leontopolu, între care Elena, soția doctorului Iosif Dona (1875-1956), celebrul colecționar de artă, dar și organizatorul stațiunilor balneare de la Techirghiol, Eforie Nord și Eforie Sud, ferma a fost organizată, cu siguranță după preceptul fermei-model, în vogă la acea epocă, dar și sub influența noilor concepții peisagistice și balneologice. Clădirile sunt dispuse pavilionar, cu spații verzi și alei flancate de șiruri de arbori sau arbuști între ele, ansamblul ocupând o suprafață mare de teren, delimitată în mijlocul câmpiei, de perdele de ploi, cu rol de barieră biologică. Construcțiile sunt simple și funcționale, cu destinații explicite: administrație, depozitarea cerealelor, creșterea animalelor, întreținerea atelajelor etc. Corpurile în care sunt și încăperi de locuit pentru personal au pridvoare de lemn, cu traforuri de inspirație etnografică, difuzată în epocă prin școlile de arte și meserii (Fig. 3). Familia doctorului Dona era renumită în zonă pentru capacitatea de a-și administra domeniul¹.

Insertia ansamblului fermei în mijlocul câmpiei, la mare distanță de cele mai apropiate sate, Șegarcea Deal, Șegarcea Vale și Lunca (vechea Râioasa), trebuie să fi fost resimțită de către întemeietori cu de același sentiment al investiturii divine în intervenția umană asupra peisajului natural ca cel descris de către scriitorul George Sion în legătură cu moșia sa de la Crângu²: „...acolo unde se încep câmpiile întinse ale Bărăganelor, am moșioara mea dotată, lipsită de sat sau de locuitori. Pe toată suprafața plană a acestei moșii, nu se aflau decât doi peri sălbateci, cari singuri înfruntau vijeliile iernelor și căldurile cele mai mari ale verelor. Trebuia dar să mă apuc de agricultură, cu pasiunea

poetică ce aveam pentru natură și puterea sa productivă și cu experiența ce aveam în cultura pământului dobândită din copilărie în casa părintească. Câte dificultăți însă n-am avut de întâmpinat până să-mi organizez o mică fermă în mijlocul câmpiei inculte, care mi-a căzut la sorți! Cât capital, câtă muncă, câtă luptă, până să ajung la aceasta! Trebuia să aduc pe roate, din depărtare, și lemn, și nisip, și cărămidă, și cel din urmă cui, cu care să-mi fac casă, împrejmuiri, grajduri, magazii și atâtea îndemănări cerute unui așezământ agricol. Trebuia să creez totul, ca Dumnezeu când a făcut lumea: puțuri, grădini, arbori roditori, fânețe artificiale și chiar o pădure, pe care o vedeam necesară în viitor” (Sion 1973).

În momentul verificării pe teren a LMI, în 2006, de către Direcția Județeană de Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Teleorman (DJCCPCN) și INMI, s-a constatat că Ferma Dona, ce figurează ca ansamblu, având codul TR-II-a-B-14452 și componentele *Conac* (01) și *Corpuri anexă* (02), păstrează 17 dintre clădirile vechi, identificabile prin caracteristici constructive și pe baza unor surse documentare³. Aplicarea procedurii de clasare individuală a componentelor nu a fost însă finalizată, iar enunțarea lor globală în LMI a favorizat avizarea unor intervenții ce au denaturat decisiv caracterul ansamblului și vocea sa în peisajul cultural.

Parcurgând conținutul celor 5 etape ale LMI, în cazul județului Teleorman, se poate urmări următoarea dinamică cantitativă:

Față de singura Listă a monumentelor publicată în perioada comunistă (LMI prin HCM 1955) prin care patrimoniul istoric construit al județului era reprezentat prin 10 monumente (necropole tumulare, mănăstiri și curți boierești), LMI post revoluționară din 1992 a extins protecția asupra a 413 monumente, ilustrând îndeosebi creșterea interesului pentru arhitectura vernaculară (abia scăpată de sub stigmatul sistematizărilor). Au fost incluse, sub semnul urgenței și având caracterul unei colecte nesistematice, 59 de situri arheologice, 328 de monumente de arhitectură, 2 monumente memoriale (casa Zaharia Stancu din Salcia și casa Marin Preda din Siliștea Gumești), 8 monumente de for public și, semnificativ pentru prezervarea peisajului cultural, 16 zone protejate. Din păcate, includerea în Listă s-a făcut aproape exclusiv pe baza informațiilor scrise, ceea ce a condus la nenumărate inexactități, dubluri și poziții fără corespondență în realitatea din teren.

Această situație, adăugată dezinteresului față de patrimoniul istoric construit, se va reflecta în LMI 2004, în cele 58 de poziții din *Lista monumentelor dispărute*, o pondere foarte mare pentru numărul total de monumente. La acest capitol, județul Teleorman este depășit doar de județul Prahova cu 121 de monumente dispărute, dar după care rămân clasate 1074 și urmat de județul Brașov cu 46 de monumente dispărute, dar după care rămân clasate 985.

Conform *LMI 2004, monumente dispărute*, peisajul cultural al județului a pierdut 9 biserici datate în prima jumătate a secolului al XIX-lea, un bordei, 31 de case și prăvălii, 5 conace, 3 școli, o moară și 4 situri arheologice.

Dintre aceste dispariții, demolarea *Casei bordei* de pe str. Horia, Cloșca și Crișan nr. 97 din Alexandria, datând de la începutul secolului al XIX-lea, cod TR-II-m-B-20760, corespunde extincției din LMI a unei specii de arhitectură tradițională definitorie pentru zona de câmpie. Lacuna nu poate fi completată în momentul de față decât virtual, suprapunând fotografia Bordeii din Segarcea Deal (azi dispărut), prezervată în Arhiva Universității de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu, București, fondul Alexandru Tzigara Samurcaș (Fig. 4) sau imaginea bordeii similar din jud. Dolj, conservat în Muzeul Satului 'Dimitrie Gusti' din București.

Văzut prin prisma LMI, peisajul cultural al județului Teleorman are o dominantă rurală (267 din cele 393 de monumente clasate sunt localizate la sat) iar patrimoniul construit are constanta amplasării îndeosebi pe teren plan, ceea ce-i potențează impactul modelator asupra peisajului.

În acest cadru, 'vocile' cu timbrul cel mai specific câmpiei teleormănene sunt următoarele categorii funcționale ale patrimoniului construit: tumulul, tell - ul, cetatea antică, cetatea medievală, curtea boierească, mănăstirea, cula, biserica parohială, școala, primăria, bordeiul, gospodăria și casa, prăvălia, moara, conacul, ferma, cișmeaua ș.a., particularizate prin ponderea, vechimea, starea de conservare și caracterul lor exemplar.

Laboriosul proces de actualizare a Listei Monumentelor Istorice desfășurat, începând cu anul 2003, de către Direcția Județeană pentru Cultură sub coordonarea Institutului Național al Monumentelor Istorice/Institutul Național al Patrimoniului, a revelat mari zone ce trebuie reajustate pentru a conferi LMI justa capacitate de a reprezenta și de a proteja peisajul cultural al județului, prin monumentele clasate.

Prin cele 18 așezări neo - eneolitice de tip tell și cele două ansambluri tumulare clasate, LMI (ca de altfel și Repertoriul Arheologic Național) (Fig. 5) reprezintă insuficient zecile de exemplare păstrate în județul Teleorman ale acestui tip de intervenție umană, excepțională prin vechime,

frecvență și putere de modelare asupra peisajului natural. În stadiul actual al LMI, mare parte dintre problemele de localizare și apartenență administrativă a acestor coline artificiale au fost rezolvate, îndeosebi prin resorturile programului eGISpat.

Aplicația on line a acestui program permite, de altfel, accesarea largă a LMI, în ansamblul ei, ca avatar virtual al peisajului cultural (Fig. 6).

Cu o incomparabil mai mare vulnerabilitate în fața trecerii timpului și a distrugerilor antropice, cetățile antice și medievale au o mai bună reprezentare în LMI, dar o prezență fragilă în situ (Fig. 7).

Aceeași situație este valabilă în cazul ansamblurilor curților boierești și al mănăstirilor, care, cu excepția cazurilor în care biserica a fost convertită la funcția de biserică parohială (Balaci, Coșoteni) se păstrează în stadiu de ruină (Tătăraștii de Sus, Plăviceni - Plopii Slăvitești). Beneficiul statutului de monument istoric este evident prin includerea majorității acestor ansambluri în Planul Național de Restaurare (PNR), prin care este urmărită redarea lor peisajului cultural al județului într-o formă fidelă celei originare (finalizată la Coșoteni și în curs la Tătăraștii de Sus și Plopii Slăvitești).

Prin poziția nr. 197, 'Cula lui Costea' din Frăsinet, sec. XVIII, LMI Teleorman surprinde exemplarul cel mai estic al acestei familii de locuințe fortificate, specifice Olteniei, dar reprezentată răzleț și în județul Argeș (Șuici, Mioveni, Retevoiești). Protecția LMI nu a asigurat însă menținerea caracterului original prin restaurare (Fig. 8).

Biserica parohială este subiectul numeroaselor corecturi și treceri în categoria monumentelor dispărute întrucât, pe baza surselor documentare, au fost incluse în LMI 1992, o serie de biserici datând de la începutul secolului al XIX-lea ce nu mai existau în situ, fiind înlocuite la sfârșitul aceluiași secol, cu noi biserici parohiale (vezi cazul bisericilor din Piatra și Seaca). În cazul fericit al prezervării vechii biserici parohiale, după construirea celei noi, aceasta supraviețuiește sub protecția LMI, însă neglijată de către comunitate din cauza derobării de funcționalitate, creându-se vecinătăți expresive, ca cele din Dudu - Plopii Slăvitești sau Moldoveni (Fig. 9).

În cazul în care vestigiile vechilor lăcașuri de cult ale comunității s-au păstrat, acestea au fost clasate cu denumirea 'Ruină'. În monografia din 1922 a comunei Pietroșani este consemnată „...o singură biserică veche, mică și neîncăpătoare, construită între anii 1812-1819, cu cheltuiala foștilor proprietari ai moșiei: Lapati și jupân Hristodor medelniceru cu soțiile lor Maria și Păuna. Chipurile lor se văd zugrăvite într-o pisanie din pereții tindei bisericii, iar deasupra ușii la intrare stă scris numele pictorului Ivan zugravul ot Craiova” (Constantinescu și Popescu 1922)⁴. Ruine ale unor vechi biserici cum sunt cele din Pietroșani, Slăvești sau Conțești contribuie la definirea particularității romantice a peisajului teleormănean, iar protecția LMI trebuie să acționeze și prin includerea lor într-un program de conservare (Fig. 10).

O situație particulară în interiorul familiei vechilor biserici parohiale este cea a bisericilor de lemn, fenomen bine reprezentat în satele teleormănene. Vechimea și fragilitatea acestor construcții a determinat înscrierea în LMI a celor 12 biserici de lemn datând din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, în grupa valorică A, prin care responsabilitatea avizelor este rezervată Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice. Deși în majoritatea cazurilor aceste monumente de primă importanță înfruntă cu greu o gestionare neadecvată (Fig. 11), în ultimii ani au fost restaurate, în cadrul PNR, bisericile de lemn din Bujoreni și Videle.

O problemă rezolvată neunitar în LMI 2004 a fost cea a definirii bisericii parohiale ca ansamblu, în cadrul căruia componentele ocupă poziții distincte, pentru o protecție mai focalizată. Există însă omisiuni în aplicarea acestei proceduri, așa cum o dovedește poziția LMI nr. 198, Biserica 'Sf. Nicolae' din Frumoasa, care nu reprezintă corespunzător frumosul și unitarul ansamblu parohial, ce reunește biserica, turnul clopotniță și fântână (1821) (Fig. 12). Astfel de omisiuni sunt greu de îndreptat în stadiul actual al LMI, întrucât fiecare nouă poziție în Listă presupune aplicarea procedurii de clasare.

În seria omisiunilor care distanțează LMI de peisajul cultural real al județului Teleorman se înscriu crucele de piatră (funerare sau de pomenire) între care crucea datată 1855, a preotului Mihail Duhovnicul, amplasată lângă biserica parohială a satului Băneasa, ce se detașează prin calitatea plastică singulară a portretului în basorelief al defunctului (Fig. 13).

Însă, cea mai vizibilă și periculoasă inadecvare a LMI cu peisajul cultural al satelor de câmpie ale județului Teleorman este capitolul arhitecturii de pământ, specifică zonei, întruchipată în sutele de case și gospodării construite din lut (bătut în cofraj, ridicat pe structură de bârne și nuiete sau modelat în chirpici) și împodobite cu tâmplărie sculptată de o deosebită frumusețe. Din păcate, clasarea ca monument s-a dovedit a face un deserviciu acestei categorii de arhitectură, fiind percepută de către deținători doar în sensul ei coercitiv. Multe case clasate au dispărut fizic în ultimii ani dar nu au fost

excluse din Listă din cauza imposibilității alcătuirii unui dosar de declasare. Iată 'Nota de constatare' a dispariției, în anul 2006, a casei monument istoric *Casa Tudora Bărăgan*, satul Slăvești, com. Tătărăștii de Jos⁵: „*Casa a fost construită cca. 1900, de către Bărăgan Gheorghe, din pământ bătut, cu două încăperi separate de un hol și prispă cu stâlpi și pământ din lemn. Fiica, Tudora, măritată Niculae, rămâne văduvă timpuriu, cu un copil și nu poate întreține casa. Moare în 1996, casa rămâne fiicei, Lungoci Alexandrina, care a locuit în altă casă; fiind bătrână și bolnavă, nu poate întreține două proprietăți. Moare, iar casa se degradează accelerat iar ploile abundente din vara 2005 produc prăbușirea pereților, tot ce era din lemn este adunat de vecini și folosit la foc. În prezent doar un morman de pământ mai amintește de fostul imobil.*”

Dintre cele câteva zeci de case de pământ clasate, majoritatea se află în stare de conservare precară și nici una nu păstrează în totalitate caracterul original. Imaginea unei gospodării teleormănene tradiționale poate fi reconstituită, în LMI, numai din elemente dispartate: structura și vatra liberă ale caselor *Eleonora Raicu* din Segarcea Vale sau *Bundea Floarea din Băneasa* (Fig. 14) câțiva pereți ai casei *Răducu Filip* din Seaca (Fig. 15) sau anexa casei *Rada Dogaru* din Salcia (Fig. 16). În schimb, sute de exemplare conservate în forma originală constituie încă, fără a fi clasate, dominantă peisajului cultural al județului.

Protecția legală în cazul arhitecturii de pământ este deci, în acest moment, imperios necesară, însă necesită o adaptare sensibilă la subiect și o abordare globală, în proiecte susținute prin parteneriat cu autoritățile locale și deținători și care să acționeze în primul rând la nivelul mentalităților. Cât de anevoios este acest demers o demonstrează cazul casei *Trăncan Floarea*, una dintre puținele case păstrate în forma originală din comuna Măgura, pentru care primarul comunei, partener implicat al proiectului *Art Landscape Transformations*⁶, nu s-a putut angaja să o salveze (Fig. 17).

Una dintre speciile mai bine prezervate ale arhitecturii de pământ, cu o bună reprezentare în LMI este *Casa cu prăvălie*. Situl rural Piatra este constituit dintr-o suită omogenă de astfel de alcătuirii funcționale, ce reunesc într-o singură clădire, casa țărănească (spre curte) și încăperile prăvăliei (spre stradă), contaminate de influențe orășenești, burgeze.

Un exemplu reprezentativ pentru conservarea nu numai morfologică dar și funcțională a acestui tip de arhitectură vernaculară este *Casa cu prăvălie Nistorescu* din Bragadiru (Fig. 18).

Exemplar prin autenticitate este monumentul istoric *Casa cu prăvălie Iulia Cristescu*, din Pietroșani, datând din 1912 (Fig. 19). În spatele sectorului comercial, dispus spre stradă, în care funcția a fost prelungită și în perioada comunistă, partea alocată locuinței (de tip rural) prezervă în totalitate structura și finisajele constructive (pereți, tencuială, învelitori, tâmplărie sculptată), amenajările interioare (sobă de lut, mobilier) și anexele (cuptor, magazii, grădină de legume și flori). Proprietara, Iulia Cristescu ne-a pus la dispoziție, pentru fotografiere, obiecte decorative și de uz personal ale familiei, între care un platou de ceramică englezească (Kannreuther & Co. Birmingham), decorat cu scene din Războiul de Independență al României din 1877-1878. Scena principală este explicitată prin inscripția '*CĂDEREA PLEVNEI, OSMAN PAȘA rănit se predă prizonier 28 NOIEMBRIU 1877*' (Fig. 20). Obiectul relevă, din nou, capacitatea limitată a LMI de a surprinde caracterul istoric specific al unei localități și beneficiul unificării evidenței patrimoniului construit cu cea a patrimoniului mobil⁷.

Satul Pietroșani a jucat un rol important în contextul războiului ruso - româno - turc din anii 1877-1878, război care avea să aducă independența de stat a României și ieșirea țărilor balcanice din Imperiul Otoman. În 'Studiu istoric și economic asupra județului Vlașca' autorul relatează: „*La 1877-1878, cu ocazia rezelului Ruso - Româno - Turc, Petroșanii a fost un punct principal pentru armatele Rusesci. Aici rușii au făcut un pod de lemn peste Gârla-mare și o șosea pe locul mlăștinios până la Dunăre, peste care au aruncat un pod pe vase și a trecut armata peste Dunăre. Pe la Petroșani trecea drumul de fer rusesc Frătesci - Zimnicea, care a servit foarte mult pentru trebuințele armatelor rusesci din Bulgaria. Tot la Petroșani era cartierul general rusesc al fratelui împăratului, comandantul suprem al armatei ruse*” (Boldescu 1900).

Monumentul comemorativ dedicat celor doi eroi din Pietroșani căzuți în Războiul de Independență, în luptele din Bulgaria, Stan Gheorghe și Văcaru Ilie, se află în centrul satului, lângă clădirea poștei, în fața magazinului universal. Monumentul nu este clasat, iar la momentul verificării pe teren a LMI în vara anului 2009, tocmai era strămutat pe un soclu nou. Clădirea poștei, datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea, neclasată, era programată pentru demolare.

Marea familie a conacelor din perioada modernă, reședințe ale latifundiilor, unele create datorită vecinătății cu capitala țării, de către industriași sau intelectuali bucureșteni (Malaxa, Noica, Dona) este reprezentată în LMI prin 24 de obiective. Problema actualizărilor LMI a fost și rămâne

definirea conacului ca ansamblu și nu ca monument individual, în termenii exacti ai componentelor ansamblurilor (anexe gospodărești, moară, parc), așa cum sunt clasate, de exemplu, componentele *Ansamblului conacului Malaxa*, din Putineiu (Fig. 21). Clasate corect sau nu, aceste monumente sunt afectate grav de lungul proces de stabilizare a regimului de proprietate. O altă Nota de constatare din anul 2006 semnaleză dispariția monumentului istoric *Conacul Gerota*, din satul Plosca: „*Construit în 1910, a fost folosit, după naționalizare, ca sediu CAP, până în 2002, când, în baza legii 10 privind retrocedarea imobilelor preluate în mod abuziv, imobilul a revenit moștenitorilor. După desființarea CAP, imobilul nu este folosit și nici păzit; fiind amplasat la marginea localității, hoții încep să devasteze; dispar pe rând tâmplăria, sobele și apoi cărămizile. În 2006, este vândută ruina și locul aferent unui nou proprietar care nu locuiește în localitate*”. Protecția LMI ar trebui să împiedice dispariția previzibilă a altor conace aflate în stare proastă, cum este, de exemplu, cel din Poeni (Fig. 22).

Constante ale peisajului cultural rural teleormănean, îndeplinind fără întrerupere necesități fundamentale ale comunității sunt morile și cișmelele construite la începutul secolului XX. LMI conține 10 mori clasate (Fig. 23) și doar 2 dintre cișmelele de tipul celei din centrul satului Piatra (Fig. 18) care au fost amenajate în cadrul unui proiect edilitar general în anul 1908 (un exemplar pitoresc se păstrează în satul Băneasa, dar nu este clasat și nici conținut în zona protejată prin poziția LMI *Situl rural*).

Cele 3 *Situri rurale* din LMI (zonele istorice ale satelor Balaci, Băneasa și Piatra) reprezintă și ele, în măsură foarte mică, integritatea și caracterul unitar al fondului construit al zonei istorice a multor sate teleormănene, dominat de grupul clădirilor publice reprezentative - biserică, școală, primărie, cișmea, monument comemorativ (Fig. 24) - și în care stilul de viață tradițional rezistă încă în fața modernizărilor (Fig. 25).

Văzut prin prisma Listei Monumentelor Istorice, peisajul cultural al satelor județului Teleorman este încă trunchiat și inegal, dar, datorită actualizărilor ce au condus la stadiul actual al LMI, a fost, cel puțin eliberat de bruiatul erorilor. Însă, doar inventarierea sistematică, repertorierea și clasarea patrimoniului cultural al județului pot dizolva cu adevărat neconcordanțele dintre realitate și evidențele scriptice.

Note

^{1.} În *Memoriul anului (agricol) 1929-1930*, întocmit de doctorul Iosif Dona în urma inspecției din octombrie 1930 la moșiile Comani (Olt) și Râioasa (Teleorman), acesta înregistrează cu o exemplară acribie și implicare situația administrativă a domeniilor. Despre conacul moșiei de la Râioasa afirmă că *’îți pare o exquiză pensiune occidentală’* (SJANT, Col. Achiziții noi, Dos. 176: 46). Memoriul a fost studiat și utilizat la elaborarea *fișei de evidență a monumentului* Ferma Dona, în anul 2006, de către d-na Georgeta Done, consilier pe probleme de monumente istorice la DCCPCN Teleorman.

^{2.} George Sion, despre moșia dobândită în 1858 la Crângu, azi aparținător orașului Fundulea, jud. Ilfov (Sion 1973: 203).

^{3.} O parte dintre acestea sunt enumerate în *Procesul verbal de preluare a inventarului agricol* din 1946: *clădirea mare din Vest, clădirea administrației, șopron, atelier mecanic, pătulele de pe Est, șopron de lemn cu atelier de tâmplărie, clădirea cazărmii*, (cel puțin 8 clădiri). Documentul a fost studiat și utilizat la elaborarea *studiului istoric* și a *fișei de evidență a monumentului* (ca parte a dosarului de clasare pentru completarea ansamblului Fermei Dona), în anul 2006, de către d-na Georgeta Done.

^{4.} Informația este preluată din P. S. Antonescu - Remuș în *Dicționarul județului Vlașca* (1890) și inclusă apoi în *Marele Dicționar Geografic al României* (1898-1902).

^{5.} *Nota de constatare pentru monumente dispărute*, întocmită de Direcțiile Județene pentru Cultură împreună cu Primăriile și Inspectoratele de Stat pentru Construcții, pe baza cărora a fost elaborat capitolul *Monumente dispărute* din LMI 2004, a fost inclusă ca anexa 5 în Ordinul Ministrului Culturii și Cultelor Nr. 2260 din 2008 privind aprobarea *Normelor metodologice de clasare și inventariere a monumentelor istorice* și este o componentă a *Dosarului de declarare*.

⁶. *Art Landscape Transformations* EC project 2007-4230. Primăria Măgura a fost implicată în proiectul 'Măgura Past and Present' și în organizarea Conferinței 'Schimbări umane și interacțiuni în peisajul cultural rural' organizate în anul 2010 de Cardiff University, School of History, Archaeology and Religions și Muzeul Județean Teleorman.

⁷. Obiectiv realizabil în momentul actual, datorită reorganizării Institutului Național al Monumentelor Istorice în Institutul Național al Patrimoniului (H.G. nr. 1410/2009).

Bibliografie

- Arhiva de imagine 'Alexandru Tzigara-Samurcaș' (diapozitive pe sticlă). *Bordei-Teleorman, Segarcea Deal* http://www.uauim.ro/catedre/istorie_teorie_restaurare/arhive/tzigarasamurcas/arhitectura - așezare/romania/tr/[accesat 21.09.2010].
- Arhiva Direcției Județene de Cultură și Patrimoniu Cultural Național Teleorman, *Studiu istoric și Fișa analitică de evidență a monumentelor istorice, Ferma Dona*, 2006.
- Arhiva Direcției Județene de Cultură și Patrimoniu Cultural Național Teleorman, *Note de constatare pentru monumente dispărute*, 2003, 2006.
- Biblioteca Academiei Române, Specht, *Militarische Karte der kleinen oder oesterreichischer und grossen Wallachei (Militarische Beschreibung der Grossen Wallachey - Mss. German - 1/3-ter Theil)*, 1791, f. 81.
- Boldescu, Ion (1900) *Studiu istoric și economic asupra județului Vlașca*, Giurgiu: Tip. G. Brătănescu.
- Constantinescu, Marius și Popescu, Teodor (1922) *Monografia comunei Pietroșani (Vlașca)*.
- Ordinul nr. 2.314/2004 al ministrului culturii și cultelor privind aprobarea Listei monumentelor istorice, actualizată și a Listei monumentelor istorice dispărute* (Anexă publicată în Monitorul Oficial nr. 646 bis, partea I, 6 iulie 2004, vol. III: 2187-245).
- Ordinul nr. 2361/12 iulie 2010 pentru modificarea anexei nr. 1 la Ordinul ministrului culturii și cultelor nr. 2314 privind aprobarea Listei monumentelor istorice, actualizată, și a Listei monumentelor istorice dispărute* (Anexa publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 670 bis din 1 octombrie 2010).
- Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Teleorman (=SJANT), Colecția Achiziții noi, Fond Șerban Constantin Andronescu-Ghika, dos. 176. *Memoriu de indiviziune*, titular dr. Iosif Dona, 1930 și *Memoriul anului (agricol) 1929-1930*, întocmit de doctorul Iosif Dona în urma inspecției din octombrie 1930 la moșiile Comani (Olt) și Râioasa (Teleorman).
- Sion, George (1973) *Suvenire contimpurane*, București: Ed. Minerva.
- Situri arheologice din județul Teleorman <http://www.cimec.ro/scripts/ARH/RAN/sel.asp>.

Fig. 1. Ferma Dona văzută dinspre Segarcea Deal.

Fig. 2. Ferma Dona. Pătul.

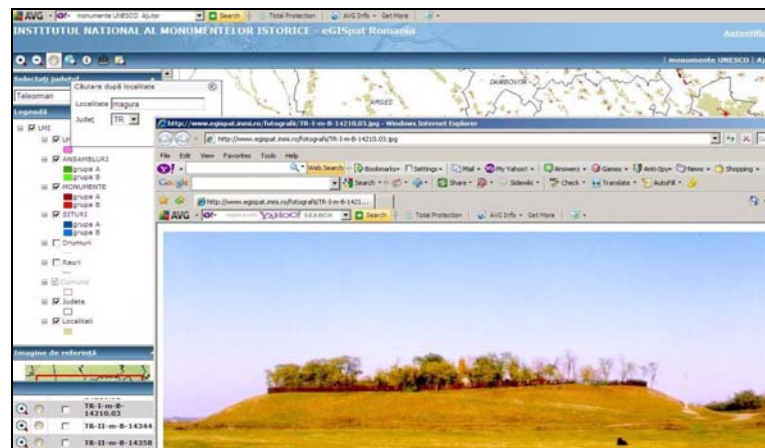
Fig. 3. Ferma Dona. Locuință pentru personal.

Fig. 4. Bordei dn Segarcea Deal, azi dispărut.

Fig. 5. Tumul. Izvoarele.

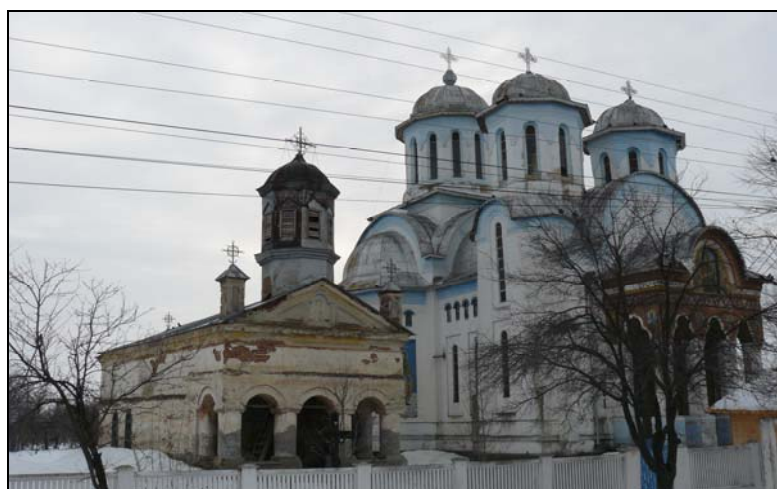
Fig. 6. Interfața aplicației eGISpat a LMI. Tell Măgura.

Fig. 7. Ruinele cetății medievale de la Turnu.

Fig. 8. Cula lui Costea din Frăsinet.

Fig. 9. Vechea și noua biserică parohială din Moldoveni, comuna Islaz.

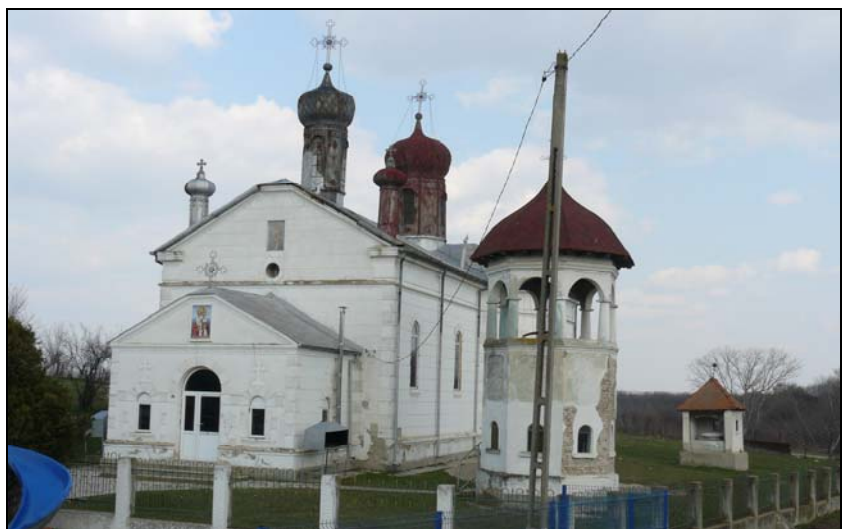

Fig. 10. Ruina vechii biserici parohiale din Pietroșani.

Fig. 11. Biserica de lemn din Butești.

Fig. 12. Biserica 'Sfântul Nicolae' din Frumoasa.

Fig. 13. Crucea preotului Mihail.
Duhovnicul 1855, Băneasa (neclasată).

Fig. 14. Casă de pământ, Bundeia,
Floarea, Băneasa. Vatră liberă.

Fig. 15. Casă de pământ, Răducu Filip, Seaca. Perete lateral.

Fig. 16. Anexa casei Rada Dogaru, Salcia (doar casa este clasată).

Fig. 17. Casa Trăncan Florea. Măgura (neclasată).

Fig 18. Casa cu prăvălie Nistorescu din Bragadiru.

Fig. 19. Casa de pământ cu prăvălie Iulia Cristescu, Pietroșani.

Fig. 20. Casa cu prăvălie Iulia Cristescu, Pietroșani. Platou cu scene din Războiul de Independență.

Fig. 21. Ansamblul conacului Malaxa, Putineiu.

Fig. 22. Conacul Mihai Popescu din Poeni.

Fig. 23. Moara din Dracea.

Fig. 24. Biserica, școala și cișmeaua din centrul satului Piatra (sit rural).

Fig. 25. Peisaj cultural. Izvoarele.

MODIFICAREA ARHITECTURII TRADIȚIONALE ȚĂRĂNEȘTI ȘI NECESITATEA GĂSIRII UNOR MODALITĂȚI DE PROTEJARE

Ștefan Apope-Nedelcuță

Abstract: *Popular architecture can be characterized through: ingenuousness; problem-solving; elegance in lines; and equilibrium of spaces.*

Generally, the peasant house is constructed from a few essential materials such as wood, stone and soil, mixed with chaff and straw. The structural form consists of an entrance, bedroom, pantry, day room, attic and a cellar. The prominent lines, with geometric, floral, zoomorphic, anthropomorphic redacts and symbols related to past faith and beliefs, are used as decorative motifs for the porch, girder, doors and windows.

The promotion of modern construction materials in architectural repairs in the last two years has, unfortunately, resulted in a serious attack on this traditional architecture. Although the state is striving to protect architectural monuments, legislative gaps are reducing its efforts.

Keywords: *pit house; traditional peasant house; cultural heritage; cultural heritage laws; historic monument; national program to protect traditional peasant house.*

Cuvinte cheie: *bordei; casa tradițională țărănească; legile patrimoniului cultural; monument istoric; program național pentru protejarea casei tradiționale țărănești.*

Arhitectura populară țărănească se caracterizează în primul rând prin ingeniozitate, diversitatea soluțiilor găsite pentru diferite probleme, eleganța liniilor și echilibrul volumelor.

De-a lungul vremii, casa țărănească a cunoscut o evoluție dintre cele mai interesante, începând de la coliba temporară a păstorilor și trecând apoi la locuința stabilă. Dacă Grigore Ionescu, în anul 1937, remarcă faptul că acest tip de construcție civilă este cel mai numeros reprezentat pe teritoriul țării, s-a ajuns astăzi în situația ca, în mediul rural, astfel de construcții să fie rar întâlnite, iar acolo unde s-au mai păstrat, degradarea lor să fie profundă.

Casa țărănească tradițională poate fi de tip bordei sau semiîngropată și casă de suprafață.

Casa semiîngropată este încă specifică secolului al XIX-lea, des întâlnită în prima jumătate a secolului al XX-lea și rar întâlnită după cel de al doilea război mondial. Astăzi putem să o mai admirăm doar în muzee. În prezent, se mai păstrează câteva astfel de construcții la Muzeul Național al Satului 'Dimitrie Gusti', Muzeul Câmpiei Boianului Drăgănești Olt și Complexul Național Muzeal 'Astra' din Sibiu.

Din păcate, în județul Teleorman nu mai există astfel de construcții. Ultimul bordei cunoscut a fost cel situat în municipiul Alexandria, str. Horia, Cloșca și Crișan nr. 96. Era proprietatea lui Petre Ionescu și data, după spusele proprietarului, de la începutul secolului al XIX-lea.

Locuința semiîngropată avea forma literei 'L' și acoperișul în două ape, cele două capete fiind terminate în fronton (Fig. 1)¹. La intrare, pe peretele stâng, era alipit un pat de pământ, folosit vara. De aici, printr-o ușă, se intra în tindă, care avea rol dublu: cămară și loc de trecere. Nucleul construcției, în jurul căruia se grupa restul încăperilor, era vatra. În stânga vetrei era camera de curat, iar în dreapta, camera de dormit. Bordeii avea trei ferestre și o fereastră mică în peretele despărțitor dintre vatră și camera de dormit. Pe pervazul acestei ferestre mici se așeza opaițul pentru iluminat. Acoperișul, pe schelet de grinzi și căpriori de stejar, avea învelitoare din șită. Pereții erau din paiantă, tencuiți, susținuți de stâlpi îngropați în pământ. Tavanul era și el tencuit.

Încă din anul 1979, datorită vârstei sale, uzurii funcționale și acțiunii nefavorabile a factorilor atmosferici, el prezenta grave degradări. Astfel, acoperișul era puternic degradat mecanic, denivelat, șita era putredă. Pentru protejarea locuinței, proprietarul aplicase peste acoperișul din șită o învelitoare din carton asfaltat care, în scurt timp, s-a desprins și rupt.

În aceste condiții, Muzeul Județean Teleorman, la data de 21 iulie 1979, a achiziționat imobilul cu scopul de a fi regrupat, împreună cu alte monumente istorice, într-o zonă ce urma a fi pusă la dispoziția Muzeului de către Consiliul Popular al Județului Teleorman - Secția Arhitectură și Sistemizare. Muzeul a întocmit în anii 1984 și 1985 'Lista obiectivelor și lucrărilor de conservare - restaurare a monumentelor de cultură' propuse spre realizare în anii 1985, 1986 și în cincinalul 1986-1990, în care figurează cu caracter prioritar monumentul istoric 'Casa bordei' și care, prin adresa nr. 10197 din 31 martie 1986 a Comisiei Centrale a Patrimoniului Cultural Național, a fost avizată favorabil. De asemenea, Muzeul Județean Teleorman a întocmit un deviz pe categorii de lucrări în valoare de 9814 lei pentru lucrări de reparații și conservare la monumentul istoric 'Casa bordei'.

Din nefericire, Consiliul Popular al Județului Teleorman nu a pus la dispoziția muzeului terenul promis pentru strămutarea monumentului istoric și nici nu a alocat fondurile necesare pentru repararea și conservarea acestuia. Astfel, degradarea casei bordei a continuat făcând imposibilă salvarea ei. În primii ani de după revoluție inevitabilul s-a produs, bordeiul prăbușindu-se. O dată cu el au fost îngropate și tainele unei generații de oameni harnici, obișnuiți cu traiul patriarhal (Fig. 2).

Acest tip de locuință prezintă similitudini cu două bordeie aflate la Muzeul Național al Satului 'Dimitrie Gusti': bordeiele Drăghiceni și Castranova. Acestea au pereții din blăni de stejar numite 'pidvoare'. Acoperișul este realizat în două ape și compus din trunchiuri masive de stejar - 'mârtaci' - spintecate în lung și dispuse cu partea convexă spre exterior, peste care se așează trestie, paie și apoi pământ. Planul unui bordei cuprinde gârliciul și două sau trei încăperi. Inițial nu existau ziduri din cărămidă, dar cu timpul s-a ajuns ca pereții de la capete și cei interiori, de separare a camerelor, numiți 'primezi', să fie construiți din cărămidă (Focșa 1957: 14).

Spre deosebire de bordeiul de la Alexandria, bordeiele Drăghiceni și Castranova din cadrul Muzeului Național al Satului 'Dimitrie Gusti' au fost restaurate. În anii 1959-1960 a fost restaurat bordeiul Drăghiceni, iar în 1967 bordeiul Castranova. În vederea întocmirii unei documentații științifice riguroase, dar și pentru respectarea tehnicii de lucru, a fost angajată o echipă de meșteri pricepuți din comuna Castranova. În cadrul lucrărilor de conservare-restaurare a celor două bordeie au fost restaurate părțile din lemn ale construcției, au fost executate lucrări de hidroizolație și dren a apelor pluviale (Lancuzov și Pleșa 1985: 565).

Astăzi, **casa tradițională țărănească de suprafață** se confruntă cu o situație asemănătoare. În județul Teleorman mai sunt întâlnite puține case țărănești de suprafață. Unele dintre ele sunt monumente istorice și, conform Legii 422 din 2001, beneficiază de protecția statului român. Dar situația lor nu este chiar atât de fericită.

Casa tradițională are forma pătrată sau dreptunghiulară, cuprinzând una, două sau trei camere, dispuse pe o singură filă și având regim de înălțime parter. Acest tip de casă se înalță liberă și curată în mijlocul unei curți mai mari sau mai mici și care mai adăpostește, în spatele casei, un grajd, un coșar, o magazie, un șopron, cotețe și pătului. Încăperile obișnuite ale casei țărănești sunt tinda, camera de locuit, camera curată, cămara, podul și, eventual, pivnița. Pentru ridicarea unei astfel de case se folosesc materiale precum lemnul, pământul galben amestecat cu paie și balebă și în mică măsură piatra. Construcția nu are fundații, fiind așezată direct pe un pat de piatră groasă, „*deasupra acestui zid rudimentar se așează o ramă de grinzi de lemn care susține scheletul de pari. Locul rămas liber între aceștia se umple cu o împletitură din nuiele, peste care se întinde apoi cu mâna un strat gros de tencuială, format din pământ galben, praf strâns din drum și balebă*” (Ionescu 1937: 395).

Pe fațada casei se găsește o prispă ridicată pe stâlpi, care pot fi împodobiți cu creștături, traforaje sau alte ornamente. Motivele predominante sunt cele geometrice, însă apar și elemente florale, zoomorfe și chiar stilizări antropomorfe. Intrarea în casă se face prin mijlocul prispei.

Puține case țărănești prezintă, astăzi, o stare de conservare bună. Astfel, *casa Marin Lupu* din satul Segarcea Vale, com. Segarcea Vale, datând de la sfârșitul sec. al XIX-lea, a fost întreținută prin strădania familiei care a înțeles valoarea acestei locuințe și a decis să o îngrijească neaducându-i modificări (Fig. 3). *Casa Bundeia Florea* din satul Băneasa, com. Salcia, ridicată în anul 1920, conservă compartimentările specifice unui astfel de tip de construcție, cu toate că prispa a fost parțial închisă în urmă cu mai bine de douăzeci de ani (Fig. 4). Este una dintre puținele locuințe unde se mai păstrează corlata specifică zonei (Fig. 5).

Cele mai multe case țărănești nu se află însă într-o situație prea bună. Timpul și-a făcut simțită prezența, contribuind din plin la degradarea lor. Cele mai des întâlnite motive ale degradării acestor locuințe sunt lucrările de reparații neautorizate și părăsirea sau neîntreținerea lor. În unele cazuri, pentru că stâlpii de lemn erau putreziți au fost înlocuiți cu stâlpi metalici, în alte cazuri prispele au fost zidite sau închise în geamuri cu rama metalică și pereților li s-au aplicat tencuieli din mortar de ciment sau tencuieli fine (Fig. 6, 7). Acolo unde proprietarii sunt persoane în vârstă sau bolnave, locuințele se degradează în ritm accelerat (Fig. 8, 9).

Din păcate, cu toate vor sfârși prin a fi părăsite după moartea proprietarilor (Fig. 10) și se vor prăbuși la scurt timp (Fig. 11, 12).

Statul român, prin Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, Direcțiile Județene pentru Cultură și Patrimoniu Național, muzee și autorități publice locale și județene încearcă să protejeze aceste monumente. În acest sens, în anul 2001 a intrat în vigoare *Legea 422 privind protejerea monumentelor istorice*, iar în anul 2004 a fost publicată *Lista Monumentelor Istorice* care stabilește monumentele istorice. De asemenea, statul român a ratificat prin *Legea 157 din 1997 Convenția*

pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei - Granada 1985 și prin *Legea 451 din 2002 Convenția europeană a peisajului* - Florența 2002.

Conform art. 2, alin. (1) din *Legea 422/2001* privind protejarea monumentelor istorice, monumentele istorice fac parte integrantă din patrimoniul cultural național și sunt protejate prin lege, statul garantând și asigurând protejarea monumentelor istorice. Intervențiile asupra monumentelor istorice se fac numai pe baza și cu respectarea avizului emis de către Ministerul Culturii și Patrimoniului Național sau, după caz, al serviciilor publice deconcentrate, iar lucrările se desfășoară sub inspecția și controlul propriu al Ministerului Culturii și Patrimoniului Național. Statul poate acoperi total sau parțial costurile studiilor și documentațiilor tehnice, sau costul lucrărilor de intervenție. În acest caz, se constituie o garanție imobiliară pe 10 ani. De asemenea, statul poate acorda credite în regim extrabugetar, fără dobândă, cu dobândă redusă, sau la dobânda pieții, pentru protejarea monumentelor istorice. Proprietarii monumentelor istorice sunt scutiți de plata impozitului pe clădire, cu excepția spațiilor unde se desfășoară activități comerciale.

Un caz aparte în problema studiată de noi îl reprezintă monumentele istorice fără proprietar cunoscut. În această situație, obligațiile revin autorităților publice ale administrației locale, dar, din nefericire, în lege nu există un termen în care autoritatea publică locală trebuie să constate lipsa unui proprietar, fapt ce duce la degradarea continuă și iremediabilă a monumentului.

Desființarea neautorizată, distrugerea parțială sau totală, degradarea, precum și profanarea monumentelor istorice constituie infracțiuni și se sancționează conform legii.

Din dorința de a căuta soluții pentru protejarea acestui tip de monument istoric am comparat legislația românească în domeniu cu cea din Marea Britanie. În acest sens, am studiat *Historic Buildings and Ancient Monuments Act 1953*, *Ancient Monuments and Archaeological Areas Act 1979*, *National Heritage Act 1983*, *Town and Country Planning (Amendment) Act 1972* și *Town and Country Planning (Scotland) Act 1997*.

Conform acestei legislații, secretarul de stat elaborează și urmărește punerea în aplicare a unui program de protejare a monumentelor istorice, lucrările de intervenție asupra imobilelor înscrise în program executându-se cu acordul scris al Secretarului de Stat și cu respectarea tuturor condițiilor impuse în acord. Orice lucrare neautorizată executată asupra monumentelor înscrise în program se constituie în infracțiune și se pedepsește ca atare: demolarea, distrugerea sau deteriorarea unui monument istoric, executarea de lucrări de reparații neautorizate asupra unui monument și orice alte operațiuni care afectează monumentul (inundații sau operațiuni de depozitare pe teren).

Statul poate finanța total sau parțial orice cheltuieli suportate sau care urmează a fi suportate în repararea sau întreținerea unei clădiri care prezintă interes istoric sau arhitectural, în întreținerea unui teren care cuprinde sau este învecinat cu un monument istoric, în întreținerea unei grădini care prezintă un interes istoric. Statul poate acorda împrumuturi pentru aceste scopuri. Statul poate impune o serie de condiții pentru acordarea subvențiilor sau împrumuturilor, cum ar fi accesul public la întregul monument sau la părți ale imobilului respectiv.

În concluzie, chiar dacă pe alocuri legea prezintă anumite lacune, iar noi suntem obișnuiți să căutăm excepții sau interpretări favorabile intereselor noastre, legislația românească în domeniu asigură cadrul necesar protejării monumentelor istorice, în multe puncte existând asemănări între cele două tipuri: românească și britanică. Cu toate acestea, astăzi, casele tradiționale țărănești se află în pragul dispariției.

Încercând să găesc cauzele acestei situații grele am identificat mai multe probleme:

- Proprietarii acestor case sunt persoane îmbătrânite sau bolnave;
- Costurile studiilor și documentațiilor tehnice, precum și cele de execuție a lucrărilor cu firme specializate, sunt ridicate și nu pot fi acoperite nici de stat și nici de proprietar;
- Materialele de construcție moderne sunt, în multe cazuri, mai ieftine și mai practice decât cele clasice și necesare unor astfel de locuințe;
- Programul Național de Restaurare se adresează, cu prioritate, monumentelor istorice de importanță națională și este greu ca aceste case țărănești să poată fi cuprinse în program;
- Cu toate că valoarea de patrimoniu a unei astfel de locuințe este foarte ridicată, valoarea imobiliară redusă influențează în mod negativ atitudinea proprietarilor dar și a autorităților publice.
- De multe ori, proprietarii care au realizat intervenții neautorizate asupra monumentelor istorice nu pot fi trași la răspundere, iar pierderile nu pot fi recuperate, pentru că aceștia sunt deosebit de săraci;

O soluție pentru protejarea unor astfel de locuințe reprezentative ar putea fi lansarea unui program național al Ministerului Culturii și Patrimoniului Național dedicat protejării casei tradiționale țărănești. În cadrul acestui program procedura și costurile de realizare a documentațiilor ar putea fi

simplificate, iar pentru execuția lucrărilor s-ar putea apela la meșteri populari. În acest mod, pe lângă faptul că sunt salvate măcar câteva case țărănești reprezentative pentru zonele etnografice, se transmite mai departe și tradiția meșteșugărească.

Note

¹. Ilustrația face parte din Arhiva Direcției pentru Cultură și Patrimoniu Național a județului Teleorman.

Bibliografie

Focșa, Gheorghe (1957) *Elemente decorative la bordeiele din sudul regiunii Craiova*, București.
 Ionescu, Grigore (1937) *Istoria arhitecturii românești din cele mai vechi timpuri până la 1900*, București: Tiparul 'Cartea Românească'.
 Lancuzov, M. și Pleșa, Th. (1985) 'Restaurarea a două monumente de arhitectură populară: bordeiele Drăghiceni și Castranova', *Muzeul Satului și de Arte Populare* 5-6: 565-72.
 Vlăduțiu, Ion (1973) *Etnografia românească*, București: Ed. Științifică.

Legislație

Legea 157 din 1997, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 274 din 13.10.1997.
 Legea 451 din 2002, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 536 din 23 iulie 2002.
 Legea 422 din 2001, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 938 din 20.11.2006.
 Lista Monumentelor Istorice, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 670 din 01.10.2010.

Publicații 'on line'

Historic Buildings and Ancient Monuments Act 1953,
<http://www.legislation.gov.uk/search?title=Historic+Buildings+and+Ancient+Monuments+Act+1953&year=&number=&type=all>

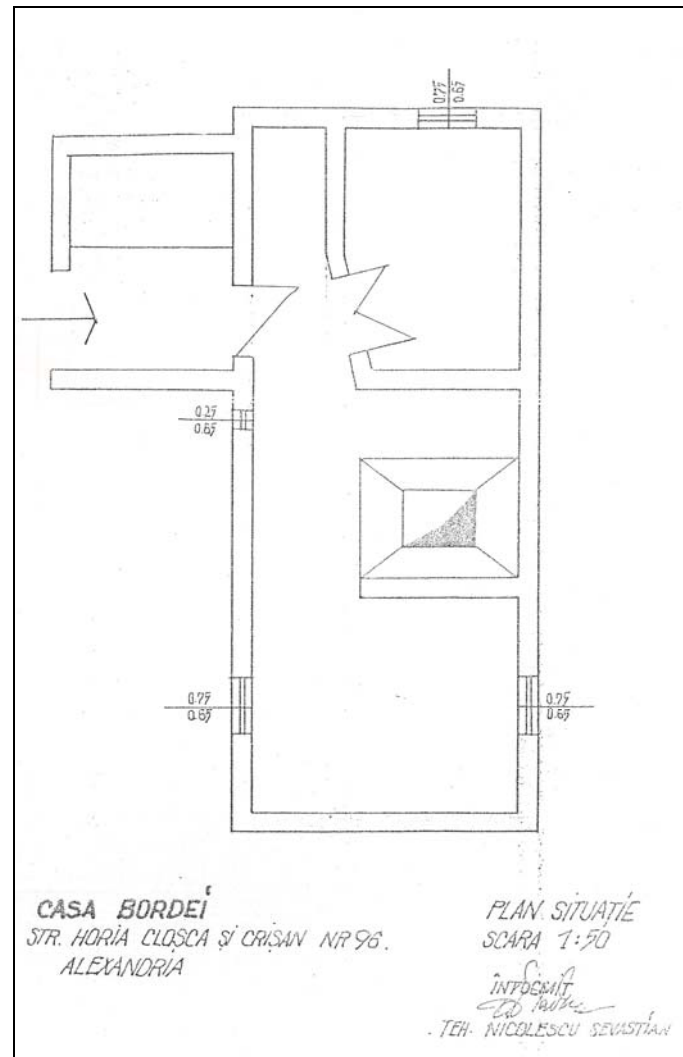
Ancient Monuments and Archaeological Areas Act 1979,
<http://www.legislation.gov.uk/search?title=Ancient+Monuments+and+Archaeological+Areas+Act+1979++&year=&number=&type=all>

National Heritage Act 1983,
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1983/47/contents>

Town and Country Planning (Amendment) Act 1972,
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1972/42/contents>

Town and Country Planning (Scotland) Act 1997,
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1997/8/contents>

Fig. 1. Plan de situație 'Casa Bordei' Alexandria, str. Horia, Cloșca și Crișan, nr. 96.

Fig. 2. Ruinele 'Casa Bordei' din Alexandria.

Fig. 3. Casa Marin Lupu, sat Șegarcea Vale, com. Șegarcea Vale.

Fig. 4. Casa Bunde Florea, sat Băneasa, com. Salcia.

Fig. 5. Casa Bunde Florea, detaliu, corlată.

Fig. 6. Casa Necula Rada, sat Blejești, comuna Blejești. Stâlpii de lemn au fost înlocuiți cu unii metalici. Pereților li s-au aplicat tencuieli din mortar de ciment.

Fig. 7. Casa Militaru Elena, sat Purani, comuna Vitănești. Prispa a fost închisă cu geam pe ramă metalică. Pereților exteriori li s-au aplicat tencuieli fine.

Fig. 10. Casa Urziceanu Elena, sat Băduleasa, comuna Putineiu. Casa este părăsită.

Fig. 8. Casa Filip Răducu, sat Seaca, comuna Seaca.

Fig. 9. Casa Filip Răducu, detaliu.

Fig. 11. Casa Maria Guinea, sat Băneasa, comuna Salcia.

Fig. 12. Terenul după demolarea casei Maria Guinea.

SPICUIRI DINTR-O MAI VECHIE MONOGRAFIE A COMUNEI MĂGURA

Ecaterina ȚĂNȚĂREANU

Abstract: School teacher Atanasie Bârleanu and secretary of the village Radu Băloescu wrote a monograph of the rural commune of Măgura in the first years of the 20th century. The monograph was published in 1904 as part of the work entitled 'The monograph of the communes from Vlașca County, first volume', under the supervision of Ion T. Ghica, prefect of Vlașca County. It provides a very well documented social and economical study of the seven villages that formed the commune in Vlașca at that time.

To recreate the natural landscape and local society from the last decades of the 19th century and the beginning of the 20th century, the two officials used a unique and valuable source of information: data and statistics in the possession of the mayoralty. The first chapter concerns the age and evolution of the villages, geographical features, and population and demographic changes. The second chapter depicts economic life including land ownership, agriculture and associated activities, trade and crafts, finances, and credit and administration institutions. The final chapter is dedicated to cultural and social conditions, with an emphasis on instruction, and ends with a few words regarding national and political consciousness.

Notwithstanding some issues with dates and numbers, the methodology of this century-old, monographic study, is wide and relevant for anyone who might be interested in the history of Măgura village.

Keywords: Măgura; commune; monograph; history; economy; society.

Cuvinte cheie: Măgura; comună; monografie; istorie; economie; societate.

La începutul secolului XX comuna Măgura, jud. Vlașca, „se compunea din șapte sate: Măgura-Lăceanca, Măgura-Buduiasca, Bran, Vitănești, Găvănești, Guruieni și Cocoșul, cu reședința în satul Lăceanca” (Bârleanu și Băloescu 1904). Acesta a fost cel mai extins teritoriu al comunei, care a avut o istorie administrativă fluctuantă, între județele Teleorman și Vlașca, chiar cu mici schimbări ale toponimelor.

În anul 1741, la reforma administrativă a lui Constantin Mavrocordat, Măgura era o comună mare din județul Vlașca¹. În anul 1778 Fr. Bauer notează satul 'Mogura' tot la județul Vlașca (Bauer 1778: 167). Pe harta întocmită de colonelul Fr. Specht pentru Marele Stat Major al Armatei Austriece în 1790-1791, satele 'Mogura' și 'Gurieni' sunt figurate ca sate adunate, cu câte o biserică, primul situat la confluența Teleormanului cu Clănița, al doilea pe valea Clăniței. Numeroasele reforme administrative ce s-au aplicat în epoca modernă în Țara Românească au produs mișcări teritoriale succesive și cu caracter local. În anul 1831 satele Măgura, Măgura Lăceanca, Buduiesti, Guruieni, figurau în plasa Ogrenilor, jud. Vlașca. În 1853 localitățile Măgura Vedeanu, Măgura Lăceanca și Buduiesti făceau parte din plasa Târgului, jud. Teleorman. După 10 ani, la reforma din 1864, satele Măgura, Buduiasca și Guruieni revin în județul Vlașca, de această dată în plasa Neajlov, iar Măgura-Lăceanca și Bran rămân la județul Teleorman, alături de Găvănești. Satul Grosu s-a unit pentru scurt timp cu comuna Măgura Buduiasca, din jud. Vlașca, după care a devenit comună de sine stătătoare, în plasa Marginea, tot din Vlașca.

În anul 1896 toate aceste sate s-au reunit din nou, cu numele Măgura, cu reședința la Lăceanca și făceau parte din plasa Câlniștea, jud. Vlașca, situație care s-a perpetuat până la reforma administrativă din 1925, când comunele Vitănești, Găvănești și Cocoșu au intrat în plasa Alexandria, jud. Teleorman, Măgura-Bran, Măgura-Lăceanca, Măgura-Buduiasca rămânând în continuare arondate jud. Vlașca.

Următoarea modificare administrativă a avut loc în 1950, când s-a înființat raionul Alexandria, integrat noii Regiuni București. Comuna Măgura era compusă din satele Bran, Buduiasca, Guruieni, Măgura.

Ultima arondare a avut loc în 1968, când s-a reînființat județul Teleorman și când, prin asimilare, în comuna Măgura au rămas doar două sate: Măgura și Guruieni.

Autorii monografiei, Atanasie Bârleanu și Radu Băloescu, oferă o serie de informații referitoare la parcelarea și alinierea acestor sate², care se înșirau pe o lungime de 10 Km. Deși începută în prima jumătate a secolului al XIX-lea, această acțiune se pare că în unele sate din comuna Măgura a fost definitivată mult mai târziu, în ultimele decenii ale secolului, la Bran de către arendașul

Nicolae Iuca și la Măgura-Lăceanca în anul 1897, chiar de învățătorul Atanasie Bârleanu. Despre satul Măgura-Buduiasca nu se pomenește nimic referitor la sistemizare, dar se știe că el fusese așezat pe moșia Mitropoliei, intrată în patrimoniul statului după aplicarea Legii de secularizare a averilor mănăstirești din 1863, moșie pe care s-a croit și un plan de parcelare pentru noul sat Cocoș. *„Locuitorii însă nu au acceptat să se așeze în locul destinat inițial, numit Tufele lui Cocoș (erau prea departe de apă) și au cerut să se strămute pe un alt loc, numit Tufele de la Vii, unde a trebuit defrișat un trup pădure”* (Bârleanu și Băloescu 1904).

Vechimea celorlalte sate ce compuneau la acea dată comuna Măgura este tratată eronat de autori, ei limitându-se la informațiile păstrate în memoria colectivă, doar de la două-trei generații în urmă. Astfel, despre satul Găvănești se spune că a fondat în anul 1811, deși el este atestat documentar în 5 august 1451, în Hrisovul domnitorului Vladislav al II-lea (DRH, B, I: 183-85). De asemenea că satul Vitănești datează din 1818, cu toate că prima atestare documentară este din 10 decembrie 1535, în Hrisovul domnitorului Radu Paisie (DRH, B, III: 358-60) și ultimul exemplu, satul Guruieni, un sat vechi, de asemenea, atestat documentar la 10 decembrie 1505 de domnitorul Radu cel Mare (DRH, B, II: 87-92).

Cadrul fizic în care este amplasată comuna este descris sugestiv, apa celor două râuri Teleormanul și Clănița este 'bună de băut și hrănește pește gustos', iar izvoarele din poalele dealului sunt, atât de abundente, 'încât și pe seceta cea mai aspră au apă suficientă'. Despre pădurile de pe teritoriul comunei, foarte valoroase, pentru că *„erau ultimele păduri până la Zimnicea, numite Caraghiosu și Teioasa, ambele situate pe moșia Lăceanca”*, se afirmă că ocupau o suprafață de 436 ha, se pare mult mai mare decât cea pe care o ocupau în anul 1877³.

Sunt amintite vechi toponime, referitoare la drumuri, cum era Drumul Sării⁴, care venea dinspre Telega către Zimnicea și mai ales la nenumăratele mături, printre care Măgura Bran și Măgura Grădiencei din Vitănești⁵, azi cunoscute situri arheologice, despre care se credea că de-a lungul timpului au fost folosite ca puncte de observare⁶.

Un capitol se referă la populație, din care reținem că anul 1904 *„comuna Măgura avea o populație de 3685 locuitori, distribuită astfel: Măgura-Lăceanca 808 suflete, Măgura-Buduiasca 531, Bran 500, Guruieni 887, Vitănești 442, Găvănești 411 și Cocoș 106, din care 1919 bărbați și 1766 femei, remarcându-se un spor al populației ridicat în intervalul de 20 de ani între 1884 - 1904, de 960, adică la 3060 născuți un număr de 2100 morți”*⁷. În același interval de timp avuseseră loc 522 căsătorii și numai 8 divorțuri. La acea dată aproape în totalitate populația era formată din români, doar 9 locuitori fiind de alte etnii: 3 bulgari, 4 macedoneni, 1 italian și 1 grec.

Un capitol extins și amănunțit dedică cei doi monografiști situațiunii economice, limitată la agricultură și comerț, celelalte subcapitole privind administrația și activitatea financiară, completând tabloul vieții economice, prea puțin diversificate, ce se desfășura la începutul sec. XX într-un sat de câmpie din Regatul României.

În epoca discutată *„proprietatea funciară în comuna Măgura era împărțită între cele 6 proprietăți mari și 672 de proprietăți mici, cea mijlocie lipsind în totalitate, în timp ce un număr de 217 gospodării nu dispuneau de loturi de pământ. Cea mai mare moșie, de 5550 ha era deținută de stat, care o exploata prin arendare, toți ceilalți 5 proprietari mari deținând împreună 4372 ha. Comuna și alte instituții (Casa Școalelor și Casa Bisericii) mai dețineau 83 ha”*.

Este evident că situația proprietății mici rurale în 1904 era rezultatul aplicării Reformei Agrare din 1864 (435 împrumutări) și a altor legi, care au decurs din ea (137 împrumutări). De exemplu, în Măgura Buduiasca, pe moșia statului, fostă a Mitropoliei, au fost împrumutate la acea dată 77 de locuitori cu o suprafață de 647 pogoane (SANIC, Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1823, f.5)⁸.

Venitul brut mediu agricol era de 120 lei la ha la nivelul comunei, dar în funcție de condițiile de climă și cantitatea recoltei, în anii buni putea fi de 240 lei la ha și în anii răi de 48 lei la ha, în timp ce impozitul anual era calculat la un venit de 40 lei la ha.

În legătură cu proprietatea funciară autorii pun în discuție și problema, foarte sensibilă, a învoielilor agricole practicate de proprietari și în special de arendași, pe care le considerau înrobitoare pentru săteni. Deși exista o lege a învoielilor agricole încă din 1866, modificată succesiv în 1872, în 1882 - când s-a desființat executarea *manu militari* la muncă - și 1892, aceasta nu îmbunătățise în mod semnificativ situația economică și socială a țăranilor, supuși de cele mai multe ori abuzurilor proprietarilor și mai ales ale arendașilor, precum și din partea autorităților. La Măgura se obișnuia *„dijma din 3, 2: la 3 pogoane luate de clăcaș, un pogon trebuia lucrat definitiv pentru proprietar, o zi de lucru cu carul și una cu brațele și în plus, pentru fiecare pogon arendaș, trebuia să transporte cu carele câte 400 kg la port sau la gară”*. Mai exista și dijma în parte, de asemenea greu de suportat de

învoitori, neapărați de contracte agricole încheiate între ei și proprietarii pământului⁹. Un alt inconvenient pentru săteni era acela că după ce îndeplineau obligațiile de dijmă ei nu mai aveau timpul necesar să realizeze muncile agricole pe terenurile lor, prașila la porumb și mai ales recoltarea grâului și astfel își pierdeau propriile recolte. Numulțumiți de condițiile învoielilor, unii locuitori din aceste sate plecau și se învoiau pe alte moșii.

Cei doi reprezentanți ai autorității locale prezintă un tablou detaliat al culturilor agricole și producțiilor realizate, ceea ce constituie de altfel principala activitate a locuitorilor din aceste așezări rurale.

Suprafața arabilă a comunei Măgura, cu cele șapte sate, era de 15444 ha și izlaturile ocupau 245 ha. În general se practica „*rotațiunea culturilor în sistem primitiv, adică grâul în locul porumbului și invers*”, astfel încât nu rămânea pământ necultivat decât o suprafață pe moșia statului, desemnată pentru izlaz. Se cultivau: „*2943 ha cu grâu, 2759 ha cu porumb, 178 ha cu rapiță, 45 ha cu orz, 60 ha cu ovăz, 18 ha cu mei, 15 ha cu fasole, 4 ha cu cânepă, 46 ha cu fânețe naturale și 26 ha fânețe artificiale*”. Producțiile medii la hectar erau modeste și apar la cereale, de exemplu, mult mai mici decât cele declarate la nivelul județului Vlașca, în condițiile în care în plasa Câlniștea terenurile agricole erau printre cele mai fertile din Câmpia Română, în timp ce la unele culturi, cum erau rapița, cânepa și fasolea producția ar fi fost mai mult decât dublă decât media pe județ. La data întocmirii studiului producțiile la hectar în Vlașca erau de: grâu-1040 kg; porumb-1400 kg; orz-2000 kg; ovăz-2200 kg; rapiță-3000kg; mei-1040 kg; cânepă-2640 Kg; fasole-1300 kg; fânețe artificiale-1800 kg¹⁰. Un amănunt important este cel legat de valoarea forței de muncă pentru toate categoriile de lucrări agricole de la arat până la cules. Hectarul de porumb, una din principalele culturi din Măgura, costa de exemplu, „*10 lei aratul, 10 lei prășitul, 5 lei rărișatul, 12 lei îngropatul, 8 lei culesul, 10 lei tocatal și căratul cocenilor*”. În general munca cu ziua era prost plătită, cu 2-3 lei, iar transportul cu carul nu mai mult de 5 lei.

Grădinăritul se practica de săteni pentru satisfacerea propriilor nevoi familiale, în comună existând totuși și patru grădini, luate în arendă, inițial numai de bulgari, cu timpul și de români, care au luat locul bulgarilor repatriați. Livezile de pomi roditori erau la începuturile înființării lor, exista o mică pepinieră la școală care oferea exemplul altoirii pomilor, urmat apoi și de unii săteni. În anul 1904 cele 145 ha cultivate cu viță de vie nu erau pe rod, pentru că în urmă cu șapte ani fuseseră infestate cu o ciupercă (mana viței de vie) și nu fuseseră tratate.

Creșterea animalelor era cea de-a doua componentă a economiei agricole din satul de câmpie, cu toate că această îndeletnicire fusese prioritară până în vremurile moderne, când liberalizarea comerțului cu cereale a capacitat atât interesul proprietarilor cât și al țăranilor către această ramură mai repede aducătoare de profit, în detrimentul celei tradiționale. Recensământul vitelor mari, de muncă, a identificat în comună „*1877 capete, din care 687 cai, 1042 boi și vaci, 151 bivoli. Animale mici au fost recensate 1070 oi, 154 capre, 761 porci, 18 asini*”. Ca distribuție după numărul vitelor ce le posedă, sătenii sunt catalogați drept 53 de frunțași, cei ce dețin peste 5 vite, 188 de mijlocași, cei cu 2-5 vite și 277 de codași, cu 2 vite. Autorii consideră că sătenii nu erau preocupați de buna îngrijire a animalelor, care erau ținute vara pe câmp și iarna în coșare de gard lipit cu pământ și prost hrănite¹¹.

Rentabilitatea gospodăriei este prezentată în relație directă cu lucrările câmpului, la care participau toți membrii familiei, inclusiv copii. „*Frunțașii obțineau un venit anual de 1200-1500 lei, mijlocașii de 700-800 lei și codașii de 300-400 lei*”, deci o diferență semnificativă, între primii și ultimii, care numeric erau cei mai mulți și determinau nivelul de sărăcie al comunei.

Industria era foarte slab reprezentată la începutul secolului XX în aceste așezări sătești. Industria casnică acoperea aproape în totalitate necesitățile familiei, războiul de țesut nu lipsea din nici o gospodărie, atât îmbrăcămintea cât și textilele de interior erau produse în casă. „*În toată comuna erau câțiva meseriași, 6 lemnari, 2 abagii, 1 pietrar-zidar*”. În afară de ultimul, care era italian, toți ceilalți erau români. Mai funcționau în acest timp și 2 mori ai căror proprietari erau I. M. Baron și Dumitru Petrescu.

Comerțul era restrâns, ca rezultat al slabei dezvoltări economice. Principalele produse comercializate erau cerealele, pe care sătenii le vindeau în general unor samsari și unele cantități de lână, brânză și unt, achiziționate de negustori din București, în timp ce cumpărau, de obicei, băuturi spirtoase, pește sărat și fructe. În nici unul din cele șapte sate nu se ținea un bâlci anual, cele mai apropiate fiind cele de la Alexandria, Drăgănești și Frâsinet. „*În comună existau totuși 10 negustori, 8 români și 2 macedoneni, care se ocupau cu comerțul de băuturi și de mărunțișuri*”.

Câteva mici subcapitole tratează partea administrativă și financiară a comunei. Evident subiectivi, autorii constată că „*relația dintre autorități și cetățeni este bună, că legile și ordinele primite*

de la centru se execută” și că în general litigiile se reduc la certuri și insulte între săteni și nu la infracțiuni, cum ar fi furturile crimele¹².

Bugetul de venituri și cheltuieli în exercițiul financiar 1904-1905 era de 12284,81 lei, aproape dublu față de venitul declarat cu câțiva ani înainte, care era de 6084 lei.

Deși nu se poate discuta de un capital constituit, la nivelul comunei Măgura existau în primii ani ai secolului XX mai multe instituții de credit: „*Banca populară Plugarul Român, înființată în anul 1900 de învățătorul comunei, cu un capital de 283 lei și 50 bani*”, cea mai folositoare și suportabilă formă de creditare și *Creditul Agricol*, la care sunt împrumutați cei mai mulți locuitori, cu toate că întâmpină mari greutăți la formalitățile de împrumut.

În ultimul capitol, care privește starea morală, culturală și socială, dar și împrăștiate prin mai multe capitole și nesistematizate, sunt datele privind aspectul satelor, al locuințelor, traiul sătenilor, igiena și asistența publică, instrucțiunea.

„*Casele sătenilor din Bran, Măgura-Lăceanca, Buduiasca, Cocoș și Vitănești sunt aliniate pe ulițe lungi și drepte, în timp ce în Guruieni și Găvănești au rămas aglomerate fără nicio regulă*” dând de înțeles că aceste sate scăpaseră de regulile sistemării și ale aliniilor, dar și că numărul moșnenilor a fost mai mare, fără proprietari grijulii cu parcelările.

În toate satele existau la acea dată „*650 de case, din care doar 20 de zid, 170 de gard (bune) și 217 de gard (mai proaste)*”¹³ și *243 bordeie. Atât casele cât și bordeiele aveau două sau o singură încăpere și erau locuite de la 1 la 6 suflete*”¹⁴. Acestea erau acoperite cu stuf și coceni și puține cu tablă de fier. Pe dinafară erau văruițe și doar câteva vopsite, fiecare cameră având între 1 și 4 ferestre.

Mobilierul era compus din strămoșeasca ladă de zestre, paturi lungi de scânduri, câte o masă (de scris), un scaun mare și altele mici. Puțini aveau plăpumi, perne și saltele, cei mai mulți aveau rogojini, căpătâie și cergi de învelit. Casele erau luminate cu petrol, introdus după 1869.

La începutul sec. XX bărbații încă mai îmbrăcau portul cel vechi țărănesc, singurii îmbrăcați 'nemțește' erau primarul, învățătorul și secretarul.

Femeile însă începuseră să se îmbrace în portul orășenesc, mai ieftin și ușor de procurat, costumul național fiind considerat prea scump, căci așa cum se știe costumul femeiesc de Vlașca este mult îndatorat influențelor balcanice și mai somptuos decât în alte regiuni etnografice (Secoșan și Petrescu 1984).

Despre alimentația sătenilor din Măgura sunt prezentate detalii privind mâncarea de dulce – carne de porc, de oaie și pasăre, pește, brânză, lapte - și de post - fasole, varză, dovleci, castraveți, pătlăgele roșii, ceapă etc. - și mai ales despre folosirea în continuare mămăligii ca bază alimentară și nu a pâinii, fapt demonstrat de lipsa brutăriilor în comună.

În comuna de peste 3500 locuitori nu exista la începutul veacului XX moașă, un medic venea o dată pe lună și singurele medicamente (chinină, sare amară etc.) erau date de la primărie de un agent sanitar. Deși cel mai apropiat spital era la câțiva km, la Alexandria, 'cele mai multe boli erau tratate băbește'¹⁵.

Situația învățământului la nivelul comunei este redată cu ochi critic de autori, cel puțin de A. Boldescu, în calitatea sa de învățător și director de școală manifestându-și nemulțumirea față de condițiile în care se desfășura activitatea școlară și mai ales dezinteresul, atât al autorităților cât și al părinților, pentru instrucția copiilor. Statistica prezentată este revelatoare: „*din toată populația comunei știu a scrie și a citi 500 săteni, ceea ce revine 17% știutori de carte și 83 % analfabeți. iar din cei 420 copii ce trebuiau să fie școlarizați, numai 200 frecventau școala: 60 din Măgura-Lăceanca, 50 din Bran, 40 din Guruieni, 40 din Buduiasca, 6 din Cocoș și 4 din Găvănești. Școala dăduse, în cei 43 ani de existență, 94 de absolvenți*”. La acea dată exista în comună și o școală pentru adulți și o bibliotecă, care conținea mai ales cărți despre agricultură.

În aceeași perioadă, pentru copiii din toată comuna, funcționa o singură școală¹⁶, cea din Măgura, clădită în anul 1861. Autorii uită să amintească faptul că localul fusese construit de proprietara moșiei, Elisabeta Castrisoaia, un personaj foarte interesant pentru epoca în care a trăit și mai mult pentru aptitudinea sa de proprietară și totodată binefăcătoare și mare donatoare.

Nu se știe prea multe lucruri despre viața particulară a acestei femei, totuși cunoscută în epocă, cel puțin ca proprietară a unui han, 'Hanul Castrisoaiei', situat în centrul Bucureștilor, pe colțul dintre strada Doamnei și Pasajul Macca (lângă Calea Victoriei) precum și a mai multor magazine și apartamente pe Calea Victoriei (SANIC, Fond Safta Castrisoaia, dos. 8 bis). Deținea în același timp mai multe moșii în județele Vlașca (Măgura, Guruieni, Manița, Grosu), Teleorman (Plosca de Jos, Păru Rotund) și Muscel (Călinești și Slătineanca)¹⁷. Ea era văduva unui macedonean, Gheorghe Castris, venit din Grecia, de la Kastria¹⁸ și a avut doi copii, care au murit destul de tineri, fără a lăsa

moștenitori: o fiică, Ruxandra¹⁹, născută Castrîș, căsătorită cu Constantin Făca în anul 1829²⁰, boier ce figura în calitate de comis în același an (Filitti 1929: 12) și care a ajuns cel mai sus la rangul de clucer, cunoscut și ca unul dintre primii noștri scriitori (Călinescu 1982: 195) și un fiu, Dimitrie (1808-1829), înmormântat în biserica 'Sf. Dumitru' din București (Cruțescu 1987: 74). Din actele și corespondența păstrată rezultă că Safta Castrîșoia a cumpărat²¹ și administrat cu autoritate și eficiență atât întinsele proprietăți funciare cât și afacerile comerciale din București. În acest răstimp a ridicat biserici pe moșiile sale de la Măgura și Bran, a reconstruit biserica din Plosca, ridicată de soțul ei în anul 1812 și biserica din Călinești-Muscel, distrusă de cutremurul din 1838. A făcut de asemenea mari danii către biserici, așa cum reiese din documente: a dăruit un epitaf bisericii 'Sf. Dumitru', cea din București și mai multe obiecte liturgice Mitropoliei Atenei, a donat o sumă de bani Patriarhiei Ierusalimului, pentru pomenire și câte 200 lei pe an mănăstirilor Predeal și Ghighiu (SANIC, Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1787, f. 21v-31). După moartea sa, în anul 1861, a lăsat drept legatar testamentar, cu uzufructul averii pe viață, pe Vasile Paapa, tot macedonean de origine, poate rudă, oricum vecin cu casele în mahalaua de lângă Podul Mogoșoaii din București (Filitti 1932:13), care, împreună cu mitropolitul Calinic, primatul României și M. Xanthy au constituit Epitropia Casei Castrîșoiaiei, pentru administrarea averii lasate de aceasta până la moartea lui Paapa în anul 1882.

Dintr-o scrisoare a învățătorului G. J. Piperianu reiese că Epitropia nu numai că a ridicat localul școlii, ci și că în fiecare an dona o sumă de bani pentru cumpărarea de cărți și alte obiecte școlare elevilor premianți (SANIC, Fond Safta Castrîșoia, dos. 26/1882, f. 3-3v) și plătea totodată salariile învățătorilor. Între anii 1861 și 1885, când Epitropia și-a încheiat misiunea și școala a devenit de stat, în Măgura s-au succedat mai mulți învățători: Zamfir Bădulisceanu, I. G. Sfințescu, G. I. Piperianu, Atanasie Bârleanu și Teodora Panaitescu (Boldescu 1900: 119, 20). În anul 1871, pe chestionarul arheologic trimis de Ministerul Cultelor, ca învățător al școlii din Măgura Lăcianca semnează I. G. Roșiorescu (B.A.R. Mss. rom. 229, f. 454).

În anul 1904 se pare că ultimii proprietari nu mai participau cu donații pentru școală, ba chiar, constată autorii cu amărăciune, 'proprietarilor și arendașilor le este urâtă școala'.

Lucrarea se încheie cu câteva considerații, actuale și astăzi, despre conștiința națională, redusă la 'serbările ce se țin și se celebrează cu deosebită pompă' și politică, prin care sătenii înțeleg 'schimbarea din administrație a celor care au dat probe de rea credință și numirea celor ce promit'.

Fără a absolutiza informațiile și cifrele, putem constata doar ca metodologia de realizare a acestui studiu monografic, mai vechi de un secol, este cuprinzătoare și relevantă pentru oricine este interesat astăzi de trecutul comunei Măgura, județul Teleorman.

Note

¹. Sub numele *Constitution*, această legiuire a fost publicată la Paris în anul 1742, în *Mercure de France*.

². Inițierea sistematizării satelor de câmpie din Țara Românească aparține Regulamentului Organic, care a instituit obligația proprietarilor de moșii de a da clăcașilor teren pentru casă, curte și grădină pe o anumită parte a moșiei, pentru a realiza înlocuirea bordeielor și strângerea și așezarea la linie a caselor, măsură care a pus bazele modernizării satelor și totodată a adus înlesniri pentru colectarea obligațiilor fiscale de la locuitori (Corfus 1967: 194).

³. La 28 noiembrie 1877 Epitropia Casei Castrîșoia a vândut prin licitație exploatarea pădurilor de pe moșie lui Ioan Marinovici astfel: pădurea Caraghiosu - 234,887 pogoane, pădurea Teioasa - 403,316 pogoane și pădurea Lunca Pârlitei, cu cea mai mică suprafață - 10,76 pogoane, pe care creșteau esențe pentru lemne de foc și mai ales de construcții (SANIC, Fond Casa Castrîșoia, dos. 18/1877, f.3-4v).

⁴. În Hotărnicia moșiilor Manița și Măgura, jud. Vlașca, din 11 martie 1848, întocmită de ing. hotarnic D. Râmniceanu, apar și alte drumuri mai vechi: Drumul Sării, Drumul Mocanilor, Drumul Ciocăneștilor sau Giurgiului (SANIC, Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1823/1864, f. 48v-50).

⁵. În prezent cunoscută sub toponimul *Măgurice*.

6. În mai sus amintita Hotărnicie apare și *Măguricea Mică*, ca punct de hotar al moșiei (SANIC, Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1823/1864, f. 49).
7. În anul 1896 județul Vlașca avea o populație de 183960 locuitori, din care 95633 bărbați și 88327 femei (Boldescu 1900: 18).
8. Categoriile de împroprietăriți se prezentau astfel: preoți: 1 cu 17 pog.; locuitori cu 4 boi: 18 cu 198 pog.; cu 2 boi: 40 cu 311 pog.; pălmași: 10 cu 40 pog.; case și grădini 28 pogoane. O mai amplă împroprietărire se va face mai târziu, în anul 1915, la Măgura Lăceanca, pe fosta proprietate a Castrișoaiei, care în 1885 devenise moșia statului. Aici se vor împroprietări cu o suprafață de 2459 pogoane 483 de locuitori, veniți din satele: Măgura Lăceanca, Măgura Buduiasca, Bran, Guruieni, Cocos și Vitănești (SANIC, Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1823/1864, f. 58).
9. În general condițiile tocmelilor agricole erau asemănătoare în zonele rurale caracterizate de aceleași condiții pedoclimatice. În plasa Câlniștea, de exemplu, unde terenul agricol era mai întins, acestea erau puțin mai suportabile decât în cele cu pământ mai puțin, cum era plasa Glavacioc (Boldescu 1900: 151, 52).
10. În județul Vlașca erau, la aceleași culturi, următoarele producții: grâu-1800 kg; porumb-2600kg; orz-2200 kg; ovăz-2000 kg; rapiță-1800kg; mei-1400 kg; cânepă-600 Kg; fasole-560 kg; fânețe artificiale-1600 kg.
11. De fapt se poate remarca în această perioadă o scădere semnificativă a numărului de animale în județul Vlașca, datorită micșorării suprafețelor de pășunat, transformate în ogoare (Boldescu 1900: 173).
12. În județul Vlașca funcționau în acest timp un Tribunal la Giurgiu, o Judecătorie de Ocol și o Curte cu Jurați (Boldescu 1900: 216).
13. De fapt aceste case aveau pereții construiți din nuiele impletite și tencuite cu pământ.
14. În județul Vlașca media persoanelor care locuiau o casa era de 5 (Boldescu 1900:18).
15. În perioada respectivă în județul Vlașca funcționau numai două spitale: unul la Giurgiu, capitala districtuală și unul la Obedeni (Boldescu 1900: 19).
16. În satul Măgura Buduiasca funcționase o școală de fete, care fusese frecventată în anul 1901 de opt eleve (Marele Dicționar Geografic, IV, 1901: 260).
17. Moșiile se arendau pe câte o perioadă de 5 ani. În contractul pe anii 1880-1885 făcut cu Nicolae Iuca, arendașul moșiei Măgura, printre condițiile prevăzute, în afară de obligațiile față de proprietar, arendașul trebuia să dea câte 20 de pogoane îngrijitorului casei boierești și bisericilor, care nu puteau să îl închirieze. În plus preoții mai primeau câte 3 pogoane individual și erau scutiți de ierbărit (SANIC, Fond Safta Castrișoaia, dos. 22/1879, f. 2-4v).
18. În perioada 1794 -1810 Gheorghe Castriș (căruia i se mai spunea și Castriotul) deținea pașapoarte grecești, nemțești și rusești; în anul 1803 el a cumpărat o moșie, numită Ludăneasca, în hotar cu Guruienii (SANIC, Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1787, f. 24-25, 38).
19. Probabil că era destul de bolnavă în anul 1834 când își face testamentul și îl desemnează ca moștenitor pe soțul său, Costache Faca, iar ultimul document care o menționează este o scrisoare din 18 aprilie 1836, prin care își dă acordul pentru vânzarea moșiei sale de zestre Botenii, jud. Muscel (SANIC, Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1787, f. 21-21v).
20. Anul în care i s-a întocmit foaia de zestre (SANIC, Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1787, f. 28v).

²¹. Safta a cumpărat în anul 1829 moșia Măgura de la C. Fălcoianu (SANIC, Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1823, f. 38v) și în 1840 moșia Manița, de la baronul Gh. Sachelarie, cu suma de 1600 taleri (SANIC, Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1787, f. 42).

Bibliografie

Izvoare

Biblioteca Academiei Române, Mss. Rom. 229, f. 454-455v.
Documenta Romaniae Historica (= DRH), B, Țara Românească, vol. I, București, 1966, doc. 183: 85; vol. II, 1972, doc. 87: 92; vol. III, 1975, doc. 358: 60.
Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (= SANIC), Fond Casa Castrișoaia, dos. 18/1877; dos. 22/1879; dos. 26/1882.
Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (= SANIC), Fond Reforma Agrară 1864, dos. 1787/1864; dos. 1823/1864.

Lucrări generale și speciale

Bauer, Fr. (1778) *Mémoires Historiques et géographiques sur la Valachie*, Frankfort et Leipzig.
Bârleanu, Atanasie; Băloescu, Radu (1904) 'Monografia comunei rurale Măgura', în vol. *Monografiile comunelor rurale din județul Vlașca*, vol. I, pp. 51-61, București: Tip. Universitară.
Boldescu, Ion (1900) *Studiu istoric și economic asupra județului Vlașca*, Giurgiu: Tip. G. Brătănescu.
Călinescu, George (1982) *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București: Ed. Minerva.
Corfus, Ilie (1967) 'Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul Organic', *Revista Arhivelor* X (2): 194-212.
Cruțescu, Gheorghe (1986) *Podul Mogoșoaiei, istoria unei străzi*, București: Ed. Meridiane.
Filitti, I. C. (1929) *Catagrafia oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, București.
— (1932) 'Biserica „Sf. Dumitru” din București', *Biserica Ortodoxă Română*, București, mai-iunie: 3-39.
Georgescu, Pantele (1897) *Dicționarul geografic, statistic, economic și istoric al județului Teleorman*, București: Stab. Grafic I. V. Socec.
Lahovari, G. I. (1901) *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. IV, București: Stab. Grafic I. V. Socec.
Localitățile județului Teleorman 1741-2006, Repere administrative, (2006) București: Ed. Paco.
Secoșan, Elena; Petrescu, Paul (1984) *Portul popular de sărbătoare în România*, București: Ed. Meridiane.

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE LA ISTORIA LOCALITĂȚII TELEORMĂNENE MĂGURA ÎN PERIOADA 1939 – 1944

Mădălina-Diana RUȘANU-RADU

Abstract: *This study present sequences from the past (1939-1945) of the village of Măgura in Teleorman County mainly based on unpublished documents, the 'Pretura Plășii Alexandria', from the national archives, now in storage at Teleorman County National Archives Service (SJAN Teleorman).*

The most important aspects in the survey are: the infrastructure of the village; commune level agricultural activities; the degree of public order; population movement; the health and welfare of residents; the impact of war on the community; immobilizations of officials and village residents; the problem of refugees; and the welfare measures for concentration families.

We conclude that, although times were hard (the main cause being the outbreak of World War II), the county authorities, and the municipal network and residents, worked hard maintain a normal existence.

Keywords: *Măgura; original documents; history of village; World War II.*

Cuvinte cheie: *Măgura; documente inedite; istoria localității; al doilea război mondial.*

Prezentul studiu are la bază documentele de arhivă deținute de Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Teleorman, care fac parte din fondul arhivistic 'Pretura Plășii Alexandria' (deoarece în perioada 1939-1944 comuna teleormăneană Măgura făcea parte din Plasa Alexandria), precum și lucrările întocmite în 1995 și 1999 de d-na profesoară Floarea Florea. Au fost identificate în cadrul fondului documentar menționat o serie de procese-verbale de inspecție ale comunei întocmite de către pretorii Plășii Alexandria, G. Lazăr Demetrescu și Nicolae Constantinescu. Pe baza acestora, ne propunem să reconstituim trecutul localității în intervalul amintit, fără a avea pretenția unui studiu exhaustiv.

La 27 ianuarie 1939, pretorul G. Lazăr Demetrescu, venit în inspecție la comuna Măgura, a constatat că starea morală a populației era bună, iar cea sanitară de asemenea. Localul primăriei era bine întreținut și curat dar mai necesita mici reparații exterioare.

Aflăm din același document faptul că noua școală era în construcție, cursurile desfășurându-se într-un clădire construită în curtea primăriei, după cum precizează pretorul: „În curtea primăriei este construit un local care deservește ca local de școală primară pentru fete în zilele când se țin cursuri, iar în zile de sărbătoare pentru Căminul Cultural local, până la terminarea noului local de școală primară. Localul de școală aflat în construcție s-a făcut până în prezent numai de roșu fără acoperiș, din datele culese de la primar și notar, acoperișul s-a dat prin licitație publică, de către Comitetul școlar local pentru care a venit și aprobarea de la autoritatea tutelară, însă Comitetul școlar dispune numai de suma de lei 70.000, însă devizul, este întrecut peste suma de lei 80.000. Primăria respectivă a cerut modificarea bugetului pentru anul în curs, pentru a da un ajutor de lei 10.000 (zece mii) Comitetului școlar, pentru acoperișul localului de școală” (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dos. 223/1938, f. 153).

Întâia dată, necesitatea înființării unei școli sătești a fost bine înțeleasă de proprietara moșiei Măgura, Elisabeta Castris, care, printr-o scrisoare adresată Eforiei Școalelor arăta că: „... propagația luminătorului și a moralității în clasa țăranilor contribuie întru modu puternicu pentru a pune pe calea progresului și civilizațiunii... convinsă de acest adevăru și îndrumată de datoria de a face bine sunt decisă a construi o școală comunală pe proprietatea mea - Măgura-Lăceanca - județul Teleorman... Școala va purta numele meu... și se va numi Școala Castrisoaia” (Florea 1995: 41).

Astfel, a fost construit primul local de școală în anul 1861, compus din două săli de clasă, o cancelarie, hol la parter, o sală de clasă la etaj și locuința învățătorului și s-a menținut până în toamna anului 1937, când trecerea vremii l-a făcut impracticabil. Intemperiiile - mari geruri, viscole și ploi - au deteriorat acoperișul și în general construcția. De aici, apare necesitatea construcției unui local la Măgura-Lăceanca, care a stat în atenția dascălilor școlii primare din acel timp.

Despre eforturile depuse pentru construcția unui local nou de școală la Măgura, aflăm și din însemnările următoare: „Învățătorul Alexandru Mănășescu s-a preocupat de aducerea unui inginer proiectant din București, în octombrie 1937, și de întocmirea planurilor școlii, în noiembrie același an reușindu-se să se pună temelii; acoperișul cu tablă s-a făcut abia în 1940. Acest local a fost compus din: patru săli de clasă, o cancelarie, două coridoare, o verandă. Cheltuielile necesitate au însumat 267963 lei, care se vor suplimenta cu încă 300000 lei pentru adăugarea a încă trei săli de clasă, a unei

săli reprezentând biblioteca și a unui depozit de materiale. Acest local a fost compus din: patru săli de clasă, a unei săli reprezentând biblioteca și a unui depozit de materiale. Acest învățător, director al școlii Măgura în perioada 1939-1940, pe drept cuvânt, poate fi numit ctitorul noului local de școală, el fiind secretarul Comitetului școlar, care s-a străduit să întocmească documentația necesară localului” (Florea 1999: 11-12).

Pretorul plășii Alexandria revine în inspecție la comuna Măgura pe 23 februarie 1939, când constată cu precădere situația edilitară și gradul de menținere a ordinii publice în comună: „Șoseaua de la Vitănești era mult mai rea înainte, acum s-au mai îndreptat unele fâgașe. Continuarea îmbunătățirii circulației este necesară. Casele s-au spoit, șanțurile s-au destupat și lucrările se continuă sub supravegherea vigilantă și harnică a șefului de post și a funcționarilor acestei comune” (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dos. 223/1938, f. 164).

Întors în comuna Măgura cu ocazia inspecției făcută la 15 iulie 1939, pretorul G. Lazăr Demetrescu face referiri în procesul verbal încheiat cu această ocazie, tot la gradul de gospodărire a comunei, context în care observă: „Drumurile au început să se strice iar. La aceasta au contribuit mult ploile. Am luat măsuri de reparare, dar imediat după sfârșirea treieratului. Din cauza căratului păioaselor, nu mai este curat în comună, pe ulițe și prin curți... Să se isprăvească mai repede cu tăierea mărcinilor și scaieților”.

Problema construcției noii de școli este readusă în discuție: „Pentru localul de școală cel mare, s-a început să se lucreze la terminarea lui definitivă. S-a adus varul necesar, s-a stins, precum și nisipul. Se vor cumpăra din oraș apoi, toate cele necesare pentru tavan, acoperiș etc.”.

Cu privire la mișcarea populației se fac următoarele precizări: 38 născuți, 29 morți, 12 căsătorii, 2 despărțenii.

Toamna anului 1939 (22 septembrie - 27 noiembrie) găsește autoritățile și locuitorii comunei Măgura într-o activitate susținută pentru terminarea lucrărilor la noul local de școală, buna gospodărire a localității, culegerea recoltelor, aprovizionarea școlii cu lemne pentru iarnă etc.

Merită menționat că la inspecția pretorului din 27 noiembrie 1939, noul local de școală a fost finalizat, rămânând să fie zidite sobele de teracotă, pentru care Inspectoratul Școlar a promis un ajutor de 15.000 lei, iar comuna a contribuit cu suma de 10.000 lei (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dos. 226/1940, f. 110).

Învățătorul Florea Abăluță a reușit să realizeze cu greu împrejmuirea curții localului școlii, parțial cu gard de uluci și în rest gard viu, cu plantații de salcâm (Florea 1999: 36).

Din documentele întocmite în anul 1940 se remarcă înlocuirea primarului localității Măgura, noul primar fiind V. P. Diaconescu.

Anul 1940 aduce cu sine problema concentrărilor, însuși secretarul comunal fiind plecat la concentrare pentru 30 de zile în cursul lunilor mai-iunie. Deficitul de funcționari publici la nivel de comună reiese și din faptul că notarul localității urma să-și desfășoare activitatea 3 zile în comuna Ion T. Ghica unde era girant, iar restul săptămânii la Măgura.

Date referitoare la mobilizările care au avut loc în comuna Măgura, precum și participarea localnicilor la luptele celui de-al doilea război mondial, întâlnim în lucrarea autoarei amintită mai sus: măgureni au făcut parte din Regimentele de infanterie numerele 5, 20, 21, 23, 34, care au pierdut 16 ostași din localitate. Regimentele de cavalerie numerele 2, 3, 4, 5, 6 au pierdut 13 ostași din Măgura, cele de artilerie numerele 1 și 5 - Dorobanți, 5 ostași, iar vânătorii de munte - 2 luptători. Alte regimente au pierdut 18 militari din Măgura. Numărul total al acestora se ridică la 60, căzuți în luptele de la Fântâna Albă, Kogorlia, Kerci, Feodosia, Stallicrim, pe Donet, pe frontul de răsărit, ca și pe teritoriul țării la: Iași, Podul Iloaiei, Oarba de Mureș, Luduș, Sângeorgiu, Carei, Satu Mare.

Pe frontul de vest participanții din Măgura au dus lupte mari la: Folvor-Tisa, în Munții Tatra, Brno, deci pe pământ ungar, austriac și cehoslovac. Din rândul sătenilor măgureni, unii au căzut prizonieri (...). Săteni vecini, din Guruieni, au fost, în câteva cazuri, împreună cu aceia din Măgura, ei făcând parte din același regiment de infanterie (Florea 1995: 28-9).

Potrivit aceleiași surse, locuitorii comunei Măgura, la întoarcerea din război, au făcut drumul pe jos, tocmai din Cehoslovacia, de la 9 mai și până la mijlocul lunii august, când au ajuns la casele lor. Pentru participare la luptă, o parte din ei, în număr de 400, au primit terenuri agricole, începând de la 0, 50 ha și până la 4 ha., conform prevederilor Reformei agrare din 1945-1946.

Și școala din localitate a fost afectată de mobilizări, lipsa celor trei învățători concentrați făcându-se simțită, deși frecvența școlară era bună. Gheorghe Petrescu, Stan Bârsan, Alexandru Mănăsescu, Trifu Zlate au luptat în anumite perioade ale războiului, iar Cezar Scutaru pe toată durata acestuia. Dintre aceștia s-a remarcat învățătorul Gheorghe Petrescu care a participat la lupte până la

25 octombrie 1944, la demobilizare având grad de căpitan. Pentru actele-i de vitejie a primit distincții militare (Florea 1995: 29-30).

La 12 mai 1940, data altei inspecții făcută comunei Măgura, noul local de școală necesita încă dotarea cu sobe la cancelarie și sălile de clasă, precum și văruiatul acestuia la exterior. Și localul primăriei, deși bine întreținut și curat, necesita unele reparații atât în interior cât și la exterior.

Cu privire la rezultatele școlare, învățătorul Alexandru Mănăscu (învățător definitiv la școala Măgura din 1930) a prezentat la examenul de absolvire a clasei a VII-a din anul 1940, 1 elev, cu o pregătire bună, caiete îngrijite, și fără diferențe între notele din cursul anului și notele de la examen. Acesta a fost declarat absolvent de către Comisia de examen compusă din: C-tin G. Ioan, subinspector școlar al Plășii Alexandria (președinte) și Badea Buzatu, Stoica Radu, Popa Petru, Alexandru Mănăscu (membri) (SJANT, Fond Școala generală Teleormanul, dos. 52/1894, f. 86).

În comuna Măgura existau la acea dată trei biserici, cu preoți titulari, ale căror localuri erau bine întreținute și frecventate de enoriași, autoritățile comunale, tinerii premilitari, elevi. A. S. Bârleanu a ajutat în 1939 la înființarea uneia dintre bisericii, împreună cu Alexandru Mănăscu, Gheorghe Petrescu și alții, care au fost și bibliotecari sătești pe lângă Căminul Cultural Sătesc 'Spiru Haret' (Florea 1999: 36).

În primăvara anului 1940, lucrările au fost efectuate la timp în localitate și continuau încă la acea dată, deși majoritatea locuitorilor erau mobilizați. Este evidențiată necesitatea construirii unui podeț de beton pe șoseaua Vitănești - Măgura, pentru scurgerea apelor ce stagnează (SJANT, Fond Școala generală Teleormanul, dos. 264/1941, f. 22).

Familiilor concentraților li s-au acordat ajutoare bănești, a câte 300 lei de familie, în ajunul Sfințelor Paști, precum și porumb, din sumele acordate de Prefectura Județului Teleorman.

În pofida greutăților din această perioadă, ziua de 10 Mai a fost serbată cu mare fast, la festivități luând parte toate autoritățile civile și militare din comună.

Din documentul întocmit de pretorul plășii Alexandria, la 7 martie 1941, reiese că războiul era din ce în ce mai aproape: „În special drumurile s-au stricat mult mai ales din cauza zăpezilor și apoi din cauza circulației prea mari a vehiculelor grele germane. ...Primele trupe germane au plecat și au venit aici altele. Toate autoritățile s-au comportat frumos cu ele, așa că incidente nu s-au înregistrat” (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dosar 288/1941, f. 104).

Din același document aflăm că primar al localității era Voicu M. Voichină, pretorul instalând în chiar ziua inspecției pe noul ajutor de primar, anume Barbu Popescu: „...căruia i-am luat legiuitul jurământ și i-am arătat principalele sale atribuțiuni. D-sa este un gospodar fruntaș, cunoscător al multor nevoi locale” (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dos. 288/1941, f.104).

O lună mai târziu, pretorul G. L. Demetrescu se află în comuna Măgura, unde stabilește toate detaliile, pentru realizarea în bune condiții, la 6 aprilie 1941, a recensământului populației: convoacă recenzorii, ia măsuri pentru completarea borderoului recenzorilor, îi instruește în conformitate cu ordinele în vigoare (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dosar 288/1941, f. 106).

La 15 mai 1941, potrivit documentelor, este numit alt primar al localității Măgura: „Astăzi, am instalat în funcțiune, după ce i-am luat jurământul legal, ca primar pe D-l Alexandru Simulescu, invalid de război, care a fost desemnat de D-l Prefect, prin ordinul și decizia nr.14049 din [...]. Am arătat noului primar care îi sunt principalele atribuțiuni” (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dos. 288/1941, f. 107).

În perioada 15 mai - 20 decembrie 1941, localurile primăriei și școlii din localitate erau bine întreținute, una dintre biserici suferind unele pagube de la cutremur. Cantina școlară funcționa în școala nouă, 10 copii primind zilnic ceai, lapte și pâine. Starea sanitară a localității era bună, atât pentru oameni cât și pentru animale, cu toate că medicul de sector era mobilizat de multă vreme, de situația sanitară a comunei rămânând să se ocupe primarul, notarul și agentul sanitar.

Au fost transmise recomandări autorităților să fie respectată mai mult 'Săptămâna igienei' în localitate. Astfel, oamenii aveau să fie îndemnați să-și văruiască locuințele, grajdurile și să destupe șanțurile, fiecare în dreptul proprietății sale. În privința asistenței sociale, aflăm că s-au făcut unele colectări, însă insuficiente. Ajutoarele primite pentru familiile nevoiașe ale concentraților au fost distribuite la timp. Urmău a se mai colecta pentru 'Darul ostașului' și pentru ajutorări în comună.

Planul de lucrări al localității pe anul 1942, prevedea înființarea unui abator (întrucât nu exista în comună, în cele mai multe cazuri carnea fiind adusă de la Alexandria sau Vitănești), precum și construirea unor trotuare simple (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dos. 288/1941, f. 107, 109, 115, 116).

Din procesul-verbal de inspecție a comunei, încheiat de pretorul Plășii Alexandria, Niculae Constantinescu, la 18 decembrie 1942, se desprinde următoarea imagine de ansamblu a localității

Măgura. Localul primăriei era curat și bine întreținut, dar neîmprejmuit din lipsă de fonduri. La avizierul primăriei se găsea 'Cuvântul Mareșalului', precum și alte ordine și publicații. În cadrul școlii a fost realizat 'Colțul eroilor', Comitetul școlar funcționa, la fel și cantina școlară care era aprovizionată cu zarzavat și alimente. Aici erau hrăniți 15 elevi, pentru care se cheltuia suma de 2413 lei. Căminul Cultural era bine întreținut și avea rezultate bune. În comună existau 3 biserici, dintre care una nouă, curată, care nu avea nevoie de nici o reparație, și două avariate de cutremur, având zidurile și tencuielile crăpate. De asemenea, în localitate existau 3 cimitire împrejmuite, însă aveau nevoie de reparații la garduri și să fie curățate de buruieni. Monumentul eroilor din războiul 1916-1918 era situat în piața comunei, aceasta din urmă necesitând amenajări, fiind prevăzute în programul de lucrări pe anul 1943-1944. Deși în Măgura nu exista nici baie comunală nici dispensar, nu au fost semnalate epidemii. Locuințele țărănești erau curate, iar populația se alimenta bine. În localitate nu exista pompă de incendii. Abator și obor comunal nu existau, iar izlazul era insuficient pentru nevoile localității. Pregătirea premilitară se desfășura în comună, iar frecvența era bună. Ajutoarele pentru familiile concentraților se acordau la timp, iar aprovizionarea comunei se făcea din Alexandria. Și lucrul cel mai important, starea de spirit a populației era bună.

Din păcate, pentru anul 1943 nu au fost identificate documente care să ne ajute în reconstituirea trecutului acestei localități.

La 12 februarie 1944, pretorul N. Constantinescu, inspecta comuna Măgura, dispunând să fie adâncit adăpostul Apărării Pasive, să fie împrejmuită școala, să se construiască o clopotniță la Biserica Buduiasca, să fie reparată tencuiala din interiorul bisericii Măgura, precum și învelișul și pictura bisericii Bran.

Concluzia principală a inspecției a fost că primarul Petre M. Geantă a gospodărit rău comuna, datorită bolii, fapt pentru care, la 21 martie 1944, localitatea avea un nou primar, în persoana d-lui V. Ciobănete (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dos. 445/1944, f. 79).

La 20 aprilie 1944, pretorul ordona autorităților comunale să pună în vedere populației și refugiaților să nu urce prețurile la alimente, să aprovizioneze refugiații, să repună în funcțiune cantina (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dos. 445/1944, f. 84).

Documentele studiate relevă faptul că, la începutul anului 1945, localitatea Măgura avea un nou primar, anume Ion Bârleanu. Pretorul Plășii venit în inspecție s-a arătat relativ mulțumit de situația comunei (SJANT, Fond Pretura Plășii Alexandria, dos. 445/1944, f. 77).

Așadar, războiul, cu toate suferințele și lipsurile aduse se încheiase, iar comuna Măgura intra și ea, ca întreaga țară, sub un alt regim politic, care avea să dureze aproape o jumătate de secol, schimbând din temelii viața românilor și în sens mai restrâns, a măgurenilor.

Bibliografie

Izvoare

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Teleorman (=SJANT), Fond Pretura Plășii Alexandria, dosarele: 223/1938; 226/1940; 264, 288/1941; 343/1942; 445/1944.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Teleorman (=SJANT), Fond Școala generală Teleormanul, dosar 52/1894.

Lucrări speciale

Florea, Floarea (1995) *Măgura. File de istorie teleormăneană*, Alexandria: Ed. Teleormanul Liber.

— (1999) *Măgura. Pagini din istoria învățământului și culturii*, Alexandria: Ed. Teleormanul Liber.

CONCEPTUL DE DEZVOLTARE URBANISTICĂ ÎN PEISAJUL CULTURAL RURAL. DEZVOLTARE SPAȚIALĂ - PRINCIPIILE UNEI POLITICI DE AMENAJARE DURABILĂ PENTRU EUROPA

Doina Marilena CIOCĂNEA

Abstract: *The coherent strategies and policies combined with a unified territorial development are necessary concepts if we want to answer to the questions which arise in the rural cultural landscape.*

By developing a coherent concept we can control the illegitimate interventions in the countryside, thus obtaining a unitary development project.

The current demographic and economic relations prepare the village for new concepts and development directions.

A well done analysis and a phenomenon diagnostic would lead to an evaluation process and to certain conclusions regarding the relationship of the systemic approaches to the rural development space in relation with the human being.

Keywords: *urban development; landscape cultural; rural development space; village; person; human beings; spatially specific; specific time; form; image; phenomenon; principles; functions; objectives.*

Cuvinte cheie: *dezvoltare urbanistică; peisaj cultural rural; dezvoltare spațială; sat; om; ființare; specific spațial; specific temporal; forma; imaginea; fenomen; principii; funcțiuni; obiective.*

1. Fenomenul rural în dezvoltarea peisajului (relația om - peisaj)

În spiritul tradiției orientale, scriitorul turc Orhan Pamuk, laureat al Premiului Nobel pentru literatură în 2006, definea 'viața ca fiind timp, timpul ca fiind un accident, iar accidentul - o viață nouă'. Într-adevăr, orice accident dă naștere unei schimbări, orice deviere de la un curs prestabilit sau așteptat presupune o nouă traiectorie, ceea ce e valabil în orice domeniu legat de activitatea umană.

Fie că ne referim la mediul urban sau rural ca fenomen sau loc, ca mediu de dezvoltare socio-umană și exprimare artistică, în centrul acestui spațiu interstițial se află *omul*. Aflându-ne în fața unui conglomerat de factori interdependenți, observăm că relația *sat - om - existență* este una în care toate cele trei componente depind unele de celelalte și că balanța între material și spiritual trece tocmai prin *existența umană*.

Ceea ce înțelegem prin fenomenologia satului, reflectat direct în peisajul cultural rural, este nu doar un ansamblu de apariții disparate de nuclee ce se dezvoltă în interiorul său, ci și de forme specifice localizate în cadrul localității, de forme care sunt determinate de dezvoltarea sa continuă, și tendința locului de a *acționa* ca o entitate.

A doua lege a termodinamicii, numită și legea entropiei, spune că: 'entropia generală a unui sistem izolat va crește neîncetat, până când va atinge valoarea maximă'. Cu alte cuvinte, nici un corp lăsat în voia lui, necoordonat, nu va tinde spre ordine, ci spre haos. Prin urmare și peisajul cultural, 'expresia' locului, se dezvoltă datorită faptului că a primit impulsul inițial și vital de la om, dar el va avea nevoie de o coordonare continuă, altfel dezvoltându-se haotic.

Ca orice sistem complex, are o varietate de elemente constitutive, ramificându-se și născând tot timpul altele noi. Vorbim despre specific, despre cadru general, despre funcțiile rurale, despre rețele și comunicare în cadrul rural, artă, spațiu public și privat și lista ar putea să continue la nesfârșit. Pornind de la general spre particular, putem selecta trei elemente principale, cele mai uzitate în teorii și dezbateri, și care nu ar putea exista independent unul față de celalalt: fenomenul rural, forma peisajului și imaginea peisajului cultural rural.

Michel Foucault spune că secolul XX este mai mult epoca spațiului, spre deosebire de secolul al XIX-lea, care a fost preocupat de istorie și de timp. În începutul scrierii sale *Altfel de spațiu*, filosoful demonstrează ruptura aproape fizică ce are loc între 'pioșii descendenți ai timpului și îndârjiții locuitori ai spațiului'. Practic, imaginea peisajului cultural rural, ca rezultat al procesului creativ, este punctul de intersecție al specificului spațial și al celui temporal, reflectat în conflictualitatea acestei intersecții.

Îată ce spune profesorul român, arhitect și urbanist, Alexandru M. Sandu, despre specific: „*acesta privește nu numai rezultatul unei acțiuni, ci și acțiunea însăși. Astăzi ea nu se referă numai la o imagine arhitectural-urbanistică, ci și la modalitățile de intervenție asupra spațiului. La o anumită politică față de mediul construit*” (Sandu 2007: 111).

Specificul spațial se traduce prin cumulul de trăsături fizice ale locului respectiv: altitudine, climă, relief, structură etc.

Specificul temporal reprezintă totalitatea trăsăturilor date de acumularea de cunoștințe și experiențe de-a lungul istoriei. Iar fenomenul rural al peisajului cultural este linia care unește aceste puncte. Punctul acesta de intersecție, respectiv forma și imaginea peisajului cultural rural, este și ea în continuă desăvârșire și nu poate fi privită ca un rezultat final, în sens matematic, căci schimbarea are loc continuu, atâta vreme cât avem un timp care curge.

Așa cum spunea urbanistul american Kevin Andrew Lynch: „*imaginile peisajului sunt rezultatul unei operațiuni de du-te vino între observator (OM) și mijloacele sale. Peisajul sugerează distincții și relații, iar observatorul, cu o mare capacitate de adaptare și în lumina propriilor scopuri, alege, organizează și încarcă de sens ceea ce vede. Imaginea astfel pusă în valoare limitează și amplifică ceea ce a fost văzut*” (Lynch 1960: 8).

Prin urmare, rezultatul entității (forma și imaginea) nu pot fi pe de-a întregul obiective, atâta vreme cât e vorba de percepția umană (Fig. 1).

Fenomenul rural cuprinde împreună totalitatea imaginilor rurale existente, trecute sau posibile, și se află, așa cum spunea și profesorul arhitect - urbanist Alexandru M. Sandu despre fenomenul urban, luat ca și omolog, sub semnul legilor evoluției.

Înțelegerea imaginii rurale duce, cum spuneam, la o înțelegere a fenomenului existent al locului.

Fenomenul rural este o desăvârșire continuă, căci conține o continuitate în componența timpului general, dar înglobează, în același timp și greșelile, sincopile, diferențe vizibile în imaginea localității, care pot provoca haosul vizual. Aici intervine profunzimea experienței umane, profesionale, care prin studii de dezvoltare spațială și viziunea locului are menirea de a preveni aceste sincopile.

Trăim într-o lume în care limitele sunt din ce în ce mai încercate. Teoreticienii vorbesc despre *centralitatea* fenomenului, în sensul manifestării diverselor sale forme într-un cadru relativ limitat spațial. În zilele noastre centralitatea face loc unui alt fenomen: *globalizarea*. Deși fiecare centru tinde spre independență la nivel structural, obsesia umană pentru *mega* a atins parcă apogeul. Parafrazându-l pe Lefebvre, care vorbea despre spațiul perceput, spațiul conceput și spațiul trăit, toate aceste valențe căpătându-le simultan, și, fiind reprezentări ale fenomenului urban, le putem aplica și fenomenului rural. Înțelegerea imaginii rurale duce la o înțelegere a fenomenului local.

2. Conceptul de dezvoltare rurală (amplasare)

Tendențele de schimbare a imaginii comunei Măgura, județul Teleorman, pot fi exemplificate prin abordarea fenomenului rural printr-un studiu de caz al locului, aplicând conceptul de dezvoltare urbanistică în peisajul cultural rural. Toate aceste tendințe trebuie să fie canalizate și ordonate în direcția unei dezvoltări durabile. Noul concept de dezvoltare are menirea să adapteze politicile de dezvoltare locală la realitățile demografice și economice, descoperirile arheologice ale momentului și pregătirea în paralel a localității pentru evoluții viitoare.

Ținta întregului demers este îmbunătățirea calității vieții pentru locuitorii săi și are un parcurs bine stabilit de legislația în vigoare.

Căutarea esențialului în fenomenul rural ne-a dus către începuturi, analizând miturile de întemeiere și primele forme de așezări și stabilind astfel evoluția istorică și spirituală pe care acestea au avut-o. Pornind de la origini, am încercat totodată trasarea unor puncte de legătură și descoperirea unor mecanisme ce au condus la diferitele stadii de dezvoltare de-a lungul istoriei, până în prezent. Trecutul nu este doar o analiză aridă de date și evenimente, ci reprezintă semne de luat în seamă, în încercarea de a nu repeta, pe cât posibil, greșeli mai vechi.

Comuna Măgura, din județul Teleorman, s-a format prin comasarea a 3 cătune (sate) și anume Măgura Bran, Măgura Vlădeasa, Măgura Buduiasca și satul Guruieni și face parte din rețeaua de localități rurale. Amplasată în partea centru-est a județului, la o distanță de aprox. 11 km nord-vest față de orașul Alexandria (capitala județului), pe E70, are o continuitate de locuire de peste 8000 de ani, din care 6000 î. Hr., atestată de cercetările arheologice. Protejat de trei terase precum și de existența râurilor Teleorman și Clănița, amplasamentul comunei Măgura a făcut posibilă, de-a lungul timpului, dezvoltarea unei zone de locuire intensă (Fig. 2).

Mărturie sunt siturile arheologice și unele descoperiri întâmplătoare de pe teritoriul comunei Măgura. Situl Măgura Buduiasca atestă o locuire din neoliticul timpuriu și mijlociu (6000 – 5000 î. Hr.) aparținând culturilor Precriș, Starcevo-Criș, Dudești și Vădastra, dar și în epoci mai târzii, cum ar fi epoca bronzului, prima epocă a fierului, mileniul I d. Hr., epoca medievală. Așezarea de tip tell de la Măgura Bran, de mari dimensiuni, aparține fazei de mijloc și târzii a culturii Gumelnița, alături de care

s-au identificat și urme de locuire din epoca bronzului și epoca geto-dacă (Fig. 3). În epoca modernă pe tell a fost amplasată biserica satului Bran împreună cu cimitirul ei, ceea ce împiedică desfășurarea unor cercetări arheologice de amploare.

Printre clădirile remarcabile, în centrul satului Măgura, lângă căminul cultural, se află Casa Petre Geantă (1924), și tot în centrul satului se află Primăria (1934), de asemeni în centrul satului Guruieni, pe strada principală, se află Casa Marin Stanciu (1920).

Analiza situației existente

Analiza riguroasă a situației existente a localității privind interacțiunea dintre factorul uman și peisajul cultural rural (fenomen și formă) este exprimată prin: moștenirea culturală a locului care se reflectă în noile descoperiri arheologice; peisajele culturale existente și locuitorii acestui loc; păstrarea unor meserii (mecanică agricolă); păstrarea obiceiurilor religioase, cum ar fi cultul morților (Fig. 4), curățenia de Paști în cimitir; pătrunderea rețelei informatice - internet; preocuparea oficialităților locale în ceea ce privește cunoașterea, conservarea și răspândirea evenimentelor istorice, arheologice, geografice, religioase locale. Astfel cunoașterea resurselor naturale, spirituale, culturale conduc la o diagnoză necesară noului concept de dezvoltare.

Studiul de față atrage atenția asupra importanței analizelor aprofundate pe domenii de activitate foarte diferite, cum ar fi analiza funcțional-arhitecturală a fondului construit (Fig. 5), analiza cadrului agro-zootehnic, ce tip de cultură are pondere în teritoriu - grâu, porumb, floarea soarelui, creșterea bivoliilor - animale greu adaptabile în Bărăgan, flora specifică, cum ar fi renumitele violete de Măgura (Fig. 14), fauna caracteristică.

Arhitectura locuinței rurale de început de secol XX este un alt domeniu important de analizat, cu atât mai mult cu cât materialul folosit la construcții - paianta - este un material perisabil. Din locuințele ce păstrează din arhitectura locului putem enumera - casa Ion Țane (Fig. 5, 6), casa Moș Oaie (Fig. 7), casa cu etaj. Se pot enumera și construcții dintr-un alt tip de arhitectură, din materiale mai trainice decât cele dinainte, cum ar fi primăria, căminul cultural (Fig. 8), biserica (Fig. 9).

Toate aceste analize conduc la stabilirea disfuncțiilor care se concretizează prin: comunicarea umană din ce în ce mai scăzută; lipsa posibilităților materiale; probleme economice; lipsa infrastructurii edilitare; populație îmbătrânită (Fig. 11, 12); probleme sociale; transformarea țăranului în 'locuitor'; mortalitate accentuată; râul Clănița neamenajat (Fig. 10); decăderea economică accentuată; pericolul pierderii factorului uman și pericolul pierderii tradițiilor locale prin: migrație, deces, natalitate scăzută, alterarea specificului local prin influențe negative externe locului, schimbarea negativă a factorului uman, ceea ce conduce la disparități.

Conturarea principiilor directe care stau la baza noului concept (crearea noii forme)

'Principiile directe' dezvoltate la Hanovra ale conceptului de dezvoltare urbanistică care se sprijină pe 'Carta europeană a amenajării teritoriului' (Carta de la Torremolinos - 1983), vor putea conduce la realizarea noului concept de dezvoltare a localității. Aceasta conține principii pentru politicile naționale și europene, care să contribuie la o mai bună organizare teritorială.

Aceste principii aplicabile zonei de studiu sunt:

- Promovarea coeziunii teritoriale prin intermediul unei dezvoltări socio-economice echilibrate și de îmbunătățire a competitivității; asigurarea dezvoltării durabile în teritoriul județean ce presupune dezvoltarea concertată într-un sistem de axe, trasee și poli de dezvoltare structurală, realizând în acest mod conexiunea sistemului intraurban cu sistemul de așezări rurale ale teritoriului județean, național și internațional, în scopul asigurării coeziunii economice și sociale a dezvoltării, dezvoltarea durabilă presupunând protecția resurselor neregenerabile;

- Promovarea încurajării dezvoltării teritoriale integrate generate de funcțiunile urbane și de ameliorarea relațiilor sat - oraș. De ce nu putem să avem și la SAT aceleași condiții ca la ORAȘ? De ce nu putem să valorificăm resursele peisajului natural în antiteză cu peisajul construit?

- Promovarea condițiilor de accesibilitate în mod echitabil și echilibrat prin: rețeaua de transport în comun, infrastructura rutieră, infrastructura edilitară;

- Facilitarea accesului la informație și cunoaștere pentru toate categoriile sociale și prin cooptarea persoanelor de vârstă a treia;

- Reducerea degradării mediului și ameliorarea acestuia prin: păstrarea peisajului natural în forma lui inițială; limitarea dezvoltării intravilanului prin crearea unei planificări spațiale adecvate; protejarea malurilor râurilor, amenajări piscicole; protejarea siturilor arheologice;

- Protecția și valorificarea resurselor patrimoniului natural prin: păstrarea zonelor cu potențial și vocație de resursă, dezvoltarea unor noi metode de cercetare a resurselor, natura și omul ca prim factor în planificarea rurală;
- Utilizarea responsabilă și eficientă a resurselor energetice (fără epuizarea acestora) și orientarea către tehnologii neconvenționale, energia solară;
- Promovarea unui turism durabil și de calitate prin: folosirea resurselor culturale și naturale, peisajele, siturile arheologice, obiceiurile locale, potențialul uman, în promovarea agroturismului;
- Limitarea preventivă a efectelor catastrofelor naturale și realizarea unor bariere naturale prin: amenajarea malurilor râului, împăduriri, stoparea dispariției faunei și florei locale;
- Valorificarea patrimoniului cultural (ca factor de dezvoltare), noi descoperiri arheologice.

Alături de palierele studiate, noul concept de dezvoltare rurală ce va naște forma locului, se va realiza prin declanșarea și revizuirea Planului Urbanistic General al comunei Măgura.

Obiectivele acestuia vor fi cu accent pe siturile arheologice descoperite, și, în concordanță cu Planul de Amenajare a Teritoriului Județean, concomitent cu: continuarea cercetărilor arheologice, construirea unui muzeu cu obiectele descoperite în comună, editarea unor pliante, broșuri de informare și educare, inventarierea peisajelor culturale, organizarea unor evenimente culturale, târguri tradiționale - meșteșuguri tradiționale, promovarea artelor și meșteșugurilor tradiționale regionale, grupuri folklorice - regionale, crearea unor site-uri electronice și diseminarea în teritoriu a noilor descoperiri, implicarea autorităților publice locale, parteneriate publice-private, includerea locului în circuite turistice-interne și externe – tematice, promovarea unor meșteșuguri specifice zonei - tâmplăria, atragerea populației de la oraș la sat (fenomenul de-feet-back), crearea unui parc arheologic - marcarea, îngrădirea siturilor - cooperarea cu instituții culturale, implicarea generației tinere în realizarea evenimentelor, măsuri politice și economice care să declanșeze dezvoltarea, o nouă legislație, altă mentalitate (Fig. 13).

Principalele obiective ale Planului Urbanistic General al comunei Măgura, județul Teleorman, vor fi:

- Obiectivul general, care constă în reglementarea direcțiilor și modalităților de dezvoltare rurală a comunei Măgura; orientarea către stimularea dezvoltării economice, sociale și spațiale a localității în context județean, regional-european;
- Reglementările PUG-ului și Regulamentul Local de Urbanism să eficientizeze utilizarea resurselor și să maximizeze șansele de atingere a obiectivelor strategice cu privire la dezvoltarea socială și economică a localității, precum și a unui nou concept;
- Accentuarea identității comunei Măgura, județul Teleorman;
- Susținerea vitalității și atractivității potrivit rolului său;
- Dezvoltarea zonei cu rol activ și stimulativ la nivel local și regional;
- Ridicarea calității vieții locuitorilor;
- Protejarea și valorificarea potențialului natural, arhitectural și urbanistic.

3. Concluzii

În cadrul dezbaterilor publice privind Planul Urbanistic General vor fi implicați toți actorii interesați de acest proiect, pornind de la locuitorii și vecinii zonei.

Actualizarea site-ului primăriei comunei Măgura, realizarea unor ședințe publice tematice, postarea unor panouri de informare chiar pe amplasamentul în studiu.

În condițiile descentralizării și autonomiei locale, realizarea conceptului de dezvoltare este posibilă prin medierea intereselor locale, prin parteneriatul tuturor factorilor implicați, ținând cont de factorul uman existent în zonă.

Concluziile studiului se vor concretiza într-un 'Plan de Zonificare' care ilustrează, ca situație de plecare, formularea conceptului de dezvoltare urbanistică a localității, însă subordonat conceptului de ansamblu al PUG-ului comunei Măgura.

Efectele conceptului de dezvoltare urbanistică, rezultate din studiu, au ca țintă conștientizarea interacțiunii dintre factorul uman și peisajul cultural rural.

De aceea 'Conceptul de Dezvoltare Urbanistică' propus trebuie să se axeze preponderent pe aspecte spațiale și temporale, să aibă o viziune proprie care va motiva și susține evoluția localității, pe o analiză a fenomenului în ansamblul său.

Bibliografie

- Florescu, Tiberiu (2009) *Formă și trans-formare urbană*, București: Ed. Universitară Ion Mincu.
- Foucault, Michel (1994) *Altfel de spații*, traducere de Bogdan Ghiu, Paris: Ed. Gallimard.
- Hall, Peter (1999) *Orașele de mâine, o istorie intelectuală a urbanismului secolului XX*, București: Ed. All.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1965) *Fenomenologia spiritului*, București: Ed. Academiei R.P.R.
- Laurian, Radu (1965) *Urbanismul*, București: Ed. Tehnică.
- Lynch, Kevin (1960) *The Image of the city*, Cambridge MA: MIT Press.
- Ray, Nicholas (2000) *(Re)Sursele formei arhitecturale*, București: Ed. Paideia.
- Sandu, Alexandru M. (2007) *Sub semnul paradoxurilor*, București: Ed. Fundației Arhitext Design.
- Socolescu, Toma (1927) Prefața cărții *Urbanism la îndemâna tuturor de Jean Raymond*, București: Ed. Cartea Românească.

Enciclopedie online: www.wikipedia.com

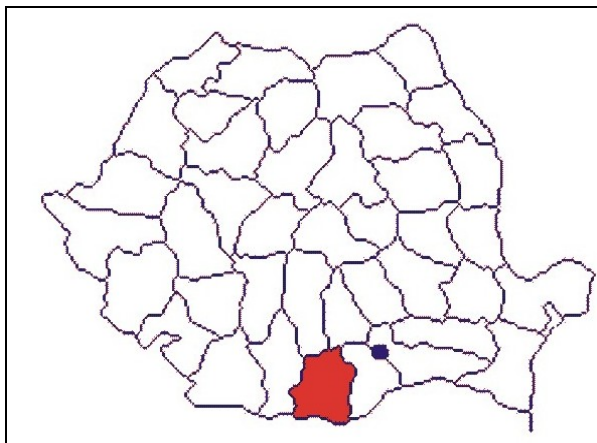
Legea 350/2001: <http://www.cimec.ro/Resurse/Legislatie/ConventiiEuropene/150-1997.htm>

Legea amenajării teritoriului: http://www.clubafaceri.ro/info_articole/95_legislatie/184

Legea entropiei: <http://articolectestine.com/religia-si-stiinta/06legea-entropiei.html>

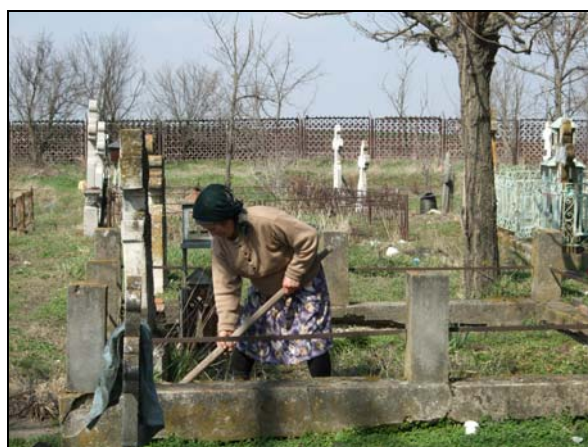
Fig. 1. Forma și imaginea rurală în satul Măgura.

Fig. 2. Amplasare.

Fig. 3. Locul numit Buduiasca.

Fig. 4. Cultul morților.

Fig. 5. Casa Ion Țane 1940 - refăcută 1946.

Fig. 6. Detaliu.

Fig. 7. Casa lui moș Oaie. Sat Guruieni, comuna Măgura.

Fig. 8. Căminul cultural Măgura - începutul sec. XX.

Fig. 9. Biserica Măgura Bran.

Fig. 10. Râul Clănița - neamenajat.

Fig. 11. Locuitorii.

Fig. 12. Femei la poartă.

Fig. 13. Colina Măgura comparație cu Butte du Napoleon de la Waterloo.

Fig. 14. Violeta de Măgura.

IMAGINEA UNUI SAT TELEORMĂNEAN (ATÂRNAȚI - CERNETU) LA CUMPĂNA VEACURILOR XIX ȘI XX

Marina ILIESCU

Abstract: *The monographs of local scholars from the beginning of the 20th century - priests and schoolteachers - who were connected to their birth places and were bound by social obligations, are a valuable contribution to gaining a broader understanding of the settlements from the plain.*

Such a monograph is Atârnați parish (village) from Teleorman County, published in the town of Alexandria in 1908. It was written by Marin Iliescu who was invested as a parish priest in 1898 in Atârnați village, Teleorman County.

The aim of this article is to highlight the main ideas presented in the monograph. This will provide an image of the village at the turn of the centuries based on the following: the history of the settlement and its surroundings; geographical and economical features; aspects regarding the social, economical and cultural conditions of the villagers; landowners, administration and education; and details concerning the building of the church in the centre of the village. The personalities of the priests are of special interest in regard to the cultural landscape of villages. By keeping and passing on the cultural characteristics and traditions of the community, the priests that succeeded the leadership of the parish played an important role at this time.

Keywords: *Atârnați commune; monograph; agriculture; church.*

Cuvinte cheie: *Comuna Atârnați; monografie; agricultură; biserică.*

În concepția actuală a peisajului cultural - componentă de bază a patrimoniului cultural și natural al unei țări - se include condiționarea reciprocă dintre caracteristicile naturale și activitatea umană. Prin semnarea *Convenției pentru protecția peisajului cultural european de la Florența, anul 2000*, România își asumă responsabilitatea punerii în practică a prevederilor Convenției în vederea armonizării transformărilor induse de evoluțiile sociale, agricole, economice și de mediu prin politici adecvate specificului peisajului respectiv.

Realizarea unei relații armonioase între necesitățile sociale, activitățile economice și mediu, atunci când se urmărește dezvoltarea durabilă a unei regiuni, se poate obține doar prin cunoașterea cât mai exactă a tuturor aspectelor ce definesc caracteristicile peisajere ale cadrului de viață, aspecte ce conferă identitatea acelei zone geografice.

În efortul de identificare și evaluare a peisajului cultural specific satului de câmpie, de un real ajutor cercetătorilor sunt și monografiile datorate uneori cărturari locali de la începutul secolului XX - preoți, învățători - legați prin obârșie sau îndatoriri de obște de locurile respective.

O astfel de lucrare este monografia *Parohia (Comuna) Atârnați din județul Teleorman*, publicată în anul 1908 la Alexandria, datorată preotului sachelarie *Marin Iliescu*, ce a funcționat în perioada 1898 -1931 ca preot paroh al Parohiei Atârnați - (bisericele Atârnați și Puținței) - jud. Teleorman (Fig. 1).

Preotul Marin Iliescu s-a născut la 8 iunie 1876 în comuna Lisa din județul Teleorman. Școala primară și gimnaziul le-a urmat atât la Lisa (două clase) cât și la Turnu Măgurele. După absolvirea liceului Sf. Sava din București a urmat cursurile seminarului Nifon Mitropolitul, pe care l-a absolvit în anul 1898. În același an s-a căsătorit cu Ecaterina, fiica preotului Russe Iliescu și la 1 ianuarie anul următor a fost hirotonit preot pentru parohia Atârnați. Între 1 martie 1899 și 1 octombrie 1901 a funcționat și ca învățător la școala din comună. În anul 1901 a primit gradul de sachelarie, în 1905 cel de proestos, iar în 1908 gradul de iconom stavrofor. În anul 1910, prin brevet regal semnat de Carol I, a fost decorat pentru activitatea bisericească cu medalia *Răsplata muncii pentru biserică cl. I*. Între 1931-1940 a fost președintele Cercului Cultural Pastoral Atârnați, jud. Teleorman (Fig. 2, 3).

Însuflețit de un puternic sentiment al responsabilității față de comunitatea ce i-a fost încredințată spre păstorire a simțit nevoia, încă de la începutul carierei, să se informeze despre o serie de aspecte în afara celor legate strict de biserică și predecesori, respectiv istoricul localității, fazele de transformare, date privind împrejurimile, a strâns o multitudine de date în legătură cu principala activitate economică - munca pământului, a cercetat documente de arhivă pentru a putea transmite cât mai exact posterității o situație istorică de fapt.

În cuvântul introductiv la monografie mărturisește că a simțit nevoia să adune și să consemneze în scris „..... tot ce aş putea afla despre trecutul parohiei Atârnați, ca să nu se uite și să rămâie și de aci înainte pentru cei ce vor trăi în viitor aici”. În scrisoarea adresată președintelui Sf.

Sinod, arhiepiscop și mitropolit al Ungro-Vlahiei Iosif Gheorghian, se desprinde conștiința angajamentului asumat „... mi-am dat seama de sublima misiune în care sunt trimis, străduind prin cuvânt și faptă să mă mențin în demnitatea poziției ce mi-a rânduit-o dumnezeiasca iubire de oameni... ca să fac lucru folositor enoriei căreia m-ați așezat păstor și părinte am țintit când am început a scrie despre ceea ce este parohia Atârnați”.

Prezentul studiu își propune să înfățișeze principalele aspecte descrise în monografie, din care rezultă imaginea acestei comune teleormănene la cumpăna dintre veacurile XIX și XX: istoricul așezării și împrejurările în care s-a format așezarea, condițiile geografice și economice, aspecte privind situația socială, economică și culturală, proprietarii de terenuri, instituțiile administrative și de învățământ și informații detaliate despre zidirea bisericii din comună. De un interes deosebit sunt personalitățile preoților care s-au succedat în conducerea parohiei.

Subiectul monografiei îl constituie *comuna Atârnați*, situată în partea de răsărit a județului, la 12 km de Alexandria, formată atunci din două cătune: Atârnați - Cernetu de astăzi - și Puținței, ambele așezate pe valea deschisă pe direcția nord-sud a râului Teleorman.

Monografia detaliază în capitolul 'Situația geografică' satele din vecinătate, distanțele în km, tipul de legături, în special cele de pe șoseaua județeană Alexandria - Giurgiu, care a fost construită în anul 1893. Despre vatra satului menționează că s-a format pe la începutul sec. al XIX-lea, după anul 1800, în timp ce biserica din Atârnați s-a construit ceva mai târziu, în anul 1830.

În privința istoricului comunei, neexistând documente certe, monografia consemnează trei versiuni transmise prin izvoare orale de la bătrânii de atunci ai satului, Ianache Nidelea (născut în 1820) și Niculae Apostol. Din relatările respective reiese că pe timpul nesfârșitelor năvăliri turcești, oamenii scăpau prin bejenie și odată pericolul trecut, fie se întorceau pe vechile vetre, fie se așezau în locuri noi. La originea formării satului Atârnați ar fi fost stabilirea unui oarecare Vasile, împreună cu cei 5 feciori ai lui pe locul de acum al satului și care împreună cu alți venetici români au întemeiat așezarea de pe malul râului. Lumea le spunea 'cei atârnați de Teleorman'. Mai târziu s-a așezat și o colonie de bulgari, care au conlocuit cu primii ocupanți. O parte a satului purta la începutul sec. XX numele de 'mahalaua bulgarilor'.

A doua versiune este legată de dorința celui mai vechi proprietar al pământului din aceste locuri, boierul poreclit 'Orbu', de a înființa un sat pe moșia sa, promițând multe înlesniri celor ce se vor învoi. Existența acestui proprietar al moșiei Atârnați în momentul înființării satului este singura certitudine. După moartea acestuia, moșia va fi moștenită de fiul său, Dumitrache Borolo bivel sluger¹.

Altă versiune spune că satul s-ar numi Atârnați de la spânzurătorile unde erau spânzurați eteriștii (după 1821), pe locul denumit Crângul Cerneala. Între satul Nemernici, situat spre est, pe coasta dealului unde se află crângul Cerneala și Atârnați s-au găsit vestigiile unor zidării și mai multe oseminte, ceea ce a condus la presupunerea (nedemonstrată) a existenței unui schit de călugări, mai vechi decât satul.

Dezvoltarea așezării, inițiată probabil ca o slobozie, este datorată reformelor agrare survenite în timp. În anul 1864 sătenii împrumătăriți după legea rurală au căpătat terenuri de cultură și vetre de casă în partea de nord a satului, pe domeniul Văcăreasca, care a aparținut înainte de 1864 Mănăstirii Văcărești.

Monografia menționează o serie de denumiri vechi, cum sunt *Drumul Fierului*, *Drumul Sării*, *Padina Pârlogioaei*, *Crucea Tibacului*, *Comoara Popilor*, având fiecare o poveste proprie și marcând anumite evenimente legate de istoria locului.

Un răsunset special în înfățișarea de mai târziu a satului au avut evenimentele legate de Războiul de Independență din 1877 - 1878, întrucât așezarea comunei era aproape de drumul spre punctul de trecere a Dunării în Bulgaria de către armatele rusești. De aceea șoseaua Alexandria - Zimnicea era cunoscută sub denumirea de 'șoseaua muscălească', căci construcția ei fusese plătită de ruși. Tot în această perioadă se organizase în satul Atârnați un spital militar rusesc, a cărui farmacie funcționa în localul școlii și se construise un nou cimitir spre vest (actualul cimitir al comunei), cimitirul bisericii nemaifiind suficient numărului mare de soldați ruși morți în război.

De un deosebit interes pentru cunoașterea condițiilor de viață sunt datele privind viața socială. În anul întocmirii monografiei, în satul Atârnați trăiau 1386 persoane, iar în satul Puținței 858 persoane. Recensământul locuințelor, prezentat în tabele, menționează doar 5 case din cărămidă, învelite cu tablă, majoritatea având pereți din pământ bătut și învelitori cu tablă sau cu stuf. De asemenea, erau încă numeroase și bordeiele cu 1 sau 2 camere, majoritatea învelite cu stuf. Din datele culese reiese că în medie în fiecare casă locuiau 6 - 7 suflete.

În ceea ce privește tipologia arhitecturală, casele prezentau cam aceleași caracteristici planimetrice: o tindă ce avea și rol de bucătărie, cu intrarea spre sud și una sau două încăperi. Alteori

fiecare odaie își avea tinda sa, sub același acoperiș putând exista două odăi cu două tinzi. În partea din față a casei, de-a lungul fațadei, casele aveau câte o prispă deschisă, denumită sală și un parapet din scânduri numit trepezan sau tropozan. Constructorii erau meșteri locali sau veniți din Bulgaria.

Pentru locuitorii satelor de câmpie din aceea vreme singurul mijloc de trai era agricultura. În urma reformelor din 1864, 1892, 1895, țărani au fost împrăștiți, dar pământul era puțin (sub 1 pogon de persoană) și nu îndeștula nevoile familiei, așa că mulți țărani lucrau pe învoială având contract cu proprietarul moșiei mari. Marea proprietate o constituia trupul de moșie Atârnați - Foașca al proprietarului Georghe Cantilli, care însuma cca. 2000 ha² (Fig. 8).

În privința modului în care se lucra pământul aflăm că *„atârnaștenii, afară de cusurul de a cultiva pământul după practicile vechi, rudimentare, sunt cotați ca buni și harnici muncitori. Ei nu aplică însă principii care să asigure o producție mare (îngrășăminte)”*. La acest capitol monografia prezintă tabele cu clăcașii împrăștiți pe moșiile Văcăreasca, Atârnați și Puținței pe anii: 1864, 1879, 1892, 1895 și condițiile în care pământul era cultivat, lucrat în arendă sau dat în parte.

Ecoul răscoalei din 1907 nu a ocolit Atârnașul, așa cum este prezentat în raportul oficial adresat de primăria locală autorităților superioare, publicat în monografie. De asemenea, sunt prezentate o serie de statistici ce completează datele despre ocupația principală în zonă - cultura pământului și creșterea animalelor: statistici cu recoltele de vară și toamnă (Fig. 9) inventarul exact al utilajelor agricole (Fig. 10), al numărului de capete de vite pe categorii, al clădirilor anexe (grajduri, coșare, magazii, hambare, pătule) etc.

La capitolul administrație găsim date interesante despre organizarea administrativă, a taxelor fiscale, a alegerilor. Nu lipsesc reflecții amare privind corupția constatată în special cu ocazia alegerilor: *„...rachiul nu lipsește din această afacere... de fapt obștea alege nu persoane apte pentru misiunea lor ci mai mult pe cei indolenți... care să nu controleze nimic, să nu aplice nici o măsură de rigoare, să nu constate nici o contravenție... care, în sfârșit, să se teamă de toți din sat, în loc să se impună tuturor...”*.

Cu aceeași luciditate sunt prezentate în capitolul despre starea morală și intelectuală, apucăturile deloc creștinești ale locuitorilor satului: *„locuitorii, mai ales pe domeniul Puținței, au detestabilul obicei de a-și face unul altuia stricăciuni, furând cât mai mult unul de la altul, mai ales porumb... e mai vie în inima enoriașilor grija de a se conforma obiceiurilor (în monografie sunt consemnate o serie de superstiții locale, transmise de generații)... cât de a urma poruncile bisericii”*. Pentru a înlătura această stare considerată un pericol național, autorul face apel la pilda pe care trebuie să o dea autoritatea comunală, făcută răspunzătoare, prin lipsa implicării, de neglijența religioasă a populației și nerespectarea legilor. La această implicare trebuie să participe și celelalte autorități locale, biserica și școala, care în monografie își găsesc o dezvoltare amplă a istoricului, a personalităților legate de aceste instituții și a evenimentelor, deosebite.

Din monografie nu lipsesc nici descrieri ale cadrului natural și construit al oamenilor acestei comunități așezate pe malul râului Teleorman, sortiți să-și lege viața de pământul care îi hrănește și de imaginea șesurilor nesfârșite, pe care cumpăna fântânilor marchează locuri de popas și întâlnire (Fig. 14). Biserica cu cimitir a satului Atârnați, cu hramul 'Adormirea Maicii Domnului' (Fig. 7, 8) a fost construită, conform pisaniei de piatră, în anul 1832, de Dumitrache Borolo bivel sluger, cel ce a moștenit de la tatăl său, poreclit Orbul, moșia Atârnașilor. Biserica este o construcție modestă din zidărie de cărămidă, având inițial pridvor deschis, o navă de plan dreptunghiular (5,6 x 13,0 m) acoperită cu o boltă semicilindrică din lemn și altar semicircular. Peste pridvor se ridică turla din lemn pe plan pătrat, terminată cu acoperiș piramidal. Exteriorul bisericii este simplu, fără decorații, doar registrul de deasupra ferestrelor și cornișa fiind subliniate prin profile din tencuială. Se menționează că registrul superior era decorat cu pictură exterioară reprezentând sfinți în medalioane. Alte trei icoane pictate decorau fațada de vest, cea reprezentând hramul fiind poziționată deasupra intrării. Pictura interioară a bisericii data de la 1857, an în care s-au întreprins reparații cu mijloacele proprietarului moșiei, Alecu Sachelarie, când s-au lărgit ferestrele și a fost adusă și catapeteasmă nouă bisericii. În 1907 s-au întreprins reparații capitale la insistențele preotului paroh Marin Iliescu, cu fondurile consiliului comunal local. Cu această ocazie pictura interioară a fost refăcută de pictorul Dimitrie Belisarie.

Un capitol separat este dedicat slujitorilor bisericii, de la zidirea ei până la data publicării, din care rezultă că cei mai mulți dintre preoți erau în același timp și învățători la școala din comună. De la început școala a fost în casa preotului și mai târziu într-un mic local construit anume în curtea bisericii. Funcțiunea de învățător au exercitat-o exclusiv preoții, supliți câteodată de cântăreți. Dintre aceștia preotul Paraschiv, poreclit Pârlog, întâi învățător al satului și din 1848 preot al parohiei Atârnați, este considerat un reper de viața morală închinată obștii. *„De o moralitate nici bănuită, el a știut să fie o*

adevărată pildă de viață creștinească și ca dascăl de copii și-a împlinit cu prisosință datoria de român... memoria lui constituie un ideal către care au tins să ajungă toți succesorii săi”.

În peisajul cultural al acestei mici comunități, preoții au reprezentat un element de coeziune prin asumarea unui misionarism cultural de educare și de transmitere a idealurilor moral-religioase.

În același sentiment al responsabilității din care cărturarii din generațiile de dinainte de primul război mondial își făcuseră un crez, se încadrează și lucrarea monografică prezentată.

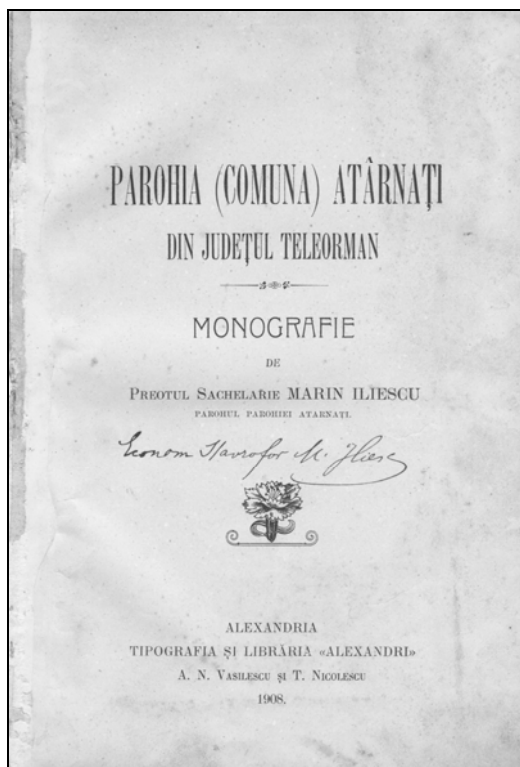
Note

¹. Dumitrache Boru sau Borolu figurează în Catagrafia din anul 1831 ca fiind născut la Șiștov, în Bulgaria, la acea dată în vârstă de 37 ani, fiu al lui Hagi Boru, domiciliat la Atârnați, jud. Teleorman, unde avea o moșie și un venit anual de 4000 de lei (Filitti 1929: 47).

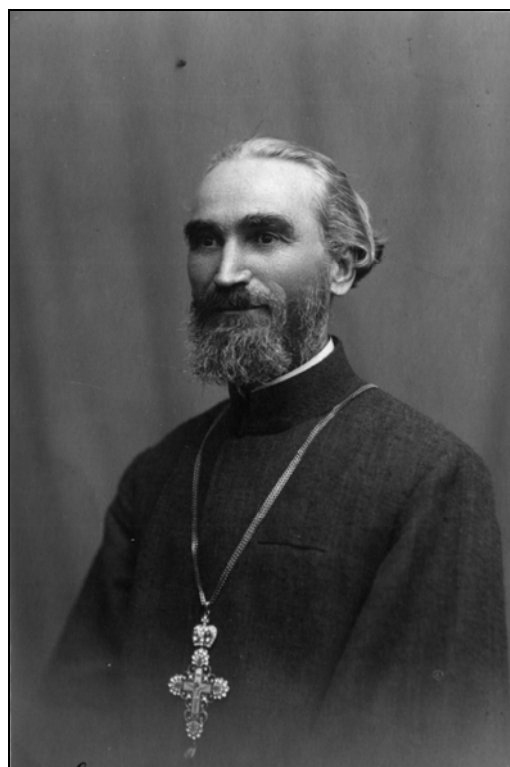
². Între Dumitrache Borolo, primul proprietar citat, moșia Atârnați trece succesiv în posesia mai multor stăpâni. Elenca sau 'Coana Lința', fiica lui Dimitrie Borolo, căsătorită cu Iorgu Sachelarie, vinde moșia în anul 1860 lui Iorgu Scărlătescu. Acesta a ipotecat-o și a pierdut-o în favoarea lui Hagi Pandeale (socrul celebrului avocat și profesor de drept C. Dissescu), care la rândul lui o va pierde tot prin ipotecare. Proprietatea este cumpărată, prin licitație publică, de George Cantilli, cunoscut om politic și ministru în guvernul României, care după moartea sa în anul 1908 o lasă moștenire fiului său Iorgu, rămas, din păcate, ca o figură de tristă amintire în memoria colectivă a satului (n.a.).

Bibliografie

- Filitti, I. C. (1929) *Catagrafia de toți boierii Țării Românești la 1829*, București: Tip. F. Göbl.
- Georgescu, Pantele (1897) *Dicționarul geografic, statistic, economic și istoric al județului Teleorman*, București: Stab. Grafic I. V. Socec.
- Iliescu, Marin (1908) *Parohia (comuna) Atârnați din județul Teleorman. Monografie*, Alexandria: Tipografia și Librăria 'Alexandri'.
- Lahovari, G. I. (1898) *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. I, București: Stab. Grafic I. V. Socec.

Fig. 1. Foia de titlu a monografiei.

Fig. 2. Preotul Marin Iliescu.

Fig. 3. Preotul în camera de lucru.

Fig. 4. Monumentul Eroilor din 1916.

Fig. 5. Monumentul azi.

Fig. 6. Biserica 'Adormirea Maicii Domnului'

Fig. 7. Biserica azi.

Statistica recoltei de toamnă (tot oficială) a anului 1906 e aceasta:

	Marea Proprietate			Micii Cultivatori			Totalul comunei		
	Intind. cultiv.	Producțiunea		Intind. cultiv.	Producțiunea		Intind. cultiv.	Producțiunea	
	Hectare	Medie	Totală	Hectare	Medie	Totală	Hectare	Medie	Totală
Porumb	210	Hl. 42	8 ²⁰	1410,90	42	59257,80	1620,00	42	63077,80
Câneapă (sămînță)	—	—	—	3,05	5	15,25	3,05	5	15,25
» (fuior)	—	—	—	—	400	1220,00	—	4000	1220,00
Făsole	2	Hl. 30	60	6,55	30	196,50	8,55	30	256,50
» (din por.)	—	—	—	0,68	30	20,40	0,68	30	20,40
Cartofi	0,25	Kgr. 10000	2500	0,29	10000	2900	0,54	10000	5400
Varză	1,50	Capă 9000	13500	0,07	9000	630	1,57	9000	14130
Ceapă	0,10	Kgr. 6000	600	2,14	6000	12840	2,24	6000	13440
Alte legumi	0,50	Kgr. 3000	1500	2,38	3000	7140	2,88	3000	8640
Pepeni	—	—	—	2,34	5000	1700	0,34	5000	1700
Dovleci	—	—	—	12,60	14000	176400	12,60	14000	176400
Fânețe (artif.)	6,50	Kgr. 20000	130000	8,82	20000	176400	15,32	20000	306400
Vii	4	—	—	92,28	—	—	96,28	—	—

Fig. 9. Statistica agricolă (1906).

	Pluguri cu grînd, de fier	„ cu grînd, de lemn	Grăpă de fier	Raliță	Mașini seacătoare	Batoze de porumb	Tritoare	Vînturătoare	Sămînțătoare manuale	Garnitură de treierat	Greble trase de vite	Care trase de boi	„ de cui	Postaloane	Brisici pe arcuți	Trăsuri pe arcuți
Com. Atârnați	68	39	—	71	8	8	4	—	—	—	—	113	—	54	1	—
Mah. Văcăr.	39	11	2	32	2	2	—	—	—	—	—	50	—	25	1	—
Căt. Puțiteiu	104	13	1	62	5	7	1	1	—	—	—	110	—	56	—	—
Curtea boer.	7	—	7	2	8	—	1	2	8	1	1	6	3	4	—	1
Total	218	63	10	167	23	17	6	3	8	1	1	279	3	136	2	1

Fig. 10. Inventar al utilajelor agricole (1906).

Fig. 11. Familia preotului Marin Iliescu.

Fig. 12. Casa parohială în anul 1907.

Fig. 13. Locuința preotului în construcție (1930).

Fig. 14. Fântână la drum (1926).

Fig. 15. Uliță azi în satul Cernetu.

Fig. 16. Satul Cernetu (2010).

PEISAJUL RURAL DIN ZONA VLAȘCA - TELEORMAN DE - A LUNGUL SECOLULUI XX

Emil PĂUNESCU

Abstract: *Evolution of the rural landscape of the Vlașca-Teleorman area during the XXst century. This article aims to highlight some characteristics from the West of the Muntenia Plain (the region between the rivers Olt and Argeș, corresponding, approximately, to the historical districts of Teleorman and Vlașca).*

Analyses focuses on key stages from the beginning, middle and end of the century when major social and military conflicts occurred and which were followed by periods of relative stability as a consequence of agrarian reforms. By examining contradictory perspectives between the traditionalism of the peasantry and modernization, and also between the conservatism of the rural society and the mobility of the population, an attempt was made to mirror the economic, social-political, cultural and demographical changes across the agrarian landscape of the study area.

Keywords: *West Muntenia Plain; contemporary epoch; village aspect.*

Cuvinte cheie: *Câmpia Munteniei de Vest; epoca contemporană; înfățișarea satelor.*

Zona județelor istorice Vlașca și Teleorman (adică vestul Câmpiei Munteniei, cea cuprinsă între râurile Olt și Argeș) a reprezentat o regiune cu caracteristici geografice omogene, în evul mediu fiind o câmpie împădurită, iar în epoca modernă fiind defrișată treptat, spre a deveni un bazin cerealier. În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, zona - afectată în plan demografic de numeroasele războaie ruso-austro-turce - a devenit ținta unor masive colonizări din trei direcții: din nord 'ungureniilor', din vest 'oltenii' și din sud 'sârbii'. Omogenizarea acestui amestec demografic s-a realizat relativ rapid, în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, într-un interval temporal corespunzând aproximativ cu trei generații. Putem afirma, comparând datele antropogeografice și etnografice, că nu există particularități atât de pregnante încât să diferențieze cele două județe. Mai mult decât atât, putem vorbi de o aceeași factură psihică, depistabilă în folclorul zonei, dar pentru care nu avem deocamdată cercetări serioase pluridisciplinare.

Situarea satelor 'istorice' de-a lungul tuturor cursurilor de apă din bazinele hidrografice ale principalelor râuri ce străbat zona, coroborată ulterior cu dezvoltarea căilor terestre de comunicații (drumuri modernizate și căi ferate), a condus la generalizarea câtorva tipuri de așezări. Predominante sunt satele compacte (adunate), dar întâlnim și sate răsfirate și cătune. Din punct de vedere al impactului marilor evenimente istorice din secolul XX asupra înfățișării acestor așezări, precum și al modurilor în care a fost transformat peisajul înconjurător, ne-am oprit la trei mari perioade.

În primele decenii ale secolului XX, războaiele din 1907 și transformările care au urmat (culminând cu reforma agrară din 1921) au condus la schimbarea semnificativă a așezărilor rurale. Teritoriul Munteniei a suportat în anii 1916-1918 invazia, ocupația și jaful armatelor Puterilor Centrale, însoțite de mari pierderi umane și materiale, precum și de dislocări de populație, realități dramatice, care și-au pus puternic amprenta asupra satelor din Câmpia Română.

După primul război mondial, la țară, pătrunderea masivă a influenței orașenești a coexistat cu menținerea unor elemente de arhitectură tradițională și de organizare a gospodăriilor în spirit arhaic. Au apărut repere ale modernizării tehnice: telefonica, electrificarea, radioficarea, stațiile de cale ferată, drumuri accesibile mijloacelor auto. Creșterea numărului de școli, apariția unor spitale și cămine culturale, înmulțirea publicațiilor adresate lumii rurale au contribuit la diminuarea analfabetismului și la emanciparea unui număr mai mare de tineri de la țară. Limitele reformei agrare, apoi criza economică mondială, urmată la câțiva ani de 'marea conflagrație' au reprezentat principalele cauze ale slabei eficiențe a transformărilor din acea perioadă.

Reforma de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial nu a avut în general consecințe spectaculoase, devenind un paravan pentru implementarea colectivizării, fenomen ce a lăsat urme adânci în mentalul comunităților rurale și nu numai. La început, în anii colectivizării forțate, înfățișarea satelor nu s-a schimbat în chip fundamental, înnoirile - bune sau rele - petrecându-se într-un ritm relativ lent.

Peisajul rural s-a modificat structural odată cu marile investiții: sisteme de irigații, alte îmbunătățiri funciare, linii de înaltă tensiune, dezvoltarea exploatărilor de petrol și gaze, construirea unor complexe agro-zootehnice, a unor silozuri și baze de recepție etc. În sate au apărut diverse

dotări social-culturale, numeroase locuințe noi - dar relativ simple - lipsite de stil ori personalitate. Atât aspectul așezărilor rurale, cât și cel al împrejurimilor localităților agrare au suferit mutații importante în epoca sistematizărilor dictate de la centru și a politicii de accelerare a uniformizării teritorial-administrative.

Schimbarea regimului politic după evenimentele din decembrie 1989 a produs - printre primele schimbări majore - o nouă reformă agrară, prin aplicarea prevederilor Legii nr. 18/1991.

După căderea comunismului, nu numai sediile de C.A.P.-uri și I.A.S.-uri, grajdurile și anexele de tot soiul, ci și complexe de deservire, magazinele cooperăției, blocurile pentru specialiști, unele cămine culturale, dispensare și alte implanturi ale epocii socialiste au fost devastate și părăsite.

Pământul însuși - adică terenurile arabile, pentru care a luptat țărâna română de-a lungul mai multor secole - a fost abandonat în proporție îngrijorătoare. Deși deficitul de păduri în această regiune este cronic, în cadrul valurilor succesive de distrugerii din ultimele două decenii s-au înregistrat atât tăieri organizate, de cele mai multe ori ilegale, cât și sacrificări de arbori izolați, desfășurate anarhic și de multe ori fără vreo justificare practică.

În ultimii ani accesarea de către instituții și O.N.G.-uri din mediul rural a unor fonduri europene a permis atât implementarea unor proiecte benefice comunităților respective, care au produs câteva schimbări vizibile în infrastructură și în aspectul unor edificii, cât și desfășurarea unor manifestări mai curând formale ori strict propagandistice, fără impact real sau chiar cu efect psihologic negativ.

Deși cercetătorii români, uneori în asocieri cu cei din alte țări, și-au diversificat metodele și punctele de vedere asupra problemelor actuale ale habitatului românesc, acordând mai multă atenție ecologiei așezărilor, ei abordează destul de timid raportul între populație, dezvoltarea durabilă și mediul înconjurător. Lipsa unei strategii naționale privitoare la organizarea spațiului rural și întârzierea nepermisă a reformei teritorial-administrative sunt carențe importante ale societății românești contemporane, care se reflectă negativ și asupra perspectivelor regiunii analizate.

Bibliografie

- Boldescu, Ion (1900), *Studiu istoric și economic asupra județului Vlașca*, Giurgiu: Tip. G. Brătănescu.
- Cristea, V., Stan; Țânțăreanu, Ecaterina; Moraru, Ion; Popa, Gheorghe; Barabaș, Titus; Cristea Gheorghei (1998) *Monografia județului Teleorman*, Alexandria: Ed. Teleormanul Liber.
- Cristea, Stan (2002) *Introducere în istoria culturală a județului Teleorman*, Alexandria: Ed. Rocriiss.
- Cucu, Vasile (2000) *Geografia așezărilor rurale*, Târgoviște: Ed. Dominor.
- Ilinca, Nicolae (1996) *Județul Giurgiu. Potențialul geografic*, București.
- (2009), *Geografia umană*, ed. III, București: Ed. C.D. Press.
- Iorga, Nicolae (1941) *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor, I. Teleormanul*, București.
- Kideckel, David (2006) *Colectivism și singurătate în satele românești (Țara Oltului)*, Iași: Ed. Polirom.
- Mihăilescu, Vintilă (1924) *Așezările omenești din Câmpia Română la mijlocul și la sfârșitul sec. XIX*, București.
- Milian, Christache (1936) *Teleormanul economic*, Turnu Măgurele: Tiparnița Camerei de comerț și de Industrie.
- (1943) *Monografia județului Vlașca*, Giurgiu.
- Niculiu, Cezar (1990) *Satul românesc în perspectiva dezvoltării teritoriale. Contribuții la o metodologie de cercetare*, Ploiești.
- Nițescu, Constant (1928) *Monografia regiunii sud-estice a județului Vlașca*, București: Ed. Ministerului Agriculturii și Domeniilor.
- Popescu, Oana Mădălina (2008) *Teleormanul medieval*, București: Ed. Universității din București.
- (2010), *Satul la oraș* (dosar de texte) *Dilema Veche* VII (343).
- Șandru, Ioan și Aur, Nicu (2009) *Geografia așezărilor rurale*, București: Ed. C. D. Press.

DE LA ORAȘ LA SAT. SCHIMBĂRI ÎN PEISAJUL CULTURAL RURAL - GIURGENI, JUDEȚUL IALOMIȚA

Dana MIHAI

Abstract: *The purpose of this article is to try and determine the surviving marks of a cultural landscape largely lost through historical processes (the former city a ruin following the Russo-Turkish wars) and through natural disasters (floods 1970). Combined, these have led to major changes in the landscape within a radius of 3 km between the territory of the former medieval city and former Piua Petrii village, Ialomița County. This research has led to interesting observations concerning the progress and potential of partially reconstructing the cultural landscape associated with a major commercial city that existed in the occupied territory in the XV-XVIII centuries.*

Keywords: *cultural landscape; village; town; change; legislation.*

Cuvinte cheie: *peisaj cultural; sat; oraș; schimbări; legislație.*

Principalul scop al acestui articol este încercarea de a determina reperle unui peisaj cultural în mare parte pierdut, din considerente istorice (ruinarea fostului oraș din cauza războaielor ruso-turce) și de ordinul catastrofelor naturale (inundațiile din 1970), care au determinat modificări majore în peisajul zonei cuprinse pe o rază de 3 km, între teritoriul fostului oraș medieval Orașul de Floci și fosta comună Piua Petrii, județul Ialomița (Fig. 1).

Identificarea elementelor de peisaj cultural rural din zonă ne-a prilejuit observații interesante cu privire la evoluția acestuia, precum și la posibilitatea de a recompune, parțial măcar, o parte din peisajul cultural ce a existat pe acest teritoriu ocupat în secolele XV-XVIII de un important oraș comercial.

Spațiul rural a apărut odată cu sedentarizarea omului și apariția primelor locuințe și a primelor amenajări în vederea unei producții agricole. În timp istoric, între societățile rurale și complexul teritorial pe care l-au exploatat și îl exploatează s-a creat o serie de relații durabile și profunde, întărite prin tradiții, obiceiuri și interese extrem de diverse.

Termenul de peisaj cultural este încă greu de perceput, deși există o definiție în Convenția peisajului cultural, prin care se amintește faptul că „*peisajul desemnează o parte de teritoriu perceput ca atare de către populație, al cărui caracter este rezultatul acțiunii și interacțiunii factorilor naturali și/sau umani*”.

România s-a situat printre primele țări care au ratificat Convenția europeană a peisajului prin Legea nr. 451 din 8 iulie 2002 pentru ratificarea Convenției europene a peisajului, adoptată la Florența la 20 octombrie 2000. Cu toate acestea, preocupări constante pentru păstrarea peisajului cultural rural nu prea au existat, de ce mai multe ori din neînțelegerea pe care autoritățile locale o au față de păstrarea a ceea ce este autentic (Fig. 2).

Teritoriul și înfățișarea unui oraș medieval-repere

O schimbare de peisaj cultural majoră a avut loc și în zona de care ne ocupăm, și anume vatra părăsită a orașului medieval de la Orașul de Floci, comuna Giurgeni, jud. Ialomița. O poziție favorabilă ca și centru de schimb, consolidată chiar prin acțiunile autorității centrale care stabilesc aici un punct vamal, Flocii s-au dezvoltat în primul rând datorită comerțului, situarea la Dunăre reprezentând factorul lor forte. Înflorirea economică a Orașului de Floci este accelerată și de căderea Brăilei în 1538-1540, când Orașul va rămâne cel mai important port la Dunăre, fiind de altfel des marcat pe hărțile medievale. Întinderea urmelor orașului acoperea o suprafață de cca. 80 ha (Fig. 3).

În decursul celor peste 35 de ani de campanii arheologice au fost făcute descoperiri care arată că acesta era un oraș deschis, lipsit de fortificații, iar lotizarea terenului, amplasarea locuințelor, atelierelor și a bisericilor înconjurate de cimitire a fost determinată de configurația deosebită a terenului, ele aflându-se grupate pe zonele mai înalte, despărțite de albia veche a Ialomiței și de meandrele acestei ape. Reperele importante ale acestui oraș rămân încă cele patru biserici (la nivelul fundațiilor) descoperite de arheologi, precum și cele aprox 200 de locuințe (dintre care cele mai multe din materiale perisabile, doar una cu fundații din piatră, ale cărei fundații au fost conservate și puse în valoare (Fig. 4).

Ca și Orașul de Floci, majoritatea orașelor s-au dezvoltat de-a lungul unor râuri, pe mici înălțimi, fiind evitate construcțiile în zonele mai joase, inundabile, Orașul de Floci fiind un exemplu elocvent al acestei realități geografice, dar și strategice, favorabile locuirii. Sunt relativ puține

descrierile călătorilor străini cu privire la Orașul de Floci, cele mai multe sunt destul de târzii, din secolele XVII-XVIII. Cea mai importantă știre este cea cu privire la trupele militare masate aici, la Orașul de Floci (15.000 de oameni), sub comanda lui Matei Basarab, în anul 1651. Această știre ne este furnizată de emisarul reginei Cristina a Suediei la hanul tătarilor, *Johann Mayer* (Călători V, (1973: 449).

La peste o sută de ani există descrierea foarte interesantă a Orașului de Floci a lui *Friedrich Wilhelm Von Bauer* care amintea de starea de ruină în care se aflau cele trei biserici. „*Orașul este așezat pe ruine vechi, Ialomița ajunge aici la șes venind din mlaștini și inundă împrejurimile, așa că se simte un miros urât din aceasta cauză, și nu se poate merge la cele trei biserici, cele trei mănăstiri sau biserici sunt din cărămidă, fără acoperiș și amenințate cu ruina. Ialomița, în ciuda adâncimii, nu are loc de trecere, are 80 de pași lățime și 5 picioare adâncime*” (Călători, X 2000: 300).

„*Au existat odinioară câteva orașe comerciale, printre care trebuie să fie amintit mai ales Orașul (de Floci) la Gura Ialomiței. Era foarte înfloritor, dar noi nu i-am mai găsit decât ruinele. În general, comerțul a lăncizat întotdeauna și populația nu a avut niciodată acel spirit de hărnicie, de activitate și de muncă ce stă la baza comerțului*” (Călători, X, 2000: 152).

Despre activitatea comercială ce s-a desfășurat aici există descrierea lui *Georg Lauterer* din anul 1781 care amintea de marele târg românesc, 'das grosse Walachische Orath Flocs'. „*Cam de la un ceas mai jos de insula aceasta, se varsă micul râu ce e din Țara Românească, Ialomița, pe care este așezată la depărtare de aproximativ o milă de marele târg românesc FLOCI...*” (Călători, X 2000: 324).

În peisajul celor 21 de orașe muntene, Orașul de Floci are un loc aparte. Astfel, chiar așezarea orașului în această zonă determină și aspectul lui. Cea mai mare zonă, care avea o suprafață plană și unde se putea desfășura o activitate meșteșugărească și de negoț intens, este zona situată lângă biserica nr. 1, unde investigațiile arheologice au dus la descoperirea a 5 ateliere de meșteșugari cu specializări dintre cele mai diverse, dar și a unui edificiu ce avea rolul de depozitare a mărfurilor schimbate - edificiul comercial.

Cu siguranță, locul de desfacere și de vânzare al mărfurilor se făcea în prăvălii, dughene, amintite de altfel și în documente. Este de presupus că în apropierea atelierelor (deschise, în aer liber) de prelucrat osul, bronzul, de făcut lumânări oale, etc., existau și spații de vânzare a acestor produse.

Întinderea de aproape 80 de hectare a orașului este explicabilă și prin faptul că în cuprinsul orașului existau zone pentru practicarea agriculturii, zone de fânețe, așa-zisele braniști (DRH, B, I: 224), prisăci și vii (Călători, VI 1976: 56).

Istoria zbuciumată a acestui oraș medieval de pe Ialomița, datorată evenimentelor secolului al XVIII-lea, războaiele ruso-turce, precum și a altor evenimente și atacuri, a determinat și decăderea și ruina acestuia, astfel că la sfârșitul secolului al XVIII-lea cu greu se mai putea citi ceva din înfățișarea vechiului oraș. Astăzi vatra vechiului oraș nu este suprapusă de nici o așezare, ceea ce oferă posibilitatea cercetării arheologice sistematice, începute încă din anul 1975 (Chițescu et al. 1979, 1981, 1982, 1983, 1992; Păunescu 1984; Păunescu et al. 1997).

Lângă Flocii din epoca medievală, pe o altă vatră, s-a încercat refacerea orașului, tentativă nereușită. După 1815, așezarea de aici, un simplu sat, nu a mai purtat denumirea de Oraș sau Floci, ci de *Piua Petrii*. În anii 1840-1850, încă se mai ținea în acest loc un obor, frecventat doar vara și toamna de negustori (Rădvan 2006: 100). Inundațiile catastrofale din anii 1970 au determinat inundarea vechiului sat Piua Petrii și abandonarea lui de către localnici (Fig. 5). Ceea ce se mai păstrează acum și este încă vizibil este cimitirul localității, o imagine impresionantă, ca în mijlocul unui câmp să se mai întrezărească crucile vechiului cimitir. După anii '70, vatra acestui sat este abandonată definitiv (fig. 6).

Iată deci că schimbări de ordin economic și condiții nefavorabile de ordin istoric (decăderea Orașului de Floci), la care s-au adăugat și catastrofe naturale (inundații) au dus la modificări profunde în peisajul cultural al zonei. De la apariția și dezvoltarea Orașului de Floci, petrecută în linii mari între secolele XV-XVII, la decăderea acestuia, petrecută mai cu seamă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și încercarea de refacere pe alt amplasament a localității Piua Petrii, care la rândul ei a avut un sfârșit tragic, au determinat modificări drastice de peisaj cultural. Practic, în decurs de 300 de ani, au dispărut două localități, vechiul oraș, precum și comuna Piua Petrii.

Una din ocupațiile principale ale orașenilor era creșterea oilor, pe măsură ce Poarta Otomană solicita tot mai mari cantități pentru aprovizionarea capitalei. Ceea ce se păstrează în peisajul zonei de care ne ocupăm este existența stânei de oi, care încă mai face obiectul unei îndeletniciri îndelungate în zonă (Fig. 7, 8), ceea ce, cu puțin efort, ar putea fi un punct de atracție în regiune.

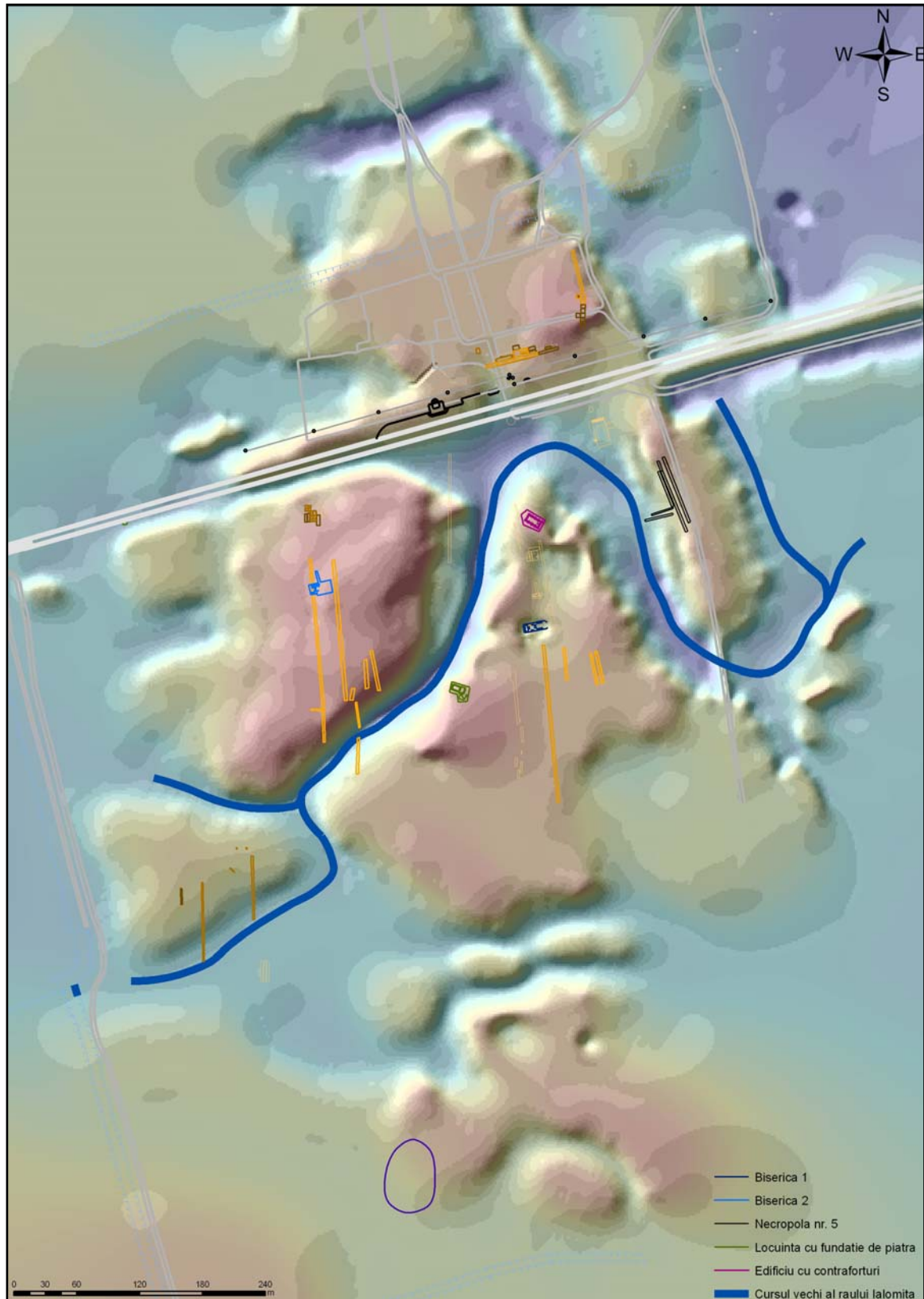
Căutând să asigure protecția peisajului din zonă, ce cuprinde acțiunile de conservare și menținere a aspectelor semnificative sau caracteristice ale unui peisaj, justificate prin valoarea sa

patrimonială derivată din configurația naturală sau de intervenția umană, pe vatra fostului oraș se încearcă de câțiva ani recuperarea memoriei istorice și culturale a vechiului oraș medieval și chiar preocupări de revegetare a unei suprafețe întinse, cca. 1 ha, prin realizarea unui parc arheologic și prin acțiuni de amenajare peisagistică, care să readucă în memoria contemporanilor măcar un fragment din înfățișarea unui oraș medieval muntean.

Principalul scop al încercării de reconstituire 3 D (Mihai 2009) al câtorva obiective din orașul medieval dispărut este încercarea de a oferi o imagine cât mai aproape de adevăr a ceea ce în momentul de față nu mai este vizibil (Fig. 9).

Bibliografie

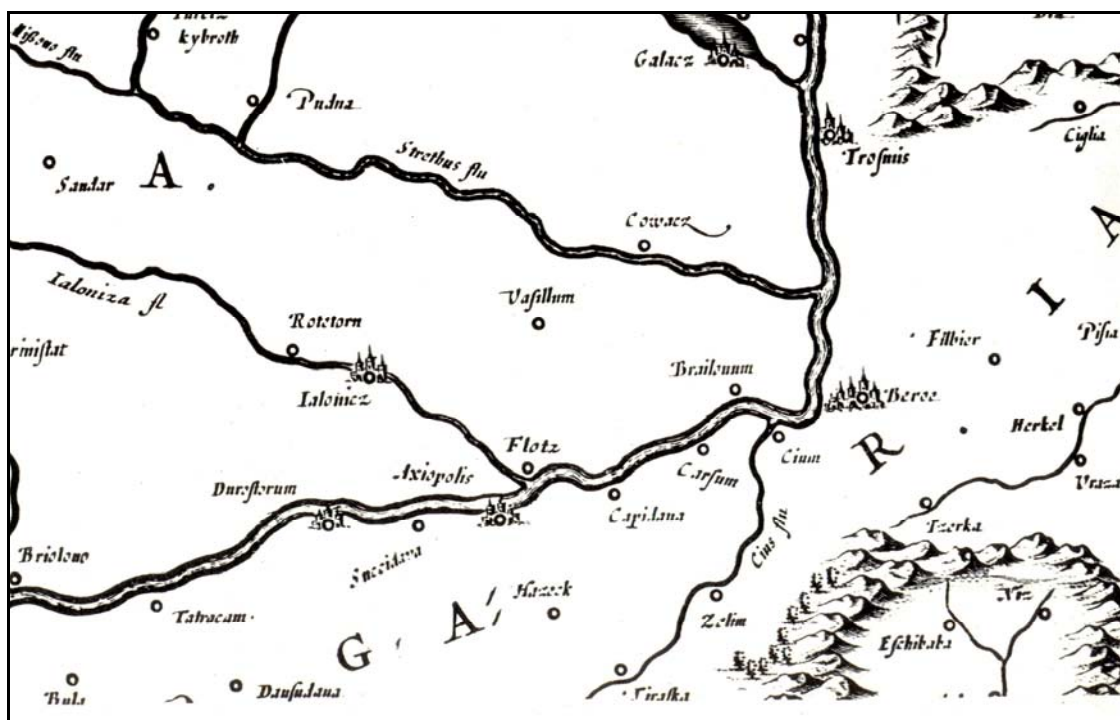
- Documenta Romaniae Historica (=DRH) B, Țara Românească, vol. I, București: Ed. Științifică, 1975.
- Călători străini despre Țările Române* (=Călători) vol. V, București, Ed. Științifică, 1973.
- Călători străini despre Țările Române* (=Călători) vol. VI, București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976.
- Călători străini despre Țările Române* (= Călători) vol. X, București: Ed. Academiei, 2000.
- Chițescu, Lucian; Conovici, Niculae; Lungu, Radu; Păunescu, Anca; Rădulescu Venera (1979) 'Cercetări arheologice la Piua Petrei (Orașul de Floci), jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie III*: 199-242.
- Chițescu, Lucian; Lungu, Radu; Papisima, Tudor; Vlădilă, Petre; Păunescu, Anca; Rădulescu Venera (1981) 'Cercetări arheologice în anul 1979 la Piua Petrei (Orașul de Floci), comuna Giurgeni, jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie IV*: 120-43.
- Chițescu, Lucian; Papisima, Tudor; Vlădilă, Petre; Păunescu, Anca; Rădulescu, Venera (1982) 'Cercetările arheologice la Piua Petrei (Orașul de Floci), jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie V*: 129-58.
- Chițescu, Lucian; Păunescu, Anca; Papisima, Tudor (1983) 'Cercetările arheologice la Piua Petrei (Orașul de Floci), jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie VI*: 95-108.
- Chițescu, Lucian; Păunescu, Anca; Matei, Gheorghe; Rențea Elena; Nițulescu, Virgil (1992) 'Cercetările arheologice la Piua Petrei (Orașul de Floci), com. Giurgeni, jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie IX*: 97-104.
- Mihai, Dana (2009) *Încercare de reconstituire 3D - Un oraș medieval dispărut, Orașul de Floci*.
- Păunescu, Anca (1984) 'Cercetările arheologice la Piua Petrei (Orașul de Floci), com. Giurgeni, jud. Călărași', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie VII*: 143-8.
- (2005) *Un oraș dispărut din Muntenia medievală, Orașul de Floci*, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Păunescu, Anca; Matei, Gheorghe; Rențea Elena (1997) 'Cercetările arheologice la Piua - Petrei - Orașul de Floci, com. Giurgeni, jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie IX*: 255-61.
- Rădvan, Laurențiu (2006) 'Boieri, orășeni și mănăstiri din zona Orașului Floci (Sec. XVI-XVIII). Din secretele unei familii boierești mai puțin cunoscute', *Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii și documente*, pp. 73-101, Iași: Ed. Universității 'Al. I. Cuza'.

Fig. 1. Ridicarea topografică și reconstituirea 3D a configurației terenului pe care s-a aflat orașul medieval.

Fig. 2. Imagine aeriană cu o parte din reperele peisajului actual: pădure, Dunărea, câmpie.

Fig. 3. Detaliu din harta lui **Gerardus Mercator** din 1630, editată la Amsterdam, harta *Walachia, Servia, Bulgaria, Romania*, unde indică și denumirea, 'Flotz'.

Fig. 4. Imagine aeriană cu principalele obiective descoperite pe grindul nr. 6, suprapuse de reconstruiri 3D.

Fig. 4A. Reconstituirea 3D a grindului nr. 6.

Fig. 5. Detaliu din Harta lui Carol Popp Szatmary cu localitatea PIUA Petrii, 1864, BAR.

Fig. 6. Imagine aeriană cu cimitirul fostei localități Piuă Petrii, 2009.

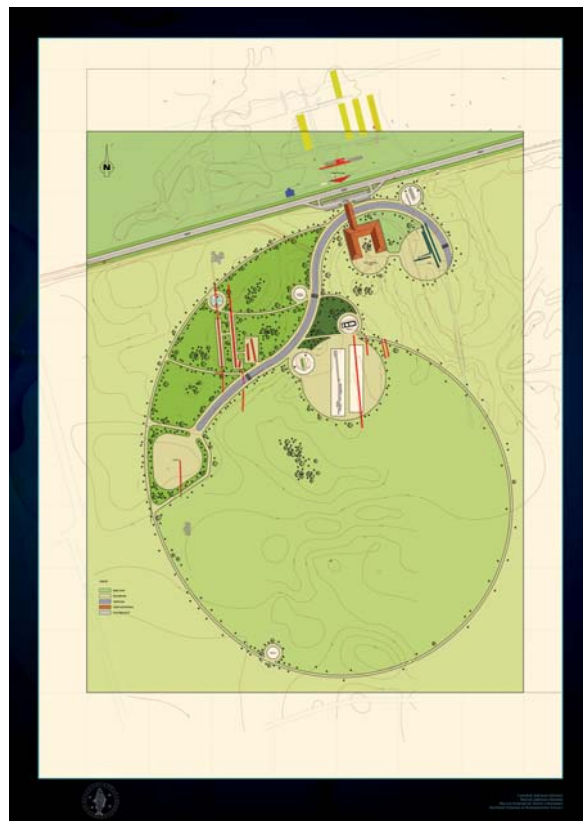

Fig. 7. Imagine cu stâna aflată în apropierea fostului oraș medieval.

Fig. 8. Imagine cu stâna aflată în apropierea fostului oraș medieval.

Fig. 9. Propunere de creare a unui parc arheologic pe grindul nr. 6 de la Orașul de Floci.

COMUNA NUCI, JUDEȚUL ILFOV, LA RĂSCRUCE DE DRUMURI !

Ruxandra NEMȚEANU

Abstract: *The first documents attesting the existence of the settlements of the commune of Nuci date back to the year 1501, when the village of Micșunești - Ilfov is mentioned in Radu the Great's charter. Between 1500 and 1700, the landowners Brezeanu and Foçșeneanu place peasant workers on their estate in the village of Nuci. A succession of fusions and separations of villages over time, and administrative and territorial re-organization, culminated, in 1968, in the establishment of the Commune of Nuci with the merging of the former communes of Micșunești Moară and Merii Petchi.*

The commune of Nuci developed along the county road and comprises five villages: Nuci; Merii Petchi; Micșunești - Moară; Micșuneștii - Mari; and Balta - Neagră. It is located in the north-east of Ilfov County, near its border, 47km from Bucharest, and is part of the Snagov - Căldărușani tourist area.

Although there are still unvalued attractions, tourism is poorly developed in this area because of poor infrastructure.

The commune of Nuci is connected to the Capital via a county road (DJ 101 B) and to the communes of Gruiu, Snagov and Moara Vlasiei, Balotești via the National Road DN 1. It will be connected to the Capital directly via Highway 3, București - Ploiești - Brașov, within 2 years; the western limit of the commune is approximately 5km from this future highway and there is a project to construct a junction road for a direct connection to the DJ 101 B. In the surrounding area of the commune of Nuci there are two natural lakes. One lake in the forest area near the village of Balta Neagră is an extension of the Căldărușani lake and the other is within the territory of the village of Micșuneștii Mari with a surface area of 13 hectares. On the shore of the latter lake there are the precincts and mansion of the Lecca - Micsunesti family and the church of the manor. Dating to the 17th century, these have both been declared historic monuments. The church and houses built by the Serghiești family of nobles are also historic monuments in the commune of Nuci (the former village of Netezesti). The architect Toma T. Socolescu drew the plans for the church and the painter Nicolae Tonitza painted the interior.

Although there are no important businessmen in the commune, wickerwork production is an essential feature (2 entrepreneurs). The natural landscape, specific to the plain, benefits from fir trees adapted to the region that form large forest areas and probably planted by the Serghiești family of nobles, and from fauna and flora that are specific to the lake areas.

House architecture still shows traces of the rural house prototype characteristic of plain areas. This architecture was re-implemented by teams of ethnographers and architects led by arch. Florea Stănculescu, an advocate for the preservation of regional essential features.

Nuci is characterised by a particular cultural, picturesque and patriarchal landscape a heritage unaltered by large new buildings. With the construction of the highway nearby, this rural landscape will probably be modified, urbanized and oriented towards the wholesale trade. An open and professional discussion for the potential conservation of the cultural landscape in Nuci may create a precedent for administrative and cultural policy strategies for similar settlements located near new highways.

Keywords: *commune of Nuci; Ilfov county; Bucharest metropolitan area; rural vernacular architecture; traditional structures; Alexandru Serghiescu; Nicolae Tonitza; T. T. Socolescu.*

Cuvinte cheie: *comuna Nuci; județul Ilfov; Zona Metropolitană București; arhitectură vernaculară rurală; structuri tradiționale; Alexandru Serghiescu; Nicolae Tonitza; T. T. Socolescu.*

Transformările majore în peisajul cultural al comunei Nuci vor apărea o dată cu instituirea Zonei Metropolitane București și cu finalizarea Autostrăzii Zăpezii. Previzionarea acestor modificări antropice nu a fost luată în calcul de edili, acest impediment fiind sesizabil în PUG - ul în vigoare. O succintă prezentare a acestui spațiu patriarhal, retras, aflat la marginea județului Ilfov, dar care peste noapte se poate transforma într-o prelungire a periferiilor Bucureștilor, ca toate celelalte comune, considerăm că este oportună.

Zona metropolitană, conform Legii privind Planul de amenajare a teritoriului național nr. 351/2001, anexa I, este definită ca zona constituită prin asocierea pe bază de parteneriat voluntar între localitățile urbane și rurale, între care se dezvoltă relații de colaborare pe multiple planuri.

Teritoriul metropolitan, pe baza Legii Urbanismului nr. 350/2001, anexa II, este definit ca suprafața situată în jurul municipiilor de rang I, cuprinzând localități aflate la distanțe de până la 50 km, în cadrul căreia se creează relații reciproce de influență în domeniul căilor de comunicație, economic, social, cultural și al infrastructurii edilitare.

Zona metropolitană are importante aspecte legate de axele și culoarele de dezvoltare, zonele de influență reciprocă, problemele și interesele comune și întinderea lor spațială.

Din punctul de vedere al studiului de față, indicatorii cei mai importanți de luat în calcul, într-o asemenea cercetare, sunt:

- procentul de case nou construite în localitate, între 2003-2007 de către bucureșteni, din totalul de case existente în localitate;
- indicele de potențial turistic (determinat prin ponderea suprafețelor cu apă și păduri în totalul suprafeței localității);
- numărul de monumente istorice din totalul de case din localitate;
- numărul de amenajări turistice din total case în localitate;
- distanța în minute față de oraș, cu mijlocul de transport în comun cel mai des utilizat.

Comuna Nuci nu îndeplinește baremul la valoarea indicelui de integrare (valoare de peste 0,500), dar respectă principiul contiguității spațiale în cadrul teritoriului ilfovean și, din acest motiv, localitatea nu poate fi lăsată în afara Zonei Metropolitane bucureștene. Relația puternică dintre aceste localități este fundamentată și de existența mijloacelor de transport facile spre orașul polarizator și, așa cum arată datele sondajului cu reprezentanții primăriilor, se estimează că jumătate dintre locuitorii din cele 61 de localități selectate utilizează de obicei microbuzele liniilor particulare, pentru a ajunge la București, iar 30% autobuzul regiei de stat. Timpul consumat pentru a ajunge în București este un alt factor favorabil constituirii Zonei Metropolitane. Astfel, cca. 59% dintre reprezentanții autorităților apreciază că durează, în medie, 20 de minute cu mijlocul cel mai des utilizat, pentru a ajunge la București și doar 11% au răspuns că trebuie peste 35 de minute în acest scop. Localitatea Nuci se află la o distanță îndepărtată față de București, de cca. 45 de minute.

Un alt element perturbator al peisajului cultural va fi noua autostradă, Autostrada 'Zăpezii' și nodul de racord cu drumul județean spre Snagov, DC 184 (km 24±000, Nodul Snagov), care va permite automobilistilor să aibă acces la autostradă spre zonele Snagov și Moara Vlăsiei. La aproximativ patru kilometri distanță de extremitatea pădurii Vlăsiei, pe un pod peste Valea Teiului, autostrada intersectează DJ 101 B (Gruiu - Lipia), apoi traversează pe poduri pârâul Gruiu și râul Ialomița. Râul Ialomița, îndiguit, având cursul regularizat, delimitează teritoriul administrativ dintre județele Ilfov și Prahova.

Convenția europeană a peisajului, semnată și ratificată și de România în anul 2000, definește peisajul ca o participantă importantă la interesul general în ceea ce privește domeniile: cultural, ecologic, de mediu și social și el constituie o resursă favorabilă pentru activitatea economică, ale cărei protecție, management și amenajare corespunzătoare contribuie la crearea de locuri de muncă; în același timp, menținerea peisajului tradițional contribuie la formarea culturilor locale, la consolidarea identității europene, o componentă de bază a patrimoniului natural și cultural european. Interferențele culturale, sociale, economice vor deveni factorii externi modificatori în următorii ani ai peisajului cultural al comunei Nuci, nefiind previzionați conform cerințelor acestei Convenții și nici măcar listați ca problematici în cadrul regulamentului aferent Planului Urbanistic General al localității. Trebuie menționat că la valorile culturale construite ale zonei se mai adaugă valorile naturale protejate, reprezentate prin Rezervația naturală de păsări 'Snagov - Gruiu - Nuci'.

Comuna Nuci s-a dezvoltat de-a lungul drumului județean, având în componența sa cinci sate: Nuci, Merii Petchi, Micșunești Moară, Micșuneștii Mari, Balta Neagră.

Comuna Nuci este situată în partea de NE a județului Ilfov și face parte din zona turistică Snagov - Căldărușani, aflându-se la o distanță de 47 km de Municipiul București. Legăturile rutiere cu capitala sunt asigurate prin DJ 101 B prin comuna Gruiu și prin DN 1 prin Snagov și comuna Moara Vlăsiei - Balotesti.

Primele documente care atestă documentar localitățile comunei Nuci datează din anul 1501, când existența satului Micșunești - Ilfov este amintită în hrisovul lui Radu cel Mare. Primele așezări din aceste locuri sunt semnalate între anii 1500 - 1700 în satul Nuci, așezări formate din clăcași aduși de boierii Brezeanu și Focșeneanu. Comuna Nuci a luat ființa prin comasarea în anul 1968 a fostelor comune Micșunești Moară și Merii Petchi, ca urmare a reorganizării administrativ teritoriale.

Comuna Nuci¹ se află în zonă de câmpie, în plin Bărăgan, solurile fiind de bună calitate, predominând cernoziomul și solurile nisipoase, datorate zonei de luncă a râului Ialomița, râu ce străbate comuna de la nord la sud pe o lungime totală de 6 km. Din acest motiv s-au dezvoltat

preponderent ramurile agriculturii și legumiculturii. Se cultivă grâu, porumb, floarea-soarelui și legume. O dată cu apariția autostrăzii este de așteptat să se dezvolte brusc și sectorul industrial, de comerț en-gros și de transporturi, motivat și de interesul imobiliar apărut aprioric finalizării autostrăzii. În acest moment în zonă funcționează un număr de 17 firme având ca activitate principală comerțul și 2 firme cu activitate de producție în domeniul împletiturilor din răchită. Turismul este slab dezvoltat în zonă, deși există puncte de interes nevalorificate, datorită infrastructurii precare. Pe raza comunei Nuci există două lacuri naturale, unul pe teritoriul satului Balta Neagră, situat în zona de pădure, fiind o alungire a lacului Căldărușani, iar cel de-al doilea pe teritoriul satului Micșunești Mari, unde se găsește un lac în suprafață de 13 ha, în imediata apropiere a localității; acesta nu este pus în valoare, deși pe malul lacului este construit conacul și biserica aferentă conacului familiei Lecca - Micșunești, monumente istorice. În comuna Nuci există un număr de 6 școli elementare, o școală cu gimnaziu și 4 grădinițe, din acest considerent am spune că nu este o localitate în părăsire. În zonă funcționează un cabinet medical individual și o farmacie. Căile rutiere ce străbat comuna sunt: DJ 101 B, drum asfaltat și drumuri comunale pietruite. Rețeaua de energie electrică există pe întreg teritoriul comunei, dar nu există utilități edilitare: alimentare cu gaze, alimentare cu apă, rețea de canalizare, toate acestea fiind proiectele unor viitoare investiții. Comuna Nuci are o serie de construcții clasate monumente istorice, dar și unele care ar putea aspira la această protecție și care pot constitui o bază turistică atractivă. În satul Netezești există Biserica 'Sfinții Alexandru și Nicolae', monument istoric, construită în 1912 de arhitectul Toma T. Socolescu, pictată la interior de către Nicolae Tonitza. În interior, coborând pe o scară balansată amplasată în absida sudică a naosului bisericii se ajunge într-o criptă sub naos, unde este înmormântat boierul Alexandru Serghiescu, ctitorul bisericii. Este un detaliu am spune unic, neutilizat în arhitectura ecleziastică ortodoxă. În peretele acestei scării sunt încastrate două basoreliefuli de bronz cu scene religioase, tratate în stilul 'art deco'.

Pe lângă biserică, vis - à - vis de aceasta, peste drumul județean, mai există și o veche casă boierească, de sec. XVIII, asemănătoare celor de târgoveț din București și Ploiești, aparținând tot unuia din membrii familiei Serghiescu. Ea este azi restaurată și consolidată, dar nu este clasată monument istoric. Casa a fost subiectul unei acușări a arhitectului Toma T. Socolescu, tablou aparținând colecției familiei Al. Serghiescu. Existența în tot satul Nuci și Netezești a unor multiple plantații de aliniament de brazi, înalți și de o vârstă venerabilă, conferă peisajului o notă personală. Probabil ei au fost plantați de boierul Serghiescu în anii 40 ai secolului trecut și s-a continuat și după al doilea război această preocupare pentru plantarea și adaptarea brazilor la câmpie, de către primărie. Este un decor permanent verde, insolit în spațiul arid al Bărăganului.

În satul Nuci există o biserică din secolul XVIII, 'Sfântul Nicolae', dar care nu este monument istoric, deși atât vechimea, proporțiile arhitecturale cât și pictura interioară ar motiva acest lucru. După unele detalii, cum sunt contraforții adăugați, pare să se fi intervenit în arhitectura edificiului, de același arhitect, Toma T. Socolescu, ca și la biserică din Netezești.

În satul Merii Petchi, conacul și ferma model a Generalului Prezan, construcție amplă, în stil neoromânesc, neclădit ca monument istoric, deși ar răspunde criteriilor impuse de acest statut, alături de biserică ctitorită de acesta, au ajuns o ruină prin devalizarea continuă, construcțiile civile trăindu-și ultimele clipe de existență.

Satul Balta Neagră cuprinde în limitele sale Mănăstirea Balamuci, construită între secolele XVII și XIX. Biserica mănăstirii este edificată între 1631 și 1752, iar zidul de incintă este ridicat în 1752. Este o mănăstire mai puțin vizitată, fiind în afara circuitului turistic și cu un drum greu accesibil.

Cele mai vechi și importante monumente istorice existente în comuna Nuci sunt în satul Micșunești Mari, și anume fostul conac boieresc, turnul de poartă rămas din întreaga incintă și biserica, toate construite de marele stolnic Iordache Micșunescu în jurul anului 1743. Biserica, la originea sa, era paraclis al curții boierești. Locul unde marele stolnic Iordache Micșunescu și-a așezat conacul se află în partea de est a satului, pe malul bălții Micșunești, pe terasa dominată de valea Ialomiței. Cândva, pe aici trecea Drumul Sării, Drumul cel Mare cum îi mai spuneau localnicii, pe unde veneau carele încărcate cu sare din localitățile Gherghița, Ploiești și Brașov, spre Urziceni și orașele de pe malul stâng al Dunării.

Ansamblul ce forma altădată curtea boierească a fost clădit în arhitectura epocii brâncovenești, asemănător palatelor voievodale de la Târgoviște, Potlogi și Mogoșoaia.

Conacul și turnul de intrare sunt executate din zidărie de cărămidă subțire, specifică epocii și reproduce sistemul tradițional de boltire în calote sferice ce se reazemă pe arce și pandantive. O legendă spune că ar fi stat ascuns în această reședință Mihai Viteazul după omorârea turcilor la București. Nici un document nu confirmă acest fapt, deși el poate fi foarte verosimil, fiindcă satul a

aparținut lui Mihai Viteazul și prin poziția sa strategică în desișul codrilor Vlăsiei era propice pentru adunări de oaste sau ca adăpost.

O altă atracție a zonei pentru bucureștenii care caută o oază de liniște în jurul Bucureștiului este un anume tip de case cu gospodărie, pentru a deveni case de vacanță. Noțiunea de curte este trecută în Harta rusă din 1835, unde sunt înscrise satele: Micșunești cu 58 curți și Micșuneștii Ungureni cu 25 curți. Despre familie se arată în catagrafia din 1838, la totalul satului Micșunești: 'peste tot una sută patruzeci și cinci de familii', spre deosebire de trecut, când datorită lipsei de pământ într-o curte erau mai multe familii, astăzi, în principiu, fiecare familie își are gospodăria sa. Două sunt elementele principale care compun gospodăria: locuința și anexele propriu zise ale gospodăriei. Locuința a evoluat în decursul timpului, funcție de posibilitățile materiale de construcție și mai ales de relațiile sociale existente în diferite epoci.

Tipul de locuință cel mai răspândit a fost cel construit din structură de lemn, furci și împletitură de grădele, care se bulgăreau. Încăperile erau două sau trei: tinda și una sau două odăi. Spre stradă era prispă. Învelișul era din trestie și uneori din paie. S-a adăugat apoi celarul, lipit de una din camere, la care se mergea pe prispă, sau în locul acestuia atârănătorul ce se făcea în spatele casei pe toată lungimea și care servea, ca și celarul, pentru depozitarea diferitelor produse ca: mălai, făină, grâu, butoaiele cu vin, garnițele cu untură etc. Acest tip de casă se găsea răspândit pe la jumătatea secolului al XX-lea în tot satul și se mai întâlnește încă și acum. În 'Das Rumänische Bauern-und Bojarenhaus' elaborată de inginerul Wilhelm Von Jänecke, editată în 1918 de Tipografia Regele Carol I din București, figurează un inventar al caselor țărănești din Ilfov, cu tipul de locuință cu prispă, provenind din satul Lipia, comuna Gruiu, localitate vecină, care are același tip de locuință ca și în Nuci. În cartea mai sus-menționată sunt desene, cu decorații de traforuri la prispe. De jur împrejur prispă, mai înaltă și cu cerdac din scânduri, are la partea superioară o decorație din scândură cu tăieturi în diferite modele traforate, numit 'grilaj'. Meșterul care executa traforurile decorative din Gruiu și Nuci în perioada interbelică, mai trăia încă în 1994, la Gruiu. Anexele gospodăriei, așa cum au fost ele până nu de mult, erau formate din: cotineața de păsări, cotineața pentru porc, grajdul pentru vacă, grajdul cailor, saiaua și șopronul pentru căruță și uneltele agricole, porumbarul. Nu mai puțin importante erau cuptorul de pâine unde era și vatra de gătit pe timpul verii și puțul pentru apă. Puțul se făcea de obicei la stradă, în afara gospodăriei, din două motive: mai întâi ca să poată scoate apă orice trecător, în al doilea rând să nu fie murdărit de păsări sau vite.

În general, în 'casa mare', așezată mai totdeauna în dreapta cum intri în locuință, se găseau două paturi din lemn cu tăblii și saltele din paie, ciubucite, acoperite cu cuverturi de lână lucrate la război și două scaune. În această cameră se găsea lada de zestre (sau lada de mireasă), în care se păstrau lucrurile cele mai de preț și hainele de sărbătoare. Pereții erau acoperiți de covoare sau scoarțe de lână țesute tot în casă la război sau ștergare din borangic, cu motive florale sau zoomorfe, sub care se puneau fie fotografiile de familie, fie icoane. În casa mică (sau odăița) se aflau un pat sau două, o masă mică de lemn sau un dulap de lemn unde erau puse vasele de gătit, străchinile, oalele etc. În tindă, iarna, se țineau butoaiele cu murături.

Toate aceste detalii constructive și de mobilare sunt din ce în ce mai puțin regășibile în casele vechi (Constantin 1978). Totuși, atât în comuna Nuci cât și în satul vecin, Lipia, se mai regăsesc locuințele tradiționale, cu 'trafor' la prispă și care trebuie să fie protejate de viitoare schimbări ce vor apărea inevitabil în peisajul acestor două comune aflate la limita județului Ilfov, mai depărtate de București. În prezent au scăpat transformărilor constructive din ultimii 20 de ani; în același timp, efectul centripet al capitalei le va moderniza ca pe toate celelalte localități din apropierea Bucureștiului, transformându-le în cartier dormitor al acestuia sau în zonă industrială sau de comerț en-gros. O gestionare energică din partea edililor localității Nuci ar putea armoniza peisajul cultural pitoresc și tradițional cu unul modernizator.

Note

¹. Suprafața totală a comunei este de 5212,73 ha din care:

- teren agricol: 4611,26 ha
- păduri: 268 ha
- ape: 99,79 ha
- drumuri: 82,08 ha
- curți-construcții: 146 ha
- teren neproductiv: 4,46 ha
- teren arabil: 4374,25 ha

Populația comunei:

- satul Nuci: 657 locuitori
- satul Micșunești Moara: 457 locuitori
- satul Micșuneștii Mari: 690 locuitori
- satul Merii Petchi: 1078 locuitori
- satul Balta Neagra: 259 locuitori

Totalul populației este de 3141 locuitori din care 1534 bărbați și 1607 femei.

Bibliografie selectivă

Sevastos, M. (1937) *Monografia Orașului Ploiești*, București: Tiparul Cartea Românească.

Nedelcu, P. Constantin (1978) *Micșuneștii Mari, Județul Ilfov, schiță monografică*, volum dactilografiat.

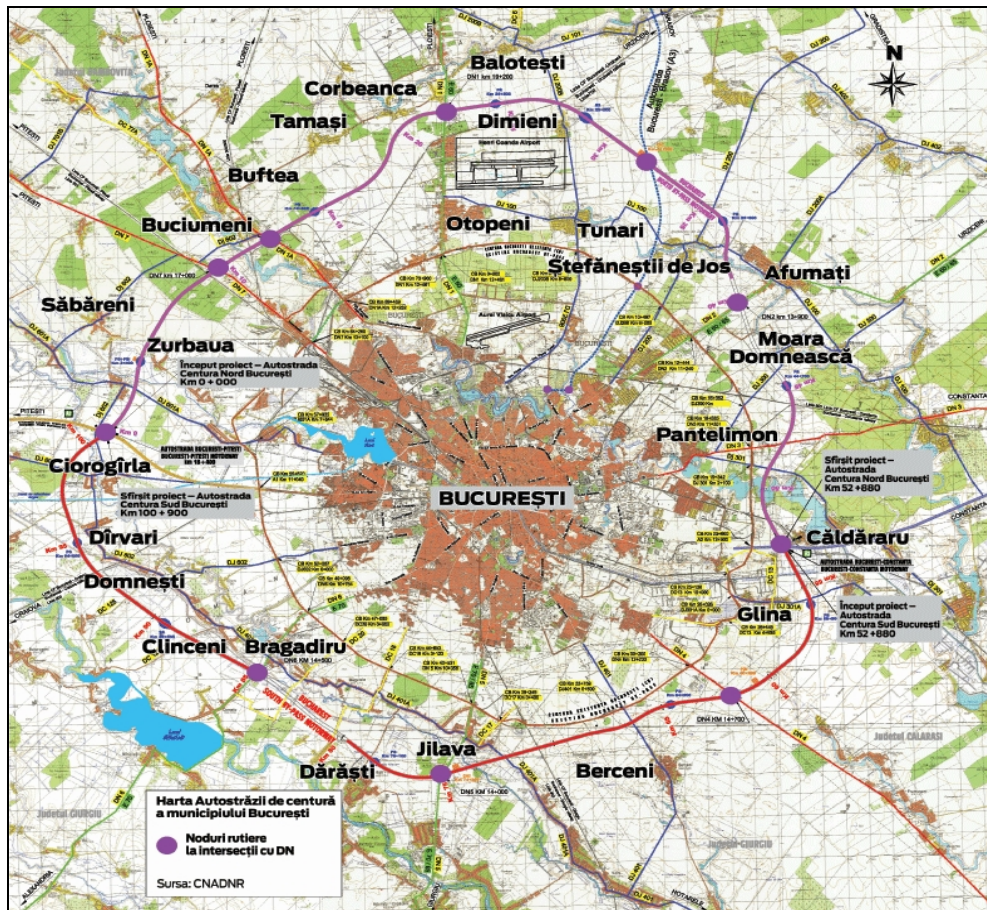

Fig. 1. Autostrada centura București.

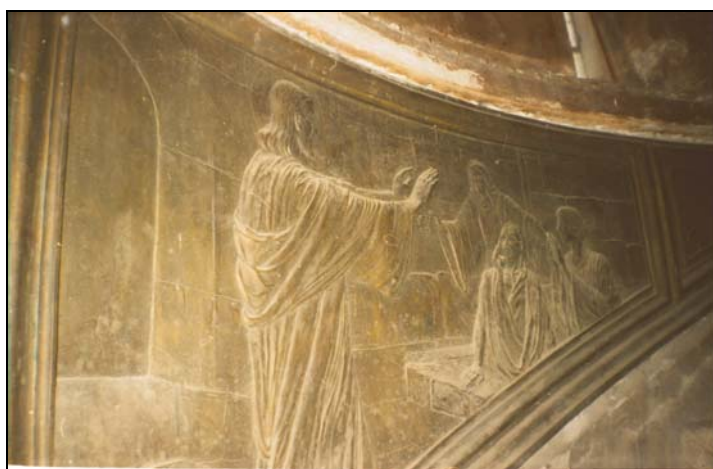

Fig. 2. Alee cu brazi în Nuci.

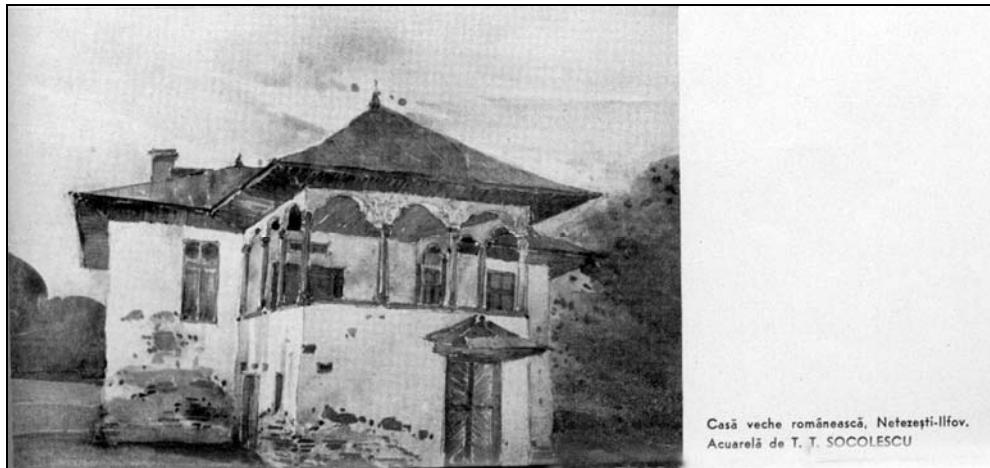

Fig. 3. Biserica 'Sfinții Alexandru și Nicolae', Netezești.

Fig. 4. Biserica 'Sfinții Alexandru și Nicolae', Netezești - basorelief.

Fig. 5. Casă, Netezești.

Fig. 6. Aceeași casă din Netezești (2010).

Fig. 7. Merii Petchi. Conacul maresal Prezan.

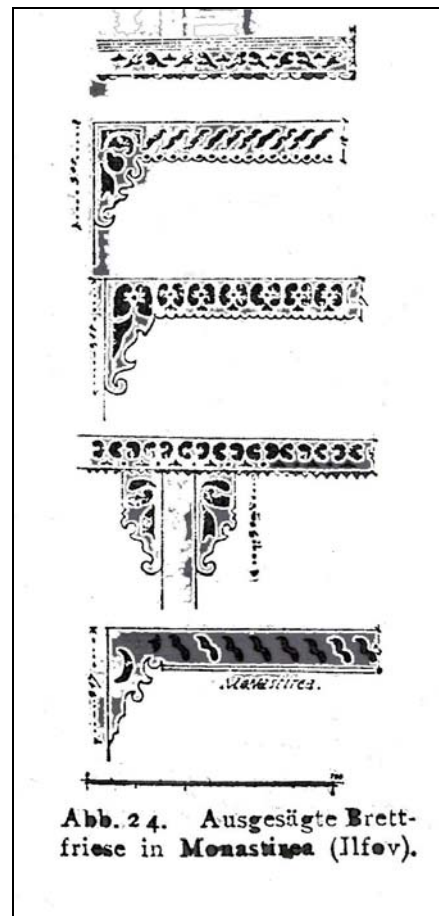

Fig. 8. Casă bătrânească.

Fig. 9. Detaliu trafor prispă casă.

Abb. 24. Ausgesägte Brett-
frieze in Monastirea (Ilfov).

Fig. 10. Detalii de decorații la prispă.

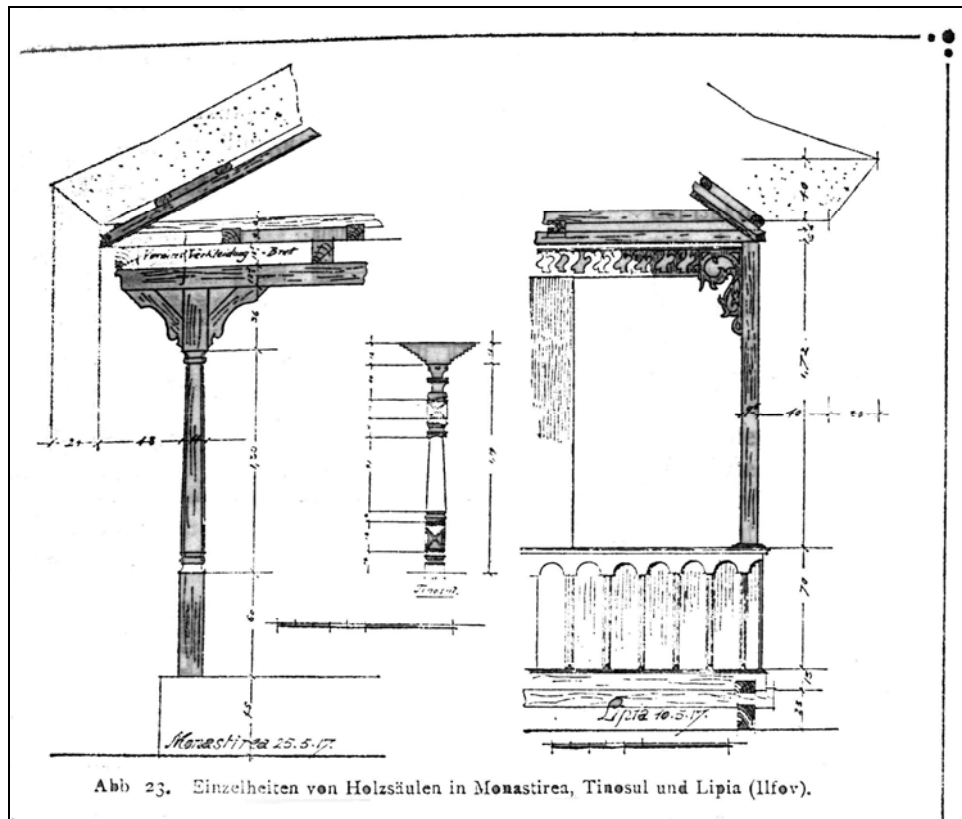

Abb 23. Einzelheiten von Holzsäulen in Monastirea, Tinosul und Lipia (Ilfov).

Fig. 11. Detalii prispă - Lipia.

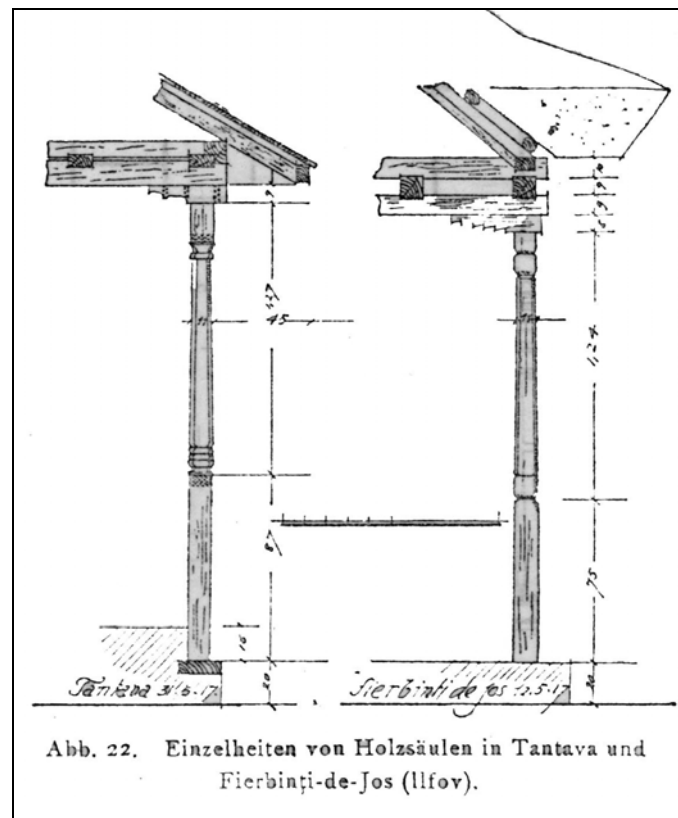

Abb 22. Einzelheiten von Holzsäulen in Tantava und Fierbinți-de-Jos (Ilfov).

Fig. 12. Detaliu stâlp.

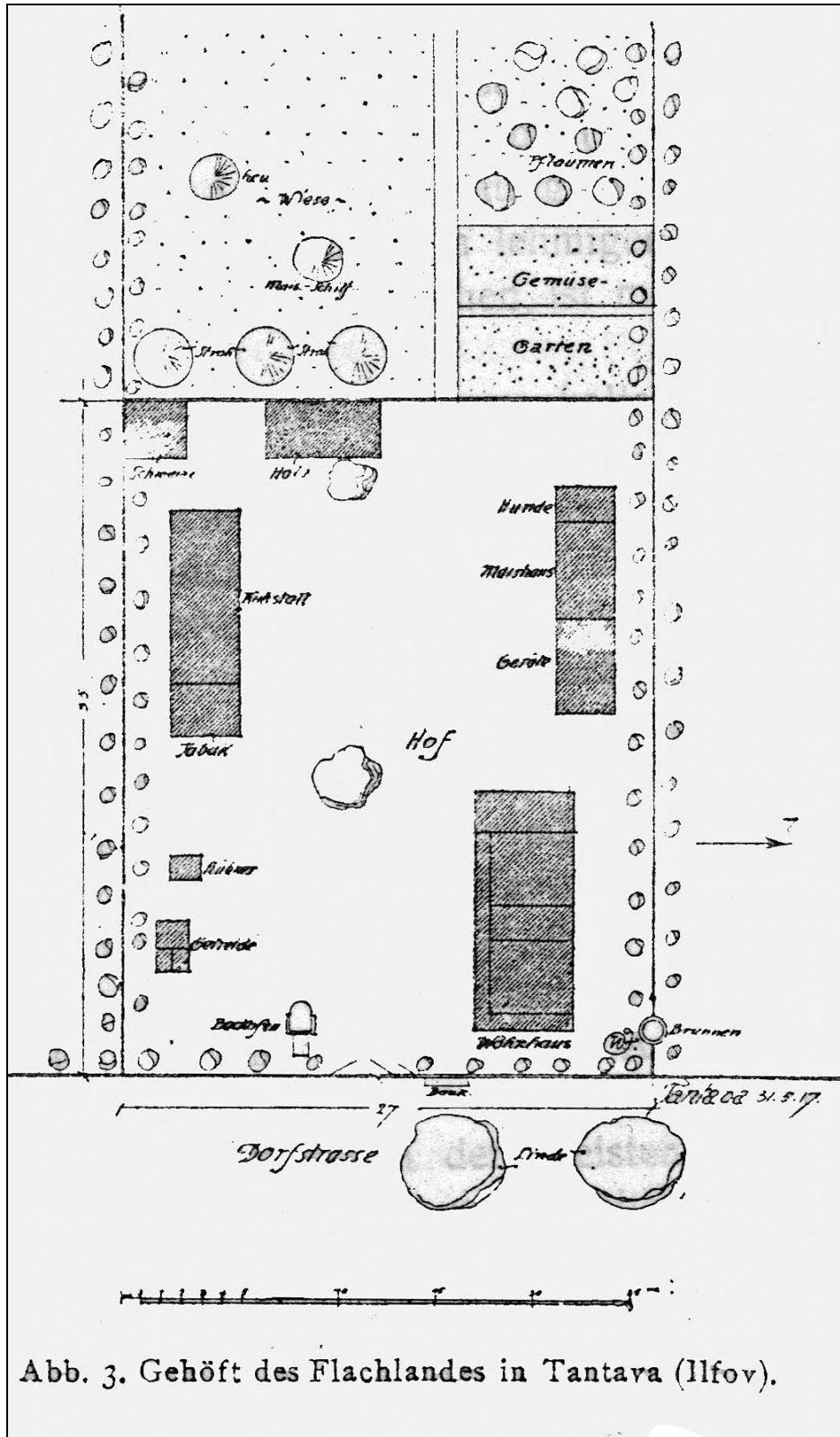

Abb. 3. Gehöft des Flachlandes in Tantava (Ilfov).

Fig. 13. Gospodărie, Ilfov.

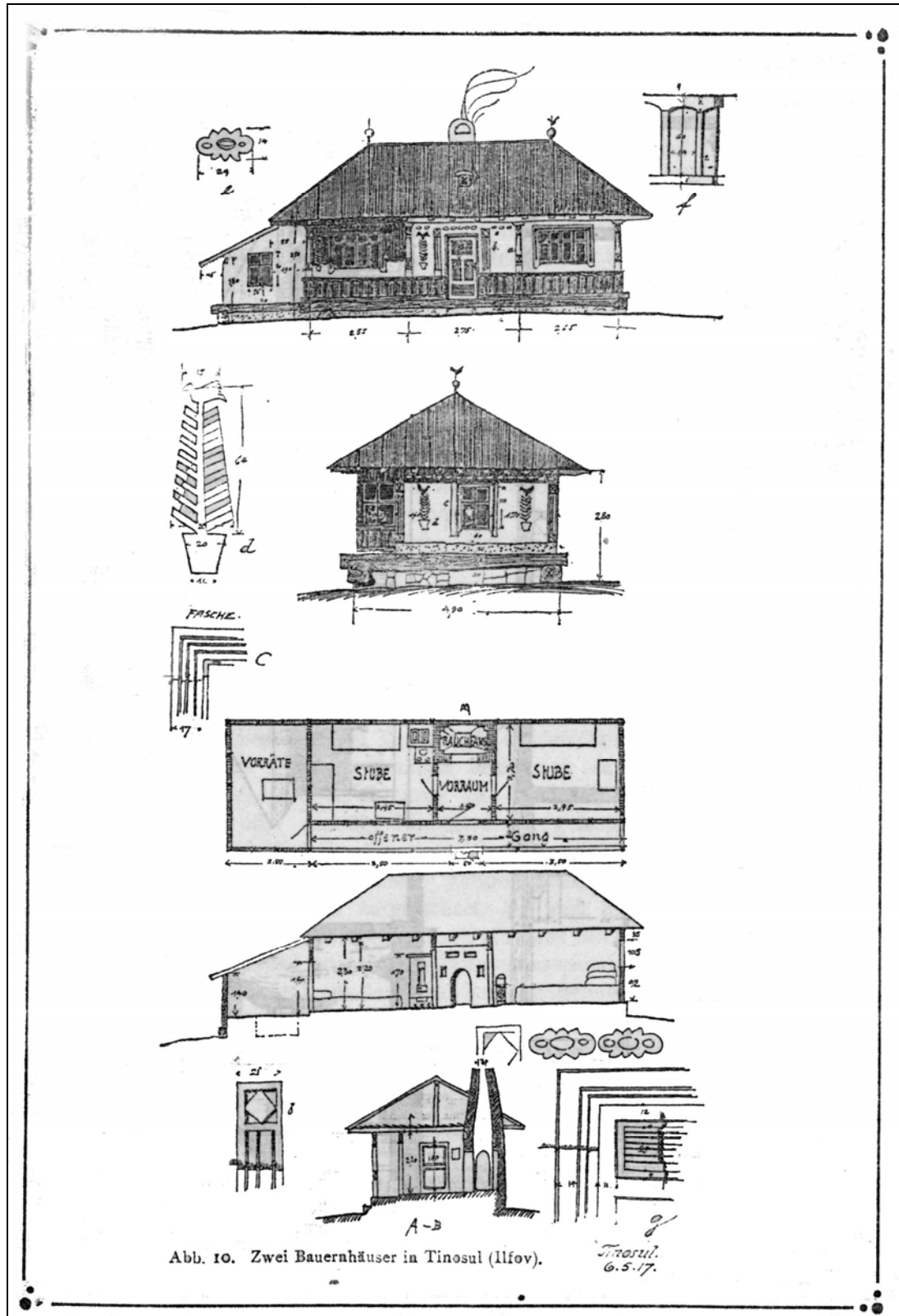

Fig. 14. Casă de țaran.

FORME DE RAPORTARE LA MONUMENTUL ISTORIC ÎN COMUNITĂȚILE RURALE DIN BANAT

Liliana ROȘIU

Abstract: *The historical monument is a component that particularizes and emphasizes the quality of the built environment of a rural settlement. Local communities take different positions in regard to historical monuments ranging from respect, to ignoring monuments. In the present day, either indifference, or a total misunderstanding of importance prevails.*

In the villages of the county of Banat, all these tendencies are present. They range between major aggression in the form of demolition to intentions of transformation or modernization. In addition, there are some poor attempts at protection, with the extreme being the removal of monuments to other places.

The study presents examples of historical monuments from different categories including wooden churches and the traditional halls or the vernacular houses. Each of these examples contributes to understanding contemporary mentalities towards the built heritage.

For economic and financial reasons, there has been a tendency towards change in recent years. Historical monument status provides an opportunity of easily obtaining funds for the development of settlements and, as a consequence, this component of the rural environment is being reconsidered.

Keywords: *historical monument; cultural landscape; mentality; protection; aggression; rural community.*

Cuvinte cheie: *monument istoric; peisaj cultural; mentalitate; protejare; agresiune; comunitate rurala.*

1. Monumentul istoric și peisajul cultural rural

Peisajul cultural a devenit în ultima vreme un concept extrem de important. Față de noțiunea de peisaj, care presupune rezultatul acțiunii factorilor naturali sau interacțiunii celor naturali cu factorii umani și se referă la 'areale naturale, rurale, urbane și suburbane', peisajul cultural are o semnificație mai amplă (Legea 451/2002). Aceasta provine din contribuția unor componente de patrimoniu cultural material și imaterial la integrarea valorilor naturale, istorice, estetice, științifice în definirea unui ambient cu o configurație specifică. Peisajul cultural fixează anumite forme de interacțiune dintre societate și natură, reflectând istoria și marcând identitatea locală sau zonală.

La definirea peisajului cultural contribuie și monumentele istorice, respectiv clădiri, ansambluri și situri. Ele personalizează toate categoriile de peisaj. Prezența monumentului istoric poate chiar defini și amplifica tipologia peisajelor culturale. Spre exemplu, monumente din categoria fortificațiilor, a bisericilor de lemn, a patrimoniului industrial, a siturilor arheologice, ansamblurilor monahale etc., pot genera tipuri distincte de peisaje culturale specifice. Ele fixează o anumită experiență tehnologică, istorică și culturală, susținând diversitatea și specificul local, în condițiile uniformizării favorizate de globalizare. Bisericile de lemn din zona Sălajului, cetățile săsești fortificate, linia ferată Oravița - Anina sau ansamblul mulinologic de la Rudăria sunt câteva exemple concludente în acest sens.

1.1. Aspecte ale conservării peisajului cultural în mediul rural

Calitatea peisajului natural poate proveni fie din absența intervenției umane, fie dintr-o benefică interacțiune cu mediul. A celui cultural presupune o evoluție firească, fără convulsii și distrugerii provocate de acțiunea omului, în armonie și echilibru între mediul natural și cel construit.

Tendența societății contemporane trădează o rapidă transformare și depreciere a mediului, fie datorită ofensivei necontrolate a investițiilor și exploatării mediului, fie insuficienței intervențiilor de protejare. Preocupări tot mai insistente se orientează astăzi, în perspectiva dezvoltării durabile, spre întreținerea peisajelor, spre controlarea transformărilor și reabilitarea celor degradate. Pe de altă parte, interesul pentru protejarea și reabilitarea monumentelor, ansamblurilor și zonelor istorice angrenează eforturi canalizate strict spre această componentă a mediului construit. Deși tendințe de protejare și conservare există, ele se manifestă separat pentru fiecare domeniu în parte. Preocupările ecologice și de protejare a mediului se intersectează rar cu activitatea de conservare a monumentelor istorice. Noțiunea de peisaj cultural favorizează tocmai o asemenea protejare corelată a mediului natural și a patrimoniului material și imaterial, fără separarea pe domenii specifice a preocupărilor de

protejare. Din această perspectivă, agresiunea sau distrugerea monumentelor istorice semnifică o alterare de peisaj cultural și o problemă de protejare a mediului.

Nu numai dispariția elementelor componente conduce la degradare. Inserția unor construcții sau transformarea lor pot provoca efecte similare. De pildă, releul de televiziune din satul Coșevița, jud. Timiș, este atât un element discutabil în raport cu peisajul deluros al zonei, dar prezența bisericii de lemn la câteva zeci de metri mută analiza în domeniul agresiunii unui peisaj cultural. Există o multitudine de tipuri de agresiune, care afectează peisaje culturale generate de diferite tipuri de monumente.

2. Tipuri de monumente în peisajul cultural bănățean

Bisericile de lemn constituie o categorie de monumente istorice care a generat un prototip de peisaj cultural. Amplasate cel mai adesea pe vârf de deal, izolat, în relație cu o zonă de cimitir, ele dau o anumită siluetă a peisajului, particularizând așezările rurale cu care intră într-un raport specific. Astfel, în sate ca Povergina, Jupânești, Pietroasa, Lucareț, Zolt, acest tip de biserică s-a păstrat pe amplasamentul dominant față de așezare. La Bătești, Dubești, Groși, Nemeșești, biserica de lemn face parte din configurația urbanistică a localității, putând fi descoperită prin parcurgerea stradală, ca un element de surpriză (în situația celei din Bătești) sau ca unul de accentuare a diversității frontului stradal. Uneori, în zona de câmpie, ea rămâne în marginea satului, în relație directă cu cimitirul, respectând un model tradițional de organizare funcțională și poziționare a bisericii în raport cu teritoriul așezării rurale (cazul bisericilor din Margina sau Cebza).

Perioada interbelică aduce o modificare în peisajul rural sub aspectul poziționării și imaginii lăcașului de cult. Are loc acum o masivă înlocuire a bisericilor de lemn prin construcții din zidărie, ceea ce atrage transformări ale proporțiilor și rapoartelor lăcașurilor de cult față de restul fondului construit. De obicei biserica de zid se ridică fie în frontul stradal, fie pe vechiul amplasament al celei de lemn. Nu rare sunt cazurile când se păstrează biserica de lemn alături de cea nouă de zidărie, rezultatul conducând la o dualitate defavorabilă ambelor construcții, atât din punct de vedere funcțional, cât și compozițional. Vechea biserică își pierde funcțiunea majoră, păstrându-se, în cele mai bune situații, sub formă de capelă cimiterială sau este dezafectată, în vreme ce alăturarea celor două construcții creează o vecinătate ambiguă pentru fiecare în parte. Această rezolvare, prezentă încă la Curtea și Căpăt, a condus la un model care, preluat mecanic, provoacă perturbări în compoziția unor ansambluri mănăstirești ce se extind în perioada contemporană.

Ansamblurile mănăstirești, monumente istorice, centrate pe biserici cu arhitectură de referință pentru diferite perioade istorice, reprezintă compoziții arhitecturale ce au marcat puternic peisajul cultural pe care îl generează. Mănăstiri precum Săraca din Șemlacu Mare, Bezdin, Hodoș-Bodrog sau Sfântul Gheorghe din satul Mănăstire au o forță deosebită de personalizare a peisajului, uneori cu influențe pe mari suprafețe din vecinătatea lor. Orice transformare din incinta sau apropierea acestei categorii de monumente, atrage perturbări asupra ambientului imediat și a peisajului.

Casa tradițională specifică mediului bănățean, cu două sau trei încăperi, în configurația căreia intră tinda și o prispă parțială, rezolvată cu structură din lemn, văiușă sau zidărie de cărămidă, se păstrează încă. Prin formele locale de tratare s-a obținut o mare diversitate a acestui tip de monumente. În ținutul Făgetului, specifică este locuința cu structură de lemn, mai rar păstrată sub forma structurii din bârne suprapuse, fixate în sistem de cheotori și mai frecventă sub cea cu schelet din lemn și închideri cu panouri din scânduri. În zona de câmpie predomină locuința din văiușă, pământ bătut sau cărămidă, adesea cu schelet din lemn, cu stâlpi de lemn sau coloane de zidărie, cu pinioane decorate în relief de tencuială. Fiecare din aceste prototipuri se regăsește în categoria monumentelor istorice, dar constituie cele mai vulnerabile tipuri de monumente față de asaltul tendințelor contemporane.

Din categoria locuințelor din mediul rural se detașează conacele, construcții ample, situate cel mai des în marginea localității, inițial în relație cu o suprafață amplă de parc. Conacele din Foeni, Murani, Lovrin, Rudna, Valeapai se remarcă prin coerență stilistică în repertoriul neoclasic, forme ce domină și în cazul tratării în manieră eclectică acest tip de clădiri. În peisajul rural, conacele constituie puncte de referință, ce participă la structurarea urbanistică și oferă modele de rezolvare a relației cu ambientul, cu efecte asupra configurației localității pe care o particularizează.

Mediul rural este și deținătorul unei grupe de monumente care cuprinde cele mai variate tipuri, de la instalațiile de tehnică populară până la clădirile din domeniul industrial. Ansamblul mulinologic de pe valea Rudăriei figurează între cele mai cunoscute mori cu ciutură din Banat, iar casa baraj de la Coștei marchează un pionierat pentru istoria activității de amenajare a teritoriului prin

lucrări de desecare și hidroameliorare. Linia ferată Oravița – Anina, cu înșiruirea de gări, tunele și viaducte reprezintă, dincolo de valoarea în sine a structurilor din ansamblu, un exemplu de integrare și conlucrare între mediul construit și cel natural, cu personalizarea acestuia ca peisaj cultural.

3. Atitudini ale comunității față de monumentul istoric

3.1. Abandonul și demolarea

În ciuda valorii, semnificației și potențialului pe care monumentul istoric le poate transfera contextului ambiental, raportarea comunității rurale față de acesta variază între abandon, demolare, încercarea de modernizare, modificarea decorației, recunoașterea fără implicare și în ultima vreme, interes din rațiuni economice, ceea ce nu este totdeauna favorabil aprecierii și protejării sale.

Abandonul este una dintre cele mai frecvente situații, motivate fie de ignoranță, fie de condiții economice sau de părăsirea localității de către proprietar. El survine adesea în urma renunțării la funcțiune sau în lipsa preocupărilor de refuncționalizare. Este cazul diferitelor tipuri de locuințe, lăcașuri de cult, îndeosebi din categoria bisericilor de lemn și mai ales, a monumentelor de arhitectură industrială.

În localitățile bănățene din care a dispărut populația de etnie germană s-a înregistrat o rapidă depreciere a fondului construit aparținând acesteia, urmare a dezafectării. Situația critică o înregistrează monumentele din categoria bisericilor de zid, acolo unde clădirea nu a fost preluată de o altă etnie sau confesiune. De exemplu, în localitatea Bobda, biserica de la mijlocul secolului al XIX-lea, monument istoric de factură neorenescentistă, a ajuns într-o stare de conservare critică din pricina dezafectării prelungite. Dispariția enoriașilor germani a făcut ca și la Pișchia biserica să-și piardă o parte din configurația învelitoarei turnului, sau la Șemlacu Mic, biserica evanghelică să dispară cu totul.

La fel de dramatic este rezultatul abandonului și în cazul unora dintre conacele din mediul rural bănățean. La Carani, în pofida unei încercări de consolidare și refuncționalizare, conacul Mercy, datat în secolul al XVIII-lea, este supus deteriorării din pricina abandonării sale. O situație similară se regăsește și la alte conace din județul Timiș, precum cel din Rudna, cele două conace situate în Clopodia sau cel din Valeapai (jud. Caraș-Severin). Conacul din Banloc, grav avariat de suita de cutremure din anii 1990-1991, a fost doar consolidat, fără a fi restaurat și repus în circuit funcțional.

Calitatea de monument istoric este insuficientă în unele situații pentru a salva construcția de la dispariție. Abandonului îi urmează de cele mai multe ori o degradare rapidă, soldată cu demolarea, sau în cazul unor monumente din lemn, cu recuperarea unor materiale refofosibile (Gheorghiu 2008:360).

Cele mai vulnerabile categorii de monumente sunt în acest sens locuințele tradiționale, pe care proprietarii doresc, de regulă, să le modernizeze sau să le înlocuiască. Astfel, în Banat au dispărut în ultimii zece ani trei case, între care se detașează o locuință bicelulară din lemn, cu prispă parțială și stâlpi cu decor cioplit, demolată în satul Groși din județul Timiș.

3.2. Extinderea, transformarea și modernizarea

Raportarea comunității sătești la monumentele istorice este supusă unor variate influențe exterioare, care țin de tendințe generale de dezvoltare sau de regres ale societății. Modelele din mediul urban au și ele un efect considerabil asupra modului în care este tratată conservarea structurilor sau decorațiilor tradiționale. În general există mult mai multă disponibilitate față de nou, decât față de moștenirea autentică.

Tendința de înnoire se manifestă în paralel cu cea de simplificare, atunci când elementele vechi se păstrează. Transformarea apare fie agresiv, fie ca o formă lentă de distrugere prin dispariția progresivă a detaliilor specifice.

În mediul rural bănățean, dincolo de tipologie planimetrică, volumetrie și reguli de compoziție, un rol de seamă în structurarea fațadelor revine ornamentului. Pinionul caselor cu acoperire în două ape este cel ce susține o decorație specifică, în relief de tencuială sau ornamente din lemn. Tocmai aceste detalii ce personalizează imaginea casei vernaculare sunt primele care se înlocuiesc. Fațadele primesc, în schimb, fie profile simplificate, fie o tratare cu decorație contemporană de gust îndoielnic.

Bisericile de lemn sunt o altă categorie extrem de vulnerabilă de monumente istorice, față de care comunitățile reacționează mai degrabă cu dezinteres, decât cu implicare.

Dincolo de starea de conservare precară a unui mare număr de asemenea biserici, se înregistrează și lipsa de înțelegere a semnificației acestor monumente în peisajul cultural local. De cele mai multe ori comunitatea își manifestă dorința de a beneficia de o biserică de zid, fie și cu prețul

înlocuirii celei de lemn, monument istoric. În afara intenției de înlocuire prin biserici de zid a acestor construcții ce acumulează o serie de performanțe în tradiția construirii în lemn, se înregistrează tendința modificării vecinătății lor prin diferite amenajări, cu repercusiuni majore asupra percepției elementului valoros. Aceștia îi scade astfel importanța și forța de personalizare a mediului ambiental. Tot mai frecventă apare și intenția translatării lor pe noi amplasamente, cu ruperea din contextul lor firesc.

Un caz interesant din punctul de vedere al mentalității locale în raport cu biserica de lemn, monument istoric, s-a înregistrat la Curtea (jud. Timiș), cu ocazia propunerii de strămutare a bisericii de lemn în Timișoara, în complexul studentesc. Situată în vecinătatea bisericii de zid, scoasă din uz și fără a fi reparată o lungă perioadă, biserica de lemn a ajuns într-o stare de conservare precară. Ocazia translatării a prilejuit inițial acceptul comunității, pentru care monumentul reprezenta o prezență greu de întreținut. Pe măsură ce ideea prindea contur și se accentua valoarea bisericii în condițiile reamplasării sale în Timișoara, s-a înregistrat o schimbare de atitudine a comunității, care, în parte, s-a arătat potrivnică despărțirii de valorile sale culturale (Roșiu 1997:217). Această modificare de poziție nu a constituit principalul argument al menținerii bisericii în sat, dar poate fi un punct de plecare pentru analiza și susținerea rolului comunității rurale în raport cu protejarea valorilor patrimoniale.

Un caz dramatic, ce denotă atât neînțelegerea valorii unei biserici de lemn din secolul al XVIII-lea, cât și confuzii de fond în raport cu semnificația unui lăcaș de cult, a fost prilejuit de reparațiile de la biserica din localitatea Homojdia (jud. Timiș). Monumentul a ajuns într-o stare de conservare critică în urma lipsei intervențiilor de reparații și a efectelor construirii în jurul său, în anii '80, a unei fundații din beton, ce urma să susțină o biserică de zid, care ar fi înlocuit-o pe neobservate. Cu ocazia reparațiilor întreprinse în anul 2004, bisericii i s-au schimbat caracteristicile prin înlocuirea materialului din pereți și boltă, i s-au schimbat proporțiile și detaliile de rezolvare a turnului, iar din materialul autentic, pe care se puteau distinge și urme de decorație, s-a realizat o anexă de depozitare în vecinătatea bisericii. Deși lucrarea a avut la bază un proiect bine întocmit și avizat, punerea în operă s-a soldat practic, cu pierderea unui monument istoric.

Pentru peisajul cultural generat de complexele mănăstirești, extinderea este maniera prin care se aduc modificări. Acest tip de intervenție denotă adesea abordarea lucrărilor în termeni strict economici, cu totală ignorare a valorii culturale a monumentelor. Extinderea îmbracă cel mai adesea forma inserției unor corpuri de cazare sau se manifestă prin construirea unei noi biserici în incintă. Acestea sunt principalele transformări cu repercusiuni adesea negative asupra unor ansambluri coerente. Spre exemplu, la mănăstirea Săraca, s-au extins chiliile prin adăugarea unor corpuri de cazare într-o factură arhitecturală diferită de caracterul corpului de anexe existent, cu efect de modificare a vecinătății bisericii și contextului mănăstirii, căruia i s-a imprimat un caracter turistic. În același timp, volumul nou pare o inserție străină de specificul ansamblului mănăstiresc.

Cazuri similare se întâlnesc în toate zonele țării, la mănăstirea Prislop, unde clădirea nouă este plasată în imediata apropiere a bisericii de secol XVI, la mănăstirea Nicula, Sihăstria, Lainici unde s-au amplificat anexele, dar s-a adăugat și câte o biserică nouă, ajungându-se la o dualitate ce pune în discuție valoarea ansamblului.

Peisajul natural sau construit se află într-o continuă evoluție. Aceasta însă, nu exclude o dezvoltare cu protejarea valorii istorice, culturale sau ecologice de care beneficiază. Este ceea ce în cazul unor ansambluri mănăstirești ar trebui reconsiderat. Spre exemplu, la mănăstirea Hodoș - Bodrog din vecinătatea Aradului, această dezvoltare a adus perturbări complexului valoros, prin construirea unui paraclis tratat cu turlă după modelul bisericii monument, prin închiderea cu un volum parazitar a uneia dintre cele două porți ale zidului de incintă, dar mai ales prin modul de tratare a noii curți adăugate incintei vechi și marcate de un turn clopotniță ce concurează însăși dominantă bisericii de secol XVI.

Lipsa înțelegerii semnificației monumentului istoric se manifestă și la nivelul administrativ, generând în loc de protejare și punere în valoare, distrugeri și pierdere de material autentic (Gheorghiu 2002: 156). Este de pildă cazul hanului de poștă și al conacului San Marco din Comloșu Mare, unde aceste monumente au fost supuse unor transformări arbitrare, neautorizate și realizate în ideea modernizării și negării elementelor specifice acestor clădiri.

Hanului de poștă i s-au suprimat coloanele robuste ce susțineau pinioane cu profile de tencuială deasupra acceselor. Aceste elemente au fost înlocuite prin stâlpi din beton armat și pinioane trapezoidale lipsite de orice detaliu, străine oricăror reguli de compoziție. Practic, monumentului i s-au înlăturat exact elementele ce îi asigurau specific și valoare arhitecturală.

La conacul San Marco s-a aplicat o intervenție radicală asupra unuia din cele două corpuri plasate simetric în raport cu poarta de acces în incintă. Aripă transformată i s-a modificat acoperișul de

la patru la două ape, supra înălțându-se în același timp. I s-a mutat accesul de pe fațada posterioară pe una laterală, direct din stradă, cu anihilarea ritmului de plin - gol și a caracteristicilor volumetrice și de detaliu. În scopul modernizării au fost introduse materiale contemporane în dezacord cu specificul clădirii de secol XIX. În cazul celor două monumente istorice din Comloșu Mare, autoritatea chemată să protejeze valorile patrimoniale a fost cea care a condus agresarea acestora, în absența unei minime pregătiri culturale și mai cu seamă, în ignorarea cerințelor cadrului legislativ privind abordarea lucrărilor pe monumente istorice.

O poziție asemănătoare, în raport cu care comunitatea locală s-a dovedit complet detașată poate fi ilustrată în localitatea Coșevița. Aici a fost translatată din comuna Margina, o locuință bicelulară, monument istoric, de care proprietarul s-a dispensat cu ușurință. Pentru salvare, casa a fost demontată și reconstituită pe un nou amplasament, la baza releului ce marchează dealul de la ieșirea din localitate. Clădirea a fost amplasată aleatoriu, cu fațada posterioară spre șosea și cu latura scurtă ascunsă vederii de o construcție anexă, din zidărie. Făcând abstracție de unele detalii modificate, de adăugarea inabilă a unor jgheaburi și burlane, translatarea casei pe terenul din Coșevița semnifică o tentativă timidă și incompletă de salvare a unui monument de la dispariție. Totuși, maniera în care s-a înțeles punerea în valoare a acestui monument pe noul amplasament trădează de fapt, o neînțelegere de fond a valorii patrimoniale, redusă la un simplu bun cu valoare de folosință.

3.3. Recunoaștere, interes și încercarea de conservare

De salvare și punere în valoare a monumentelor ca martori reprezentativi ai istoriei comunității rurale începe să se intereseze în ultima vreme tot mai multă lume. Fie unii proprietari devin conștienți de calitățile suplimentare pe care le deține o clădire monument istoric și doresc să o protejeze, fie monumentul istoric începe să prezinte interes din rațiuni economice în dezvoltarea localității, prezența sa facilitând accesarea unor fonduri de dezvoltare. Ambele situații pot fi exemplificate în mediul rural bănățean (Konschitzky 2006: 186).

Spre exemplu, reparațiile de la conacul din Murani, pe care le-a întreprins proprietara, în ideea readucerii clădirii la calitățile pe care le-a deținut în perioada interbelică, se înscriu într-o practică de reabilitare, care chiar dacă este un incipient drum către restaurarea acestui tip de monumente, indică o posibilă revigorare a interesului local față de valorile fondului construit și o cale în direcția protejării specificului acestuia.

Față de această situație, se înregistrează în ultimii ani o modificare de optică, generată de considerente economico-financiare. Monumentul istoric reprezintă o prezență benefică atragerii de fonduri pentru dezvoltarea localității și, în consecință, o componentă a contextului rural ce începe să fie reconsiderată. Astfel, solicitările de clasare ca monumente istorice a unor clădiri, spre exemplu a bisericii evanghelice din Butin, inițial motivat și de creșterea posibilității de a obține fonduri pentru reparații, aduce în atenția comunității valoarea arhitecturală, urbanistică, istorică sau artistică, pe care o dețin monumentele. Este o tendință ce poate avea efecte pozitive asupra mentalității locale în raport cu valoarea patrimonială.

Concluzii

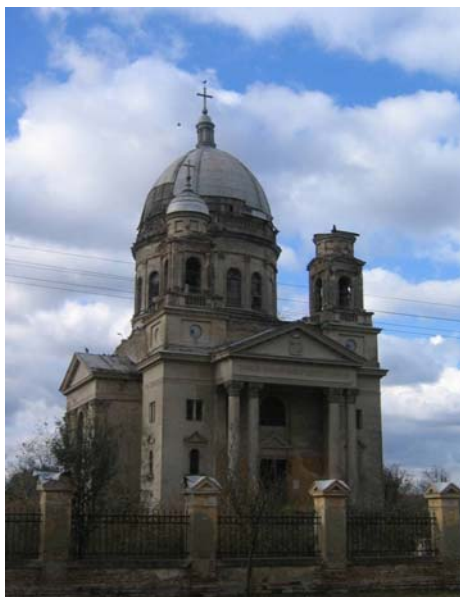
Monumentele istorice reprezintă componente importante ale peisajului cultural, care participă la păstrarea sau ridicarea valorii peisajului. Cele câteva tipuri de peisaj cultural determinate de prezența unor categorii de monumente istorice ridică probleme specifice privind păstrarea identității și specificului conturat în decursul timpului.

Efectele diferitelor forme de agresiune, directă sau mai puțin sesizabilă, atrag atenția asupra necesității ca aceste repere, ce contribuie substanțial la definirea peisajului cultural, să fie accentuate ca elemente de referință în protejarea eficientă a mediului și să se evite minimalizarea, dublarea, ocultarea sau concurența lor.

În tot acest proces, rolul comunității nu este unul nesemnificativ, aceasta putând uneori determina soarta unor monumente istorice. De înțelegerea importanței monumentului, de forța economică și implicarea acesteia în raport cu protejarea propriilor valori culturale depinde în bună măsură supraviețuirea acestora fără a fi denaturate.

Bibliografie

- Gheorghiu, T, O. (2002) *Locuire și neașezare*, București: Ed. Paideia.
- (2008) *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana (Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare)*, Timișoara: Ed. Eurobit.
- Konschitzky, W. (2006) *Arhitectura populară din Banat*, Timișoara: Ed. Fundația Interart Triade.
- Roșiu, Liliana (1997) 'Considerații privind strămutarea, ca soluție extremă de salvare a unor biserici de lemn din județul Timiș', *Memoria satului românesc, studii de etnografie, etnologie, artă populară*: 213-25.

Fig. 1. Biserica romano-catolică din Bobda (jud. Timiș).

Fig. 2. Conacul din Valeapai (jud. Caraș-Severin).

Fig. 3. Biserica de lemn din Homojdia (jud. Timiș) înainte de înlocuire.

Fig. 4. Conacul San Marco din Comloșu Mare (jud. Timiș).
a. Imagine inițială. b. Latura modificată.

Fig. 5. Casă din lemn translată din Margina la Coșevița (jud. Timiș).

Fig. 6. Conacul din Murani (jud. Timiș).

EVOLUȚIA PEISAJULUI CULTURAL ÎN SATE SĂSEȘTI IOBĂGEȘTI DIN TRANSILVANIA - STUDIU DE CAZ: SATUL VIIȘOARA/DOMALD - HUNDORF, JUD. MUREȘ

Adriana STROE, Aurelian STROE

Abstract: *Viișoara is a multi-ethnic village (Saxons, Romanians, Hungarians, Gypsies), lying in southern Mureș county, in the region between the rivers Târnava Mare and Târnava Mică. It is an agricultural area, famous in the past for its vast vineyards, whose terraces still shape the landscape.*

The village was formed by the fusion, towards late 19th century, of two small settlements: Maldorf and Hondorf. The main stages of the development from the special status of serfs' Saxon settlements to the modern village (stages that are accompanied by change in the image of the settlements and the landscape), and ascertained through the 1994 inventory, are as follows:

According to the Josephine Map (1769-1773), the two, then exclusively Saxon, settlements, had approximately 50 households combined. They comprised ground-floor dwellings, made up of wooden frames filled with various materials with their narrow sides facing the street, and outbuildings adjacent to the back edge of the wide plots. The only stonework buildings were the two evangelical churches and the noble's residence (no longer visible and remaining only in the memory of older inhabitants). The agricultural plots were near the households and along streams, while the vineyards were on the slopes of the hills lying to the east and west of Domald.

After 1781 (the concivility and tolerance edicts), the Romanian neighbourhood was formed, dominated by the silhouette of the wood church.

In the second half of the 19th century, after the liberation from serfdom, the evangelical church initiated a process of reorganizing the former serfs' Saxon settlements on the model of the free Saxon villages. This led to changes both in the settlement's appearance (a period of building/modifying houses and households), and in the surrounding landscape (extending agricultural plots). After the Great Unification, the settlement changed again, following enlargement and modernization of the Romanian neighbourhood.

After 1950, with the establishment of the IASs (State Owned Agricultural Enterprises) and CAPs (Agricultural Cooperatives), and following expansion of the settlement with colonists from the Apuseni Mountains, the landscape was modified by the replacement of the vineyards with plots for vegetable growing.

Beginning in the 1970s, forced urbanization and Saxon emigration to Germany resulted in the boundaries of the settlement diminishing and the demarcation of neighbourhoods by ethnic criteria no longer observed. This process intensified towards the late 20th century accompanied by changes in the landscape due to the partial abandonment of agricultural exploitation.

Keywords: *Romania; Transylvania; Saxon colonisation villages; serfs' settlements; settlement file; Viișoara; Domald; Maldorf; Hundorf; Hondorf; viticulture; cattle breeding.*

Cuvinte cheie: *România; Transilvania; sate de colonizare saxonă; așezări de șerbi; fișă de localitate; Viișoara; Domald; Maldorf; Hundorf; Hondorf; viticultură; creșterea animalelor.*

Localitatea Viișoara este o localitate multi-etnică (sași, români, maghiari, romi), aflată în sud-vestul județului Mureș, pe valea unui afluent al Târnavei Mici, numit în localitate Valea Domaldului, Valea lui Poi sau, simplu, Bach. Drumul istoric care lega valea Târnavei Mari de valea Târnavei Mici trecea pe la est de așezare; în prezent acesta trece prin localitate.

Cea mai apropiată localitate mai importantă este orașul Dumbrăveni, aflat la cca. 12 km sud-vest de Viișoara; în toată perioada sa istorică Dumbrăveniul a fost un loc de schimb pentru locuitorii din această așezare, deoarece satul nu a avut târg.

Viișoara este așezată într-o zonă agricolă, faimoasă în trecut pentru întinsele plantații de viță de vie, ale căror terase modelează și în prezent peisajul (de notat că una din ulițele Domaldului se numea chiar Weingasse). Pe lângă vița de vie, care a constituit, până spre mijlocul sec. XX principala sursă de venituri a locuitorilor, pășunile întinse favorizau creșterea vitelor mari și, mai târziu, a porcilor.

1. Scurt istoric

Bibliografia de specialitate este redusă numeric și cantitativ. Cu excepția datelor istorice comune pentru localitățile săsești din ținutul dintre cele două Târnavă, date istorice referitoare strict la Viișoara au putut fi găsite în 'Atlas der siebenbürgisch - sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen', la

data inventarierii (1993) comuna neavând încă o monografie. Au fost folosite, de asemenea, informații din tradiția orală, obținute de la locuitorii bătrâni din Domald și de la consiliul parohial ortodox din Hundorf.

Localitatea (Fig. 1) este formată prin contopirea, spre sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, a două așezări de mici dimensiuni - Domald (Maldorf) și Hundorf. Ambele localități sunt foste localități săsești iobăgești, fondate pe la începutul sec. XIV, prin colonizarea unor grupuri de sași pe pământurile nobiliare. Prima atestare documentară a Domaldului datează din 1420, iar a Hundorfului din 1368, printre primii stăpânitori cunoscuți fiind, pentru Hundorf, Ladislaus din Dumbrăveni (Atlas: 300), iar pentru Domald, familia nobiliară de Ațel (Atlas: 437).

Literatura de specialitate nu conține multe informații despre clauzele cuprinse în contractele inițiale între sașii strămutați pe pământurile nobiliare și nobilii stăpâni de pământ. Cert este că situația celor strămutați s-a înrăutățit cu timpul, astfel încât, în 1751, cele 13 sate săsești iobăgești din zona menționată au început procesul cu stăpânitorii de pământuri. Durata procesului și cheltuielile legate de acesta au afectat dezvoltarea economică a satelor.

După 1781 (edictul de concivilitate și toleranță) a putut lua ființă cartierul românesc, care a primit permisiunea de a ridica o biserică. Cartierul românesc, cca. 13 familii, se afla pe Hiechgasse, pe malul stâng al pârâului, fiind dominat de silueta bisericii din lemn, așezată cam prin spatele caselor cu numerele 246-247. Conform tradiției orale, pe la începutul sec. XIX în partea de nord a Domaldului a fost instalată o garnizoană, obligațiile de întreținere a acesteia agravând situația economică a așezării. Clădirile garnizoanei, care se aflau pe locul actualei Mittelgasse, au dispărut într-un incendiu pe la 1918, amintirea acestora fiind păstrată prin toponime¹.

Pe la 1800, între stăpânii de pământuri din Domald, se număra și familia matematicianului Bolyai, stâlpul funerar al acestei familii marcând culmea unui deal aflat la est de localitate. În 1815, 24 de familii nobiliare aveau proprietăți în Domald.

În 1860 a ars circa o jumătate din Domald, amploarea incendiului fiind documentată de numărul mare de locuințe datate sau databile între 1860-1870; după incendiu clădirile din cărămidă au devenit mai numeroase.

După revoluția de la 1848, în a doua jumătate a sec. XIX, comuna a cumpărat proprietățile nobiliare. Acest eveniment a marcat începutul unei epoci de prosperitate care a durat până spre sfârșitul perioadei interbelice; prosperitatea este oglindită și de activitatea constructivă, intensă în acest interval de timp.

Datele accesibile despre istoricul Hundorfului sunt chiar mai puține decât cele despre Domald, dar, în linii mari și Hundorful a parcurs aceleași etape de evoluție ca și Domaldul, mai ales începând cu a doua jumătate a sec. XIX.

În 1921 Domaldul avea 190 de gospodării și o întindere de 2754 iugăre cadastrale (cca. 1300 ha), iar Hundorful 228 case și 3124 iugăre (cca. 1500 ha). În 1930 Domaldul avea 919 locuitori, dintre care 746 sași și 122 români, iar Hundorful 959, din care 646 români, 263 sași și 49 romi. Tot în această perioadă se plasează un eveniment amintit de monumentul din centrul așezării și denumit de istoria oficială 'nesupunere la mobilizare'; acesta a afectat evoluția localității deoarece comunitatea a trebuit să plătească o mare sumă de bani - prin tradiție 200000 coroane (sic!) ca despăgubire.

2. Caracterizarea așezării din punct de vedere urbanistic. Evoluția urbanistică.

Din punct de vedere urbanistic, în prezent Domaldul poate fi asimilat tipului de localitate 'cu două ulițe paralele', cele două ulițe principale întinzându-se de o parte și alta a Bachului, între doi afluenți ai acestuia: valea Langenthalului, la sud și valea Hiechului, la nord. Două ulițe secundare, apărute mai târziu în structura localității, se întind de-a lungul celor doi afluenți, o uliță scurtă leagă extremitățile nordice ale celor două ulițe principale, o altă uliță scurtă aflându-se între podul care marchează centrul satului și limita nordică a acestuia. Punctul de greutate al așezării este podul din apropierea grupului de clădiri de folosință publică, alcătuit din biserică evanghelică, școală, sala comunală.

Spre deosebire de Domald, Hundorful are în prezent o structură care poate fi asimilată unei structuri radiale, ulițele, atât cele principale cât și cele secundare, aflate de-a lungul unor pâraie, având ca punct de convergență piațeta din fața primăriei și a fostei biserici greco-catolice, considerată 'centrul' satului.

În ambele sate, parcelele din zona istorică au între 10-15 m. lățime, lungimea fiind determinată de elemente topografice (de regulă de pantele accentuate ale dealurilor), în timp ce parcelele create după 1950 au cca. 20 m. lățime.

Prima reprezentare cartografică a celor două localități este dată de 'Ridicarea Iosefină', realizată între 1769-1783 (Fig. 2). În acea perioadă ambele localități erau așezări de tip 'cu o singură uliță' aflată, în Domald, de o parte și alta a văii pârâului, iar în Hundorf, doar pe malul stâng al acestuia; dimensiunea așezărilor dată de Ridicarea Iosefină poate fi considerată ca demarcând nucleul istoric al acestor sate. Acestea aveau, împreună, cca. 50 de gospodării cu locuințe așezate preponderant cu latura îngustă la stradă și anexe gospodărești pe fundul parcelor late. La delimitarea între cele două localități, lângă drumul între Dumbrăveni și valea Târnavei Mici, în dreptul văii Langenthal, este marcată o construcție cu trei aripi în jurul unei curți interioare (posibilă reședință nobiliară²), iar la nord-est de aceasta o biserică. Domaldul nu figurează ca având biserică, biserica din Hundorf aflându-se pe locul celei actuale. Peisajul înconjurător era dominat, așa cum se vede, de culturi de viță de vie așezate la est și vest de cele două localități, pajști și păduri.

Prima extindere semnificativă a Domaldului, menționată de tradiție și confirmată la inventariere, a avut loc pe la mijlocul sec. XIX, după revoluția de la 1848. În acea perioadă o parte din iobagii sași au fost împrăștiți cu mici terenuri aflate pe valea Hiechului, apărând astfel Hiechgasse; în același mod a fost extinsă, spre nord, Grossgasse. Tot atunci în Hundorf a apărut ulița din apropierea actualei primării. Totodată, ca urmare a politicii bisericii evanghelice de emancipare a fostelor localități săsești iobăgești și a faptului că în a doua jumătate a sec. XIX comunitatea a cumpărat toate posesiunile nobiliare de pe teritoriul localității, intravilanul a fost reparcelat, fiind create parcele înguste și lungi, similare celor din satele săsești libere; în acest fel numărul parcelor a devenit aproape dublu. Aceste modificări ale structurii celor două sate sunt consemnate și de harta francesco-iosefină, ridicată în anii '70-80 ai sec. XIX și actualizată la începutul sec. XX (Fig. 3, 4).

În paralel cu modificările intervenite în structura localității au avut loc modificări ale peisajului: terenurile agricole au fost extinse și pe pantele mai line ale dealurilor, atât culturile de viță de vie, cât și culturile agricole fiind organizate pe terase - 'răzoare'³. În cazul terenurilor agricole din extravilan era aplicată rotația culturilor - Dreifelderwirtschaft⁴. Domaldul și-a amenajat, la fel ca în satele libere, un teren special pentru cultivarea legumelor⁵. Hundorful și-a înființat numai un teren pentru cânepă.

Pe la începutul sec. XX, Domaldul și Hundorful au fost unite sub o singură administrație, la 1909 fiind construită, la limita între cele două așezări, Primăria - actuala școală generală (Fig. 5).

Prin tradiție, după primul război mondial în Domald a fost amenajată o nouă stradă - Mittelgasse - în zona fostei cazărmi, aceasta fiind locuită în special de sașii săraci; inventarierea pare a confirma tradiția, majoritatea caselor din această stradă datând din perioada interbelică.

În aceeași perioadă, mai precis de la împrăștierea de după Marea Unire, până spre 1930, Hundorful s-a extins cu cca. 60 de parcele, conform tradiției orale, în zona Hedelbea, Ciocrac, Prodului - după pod, Ibașfalăului - spre sud, Oachea - ulițe formate de-a lungul unor pâraie sezoniere. Cartierul românesc din Domald a fost mutat în Hundorf, inclusiv biserica, aceasta fiind amplasată pe locul actualei biserici ortodoxe.

Epoca de maximă dezvoltare a localității este plasată între sfârșitul sec. XIX și anii '30 ai sec. XX⁶. Ca orice localitate de colonizare săsească și Viișoara era împărțită în cartiere pe criterii etnice. În Domald, care la 1921 avea 190 de gospodării, cartierul săsesc ocupa tot teritoriul așezării, numai extremitatea estică a Hiechgasse fiind ocupată de romi. În Hundorf cartierul săsesc se întindea de la limita cu Domaldul până la nr. 151, respectiv 515 (până la Valea Spartului). Între această limită și fosta biserică greco-catolică era o zonă cu populație amestecată. Românii locuiau pe Ulița Mare, Ibașfalăului, Oachea, Prodului, Hudița Mare și Mică, Ciocrac și Hedelbea, iar romii la extremitatea uliței Prodului.

Cartierele aveau o organizare internă similară. Clădirea cea mai importantă a comunității era biserica⁷ (Fig. 6-8), înconjurată de casa parohială (Fig. 9, 10), școala confesională și, în cazul Domaldului, sala comunală (Fig. 11, 12). Moara comunală era amplasată spre extremitatea cartierului, la fel ca și spațiile de folosință comună - respectiv cimitirele⁸ (Fig. 13). Cântarul comunal se afla la capătul Hiechgasse.

O ultimă extindere a localității a avut loc pe la 1958, când coloniștii aduși din Munții Apuseni (Câmpeni, Teiuș) în gospodăriile sașilor, au fost împrăștiți pe Langenthal și pe Hudiță. Ocuparea Langenthalului a dus la modificarea aspectului satului în această zonă. Tot atunci centrul de greutate al comunei a fost mutat spre cartierul românesc din Hundorf, prin mutarea Primăriei în fosta școală de stat.

După această perioadă intravilanul s-a restrâns în etape. După colectivizarea agriculturii, datorită migrării locuitorilor la orașe, o parte din ulițele marginase au fost părăsite, de exemplu Hedelbea, Ciocrac. În aceeași perioadă s-a modificat și peisajul înconjurător datorită abandonării culturii viței de vie.

O altă perioadă de restrângere a intravilanului a fost înregistrată în ultimul sfert al sec. XX, când, în locul sașilor emigrați în Germania, s-au mutat familii de români, în special cei care locuiau pe ulițele laterale. În aceeași perioadă a dispărut împărțirea localităților în cartiere pe criterii etnice.

Procesul de restrângere a localității continuă și în prezent, datorită îmbătrânirii populației.

3. Caracterizarea localității din punct de vedere arhitectural.

Arhitectura vernaculară a celor două așezări prezintă unele diferențe.

Imaginea Domaldului este aceea a unui sat mediu dezvoltat, cu case înșirate în fronturi continue de-a lungul ulițelor principale, paralele cu valea Bachului (excepție o porțiune la sud de biserica evanghelică), sau ocupând numai un front al ulițelor secundare, dezvoltate, ca și ulițele principale, de-a lungul unor pâraie. Casele sunt așezate, aproape fără excepție, cu latura îngustă la stradă, au pivniță semiîngropată (reflex al regiunii viticole), parter înalt, cu două ferestre și acoperiș în două ape cu pinion turtit. Case mai modeste, fără pivniță și cu pinioane din lemn se întâlnesc pe Hiehgasse și Langentalgasse. Din punct de vedere al materialului de construcție folosit, casele sunt în majoritate din cărămidă⁹, piatra, culeasă din pâraie, fiind folosită la temelii și pivnițe. Excepție fac Hiehgasse, Mittelgasse, capătul de nord al Weingasse, unde se află un număr mare de case fachwerk cu umplutură de nuiel sau stinghii lipite cu lut, sau tehnică mixtă – fațada de cărămidă și restul casei fachwerk; tot aici se găsesc și cele mai vechi case din localitate. În Domald, cel mai vechi element constructiv datat este o grindă din 1774, refolosită la casa nr. 342. (Fig. 14), iar cele mai vechi locuințe datează de la începutul sec. XIX: nr. 238 - datată 1802 (Fig. 15) și nr. 277 - datată 1819 (Fig. 16). Clădirile menționate sunt așezate în apropierea bisericii evanghelice din Domald și ilustrează arhitectura perioadei iobăgești a localității; nu a existat posibilitatea de a determina dacă erau specifice sașilor mai săraci sau erau tipice pentru întreaga localitate. Sunt case parter sau parter pe pivniță înaltă¹⁰, cu soclu din piatră și parter fachwerk, cu umplutură de nuiel sau despicături de lemn, lipite cu lut. Acoperișul este în două ape, cu pinion turtit. Ceea ce constituie o permanență a acestor case fachwerk este grinda mediană longitudinală, unică pentru toată casa. Pe grindă sunt incizate datarea, numele proprietarului, în multe cazuri numele meșterului și elemente decorative geometrice sau avimorfe (Fig. 17). Absența unui număr mai mare de locuințe din perioada citată este datorat, probabil, marelui incendiu care a devastat localitatea în 1860. Urgența reconstrucției a făcut ca, până spre 1870-1875, o parte a locuințelor să aibă tot o structură fachwerk (cu umplutură de pământ bătut sau, uneori, cărămidă), singura parte din cărămidă fiind fațada la stradă. Grinda longitudinală - meștergrinda - poartă în această perioadă lungi inscripții moralizatoare, numele proprietarilor și numele meșterilor, cei mai frecvenți fiind meșterii din familia Winkler, cel mai des întâlniți pe Hiehgasse. După 1870 construcțiile din cărămidă s-au generalizat.

Dacă locuințele de la începutul sec. XIX au fațadele nedecorate, nu același lucru se poate spune despre cele din perioadele următoare. Astfel locuințele din perioada 1860-1870 au lucarne ovale și fațada decorată cu motive de sorginte barocă (Fig. 18), spre primul război mondial predominând decorația cu elemente clasicizante (Fig. 19). În perioada interbelică în decorație predomină elementele simplificate Art Deco (Fig. 20).

Indiferent de datare sau decorație, tipul de plan folosit este cel cu 2-3 încăperi în filă, cu acces comandat, protejat de un pridvor parțial, decroșat. În ceea ce privește regimul de înălțime, cu excepția locuințelor anterioare mijlocului sec. XIX și a celor construite după 1950 (Fig. 21), casele au o pivniță spațioasă, caracteristică regiunilor viticole; aceasta este cu atât mai înaltă cu cât ne apropiem de perioada interbelică.

Marea majoritate a caselor inventariate aparțin intervalului 1860-1900. O bună parte a caselor au datare pe grindă sau pe pinion (cca. 60%), datarea locuințelor nedatate fiind făcută în funcție de caracteristici constructive sau de decor. Casele fachwerk pot fi datate, de exemplu, în funcție de profilatura grinzilor: cele anterioare mijlocului sec. XIX sunt foarte groase (cca. 40 cm) și decorate, cele cca. 1860 au o canelură mediană pronunțată și cele laterale mai superficiale, în jurul anului 1880 canelura mediană dispăre. Pinionul de lemn al caselor anterioare anului 1900 are planul în retragere față de planul fațadei, cele de după această dată au planul decroșat, pinionul sprijinindu-se pe capetele grinzilor lungi ale plafonului. Nivelul pivniței este, de asemenea, un indiciu, acestea fiind cu atât mai înalte cu cât ne apropiem de 1900. Așa cum am menționat deja, lucarnele ovale sunt caracteristice perioadei 1860-1870, în perioada 1900-1915 a fost folosită decorația cu elemente clasicizante (ancadrame și cornișe profilate, pilaștri), după 1920 predominând decorația cu elemente Art Deco. Tot în această perioadă colțurile superioare ale fațadelor sunt supraînălțate, pentru a da un plus de monumentalitate locuinței.

Modul de ocupare al parcelei este foarte uniform. Casele sunt așezate cu latura scurtă în limita la stradă a parcelei, formând fronturi continue, animate doar de decorația arhitecturală și de alternanța fațadelor și a gardurilor înalte, de zid (Fig. 22). În filă cu locuința se află bucătăria de vară sau casa bătrânilor, șop, grajduri; în cazul caselor fachwerk bucătăria de vară este o încăpere simplă, adesea fără ferestre și cu o ușă largă. Cuptorul de pâine era ridicat pe o platformă și, adesea, neprotejat. Pe latura curții paralelă cu strada se află șura, cu trei travee. Una din traveele laterale, în decroș, adăpostea cotețele. Cele mai vechi șuri din Domald sunt la nr. 286-1861, 294-1873, 283-1888.

În Hundorf fronturile sunt continue numai în zona centrală; pe ulița Prodului și spre nord, în cartierul săsesc, fronturile se întind pe alocuri pe o singură parte a străzii, din cauza pantelor accentuate ale dealurilor care ating linia carosabilului. Gospodăriile sunt organizate, în general, în unghi drept, cu casa cu latura scurtă în limita la stradă a parcelei, pivniță și parter înalt¹¹, cu două ferestre la stradă, acoperiș în două ape, cu pinion turtit. Monotonia este evitată prin variația decorației fațadelor, fiind de remarcat frontul de fațade cu coloane angajate, situat între biserica evanghelică și cea ortodoxă. Casele sunt majoritar din cărămidă¹². Cele din cartierul săsesc datează predominant de la sfârșitul sec. XIX - începutul sec. XX, majoritatea caselor din cartierul românesc datând din perioada interbelică. Decorația predominantă în cartierul săsesc este cea clasicizantă, cu bosaje, coloane angajate la colțuri și în ax, deschiderile, de multe ori lărgite, sunt subliniate de panouri rectangulare, pinioanele au medalioane mediane. În cartierul românesc domină decorația de sorginte Art Deco-pilaștri plați, lesene, ancadramente aplatizate. Tipul de plan și modalitatea de extindere a spațiului locuibil sunt similare celor din Domald.

Cea mai veche locuință datată este cea de la nr. 498, datată 1838, aflată în cartierul săsesc. Locuințele din cartierul săsesc au datarea înscrisă pe pinion, mai rar pe grindă; locuințele din cartierul românesc poartă mai rar datarea înscrisă pe obiect. Datarea locuințelor nedatate se face prin analiza proporțiilor și ale decorației fațadei și pinionului. Ca și în Domald decorația clasicizantă este tipică pentru sfârșitul. sec. XIX - începutul sec. XX, iar perioadei interbelice îi este specifică decorația cu elemente Art Deco. Până spre începutul sec. XX pinioanele erau înalte, cu frânger de pantă, pinioanele caselor construite/modificate după această dată fiind mai scunde și cu forme regulate.

În cadrul gospodăriei, în filă cu locuința, mai rar pe latura paralelă cu aceasta, se aflau bucătăria de vară/casa bătrânilor, șopul și grajdurile, pe latura curții paralelă străzii, șura de lemn. Cele mai vechi anexe păstrate sunt grajdul gospodăriei 494, datat 1837 și șura gospodăriei 172, datată 1892.

Latura la stradă a curții este închisă fie cu garduri de zid, care predomină în cartierul săsesc, fie cu garduri de lemn, cu stâlpi-pietre culese din natură; în cartierul românesc sunt numeroase gardurile cu stâlpi din lemn, canelați, cu terminație piramidală, cu cruce și datare incizate.

O modificare în aspectul localității s-a produs după colectivizarea generală din anii '60 ai secolului XX, când anexele agricole, devenite inutile, au fost demolate sau abandonate.

Viișoara are aspect general de așezare mediu dezvoltată, păstrând, în mare proporție aspectul istoric. (Fig. 23). Acest aspect se va modifica, probabil prin construirea autostrăzii Bechtel, care va aduce ceea ce aduc aceste amenajări peste tot - o dezvoltare economică superficială, dar alterarea iremediabilă a peisajului pașnic și a arhitecturii caracteristice zonei (Fig. 24).

Note

¹. Conform tradiției orale înregistrată în localitate, garnizoana era formată din ulani cehi și dragoni polonezi; cazarma ofițerilor și școala de călărie ocupau spațiul între cele două fronturi de case de pe Weingasse și Steingasse. Locul cazarmii este cunoscut ca Cehie, al școlii de călărie ca Reitschule, podul de la capătul Weingasse fiind cunoscut ca Moseschrach, iar străduța care unește Weingasse cu Steingasse ca Moseschgasse.

². În tradiția orală persistă amintirea unor reședințe nobiliare: în Domald cea a unei reședințe integrată parțial în anexele IAS, iar în Hundorf al unei reședințe, aflată în Märchenthal, demolată pe la 1900. Biserica din Hundorf are încastrate în pereți spolii databile sec. XV-XVII.

³. Terenurile agricole ale Domaldului se aflau spre Zagăr și Seleuș. Viile, nouă 'dricuri' se aflau pe toate pantele dealurilor, în special pe cele estice, fiind folosită o legare specială, 'în cercuri', regăsită apoi, ca motiv decorativ și însemn de viticultor, pe pinioanele caselor din localitate și zonă. De prezența culturilor de vie se legau multe obiceiuri. De exemplu, exista un 'primar al viei' care reglementa toate

lucrările ce trebuiau făcute până la recoltat, culesul acesteia începând pe 16 octombrie (Sf. Gallus). Cânepa era cultivată către Zagăr, tot acolo aflându-se tăurile de topit. Loturile pentru taurii comunali se aflau la capătul Weingasse, grajdurile comunale aflându-se pe ulița Ciocrac, lângă casa 442. Viile Hundorfului se aflau pe Hebeș, terenurile agricole în apropierea satului, iar pășunile spre Ormeniș, spre Prod și la est de sat. Creșterea vitelor era o tradiție în localitate, la 1661 fiind menționat, de exemplu, că trupele principelui Kemeny au furat mulți cai din Hundorf (Atlas: 300). Cânepa era cultivată la capătul uliței Prodului, iar legumele în curți.

4. Ogorul negru era folosit ca pășune pentru bivoli, porci și oi, o parte fiind cultivat cu plante furajere. Vitele mari pășteau în tabere de vară, spre Sântioana în Segethal (Segedal ?).

5. Legumele erau cultivate în Langenthal și la capătul Weingasse.

6. Cartierele săsești au avut o primă mare dezvoltare (constructivă) până la sfârșitul sec. XIX; atunci viile au fost distruse de filoxeră, locuitorii au emigrat în America, ceea ce a determinat prăbușirea economiei localității; restructurarea acesteia a durat câteva decenii, un mare rol avându-l banii aduși din America de cei plecați la lucru. Cartierul românesc a avut o maximă dezvoltare economică (și constructivă) în perioada interbelică, datorată, în parte Marii Uniri și modificărilor politice (câștigarea de drepturi) și economice (împroprietări) care au urmat acestui eveniment.

7. În Domald, biserica evanghelică, datând din 1844 și cu turn-clopotniță anterior (1796), este o biserică-sală, având la nord, casa parohială, complet refăcută în 1970, spre vest școala confesională-cca. 1900, cu 2 clase și 2 locuințe pentru învățători. Alături de școală se afla sala comună, construită la 1936. În Hundorf, biserica evanghelică, cea mai veche clădire din Viișoara, este o biserică-sală, cu absidă poligonală la exterior și interior, construită în 2/2 sec. XV-1/2 sec. XVI și cu turn-clopotniță de la 1842. Păstrează fragmente de pictură exterioară. La sud de biserică se află casa parohială evanghelică, databilă, în nucleu, 2/2 sec. XVIII, spre vest se află fosta școală confesională evanghelică. Fosta biserică greco-catolică, biserică de plan dreptunghiular, cu turn pe vest, ridicată în 1921, marchează centrul satului, punctul de convergență al ulițelor acestuia. Lângă biserică, spre nord, se află fosta școală de stat (1936). Biserica ortodoxă se află la limita între Domald și Hundorf, pe locul unde fusese strămutată biserica de lemn a românilor din Domald. Este o biserică de plan triconc, construită în 1936, tipul de plan, rar întâlnit în Transilvania, subliniind noua poziție a cultului ortodox.

8. De remarcat cimitirul evanghelic din Domald, amenajat cu terase și având pietre de mormânt cu reliefuri figurative și, în târnaț, o grindă cu inscripție, datată 1731. În ceea ce privește cimitirele românilor, sunt de remarcat un fragment de cruce cu inscripție chirilică și o piatră culeasă din natură care are incizată o cruce treflată, ambele aflându-se în cimitirul din jurul bisericii ortodoxe.

9. Făcută de țigani în localitate la 'pârâul boiler', pentru Domald, iar pentru Hundorf la capătul uliței Prodului.

10. Pivnița era o apariție mai recentă, în localitate fiind păstrată amintirea primei case cu pivniță, care se afla la actualul număr 241, proprietarul fiind poreclit 'Töker cel de pe pivniță'.

11. Cu excepția caselor construite după 1950, când viticultura nu mai era ocupația predominantă.

12. În decursul inventarierii a fost reperată o singură clădire fachwerk, la nr. 177, databilă sfârșitul sec. XVIII - începutul sec. XIX.

Bibliografie

Fabini, Hermann (1998) *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, (=Atlas) Band I, Monumenta Verlag Hermannstadt und Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e. V. Heidelberg.

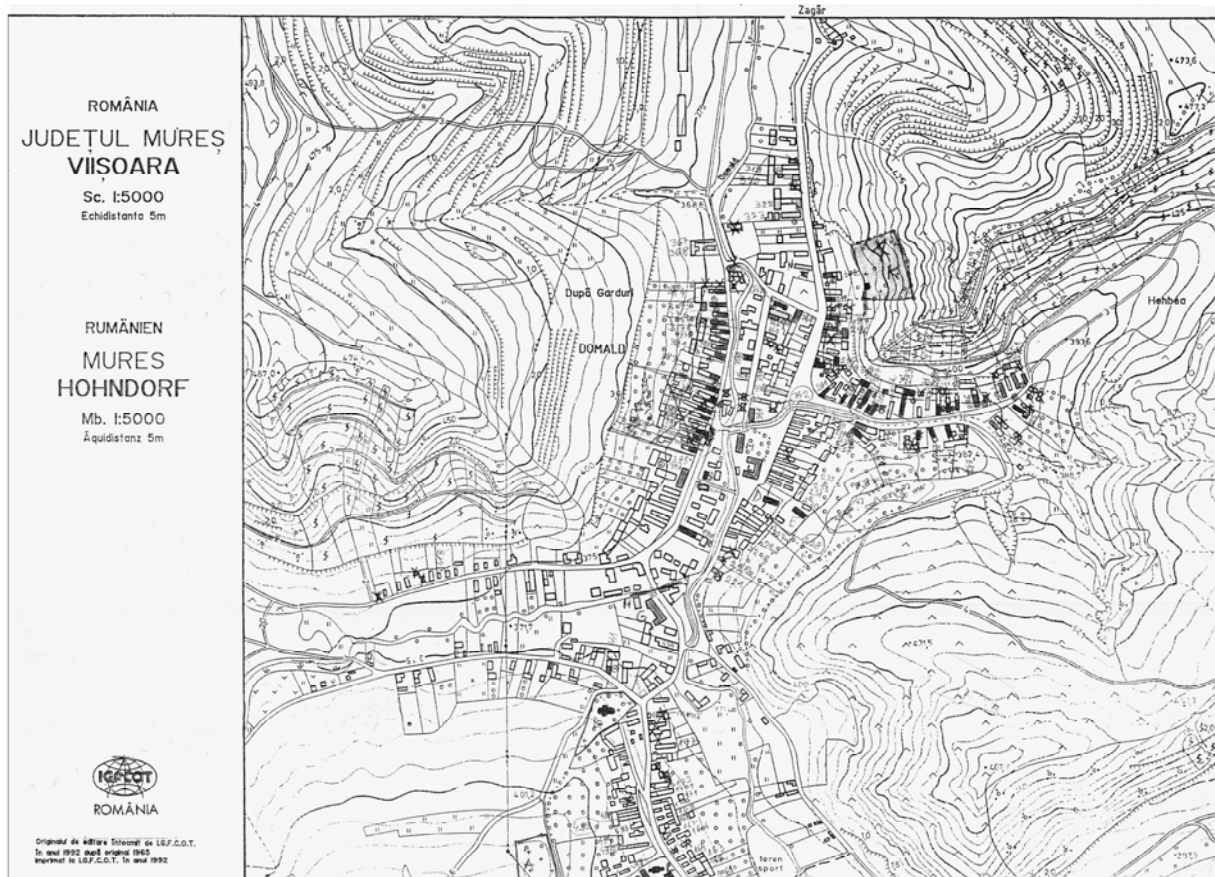

Fig. 1. Planul comunei Vișoara.

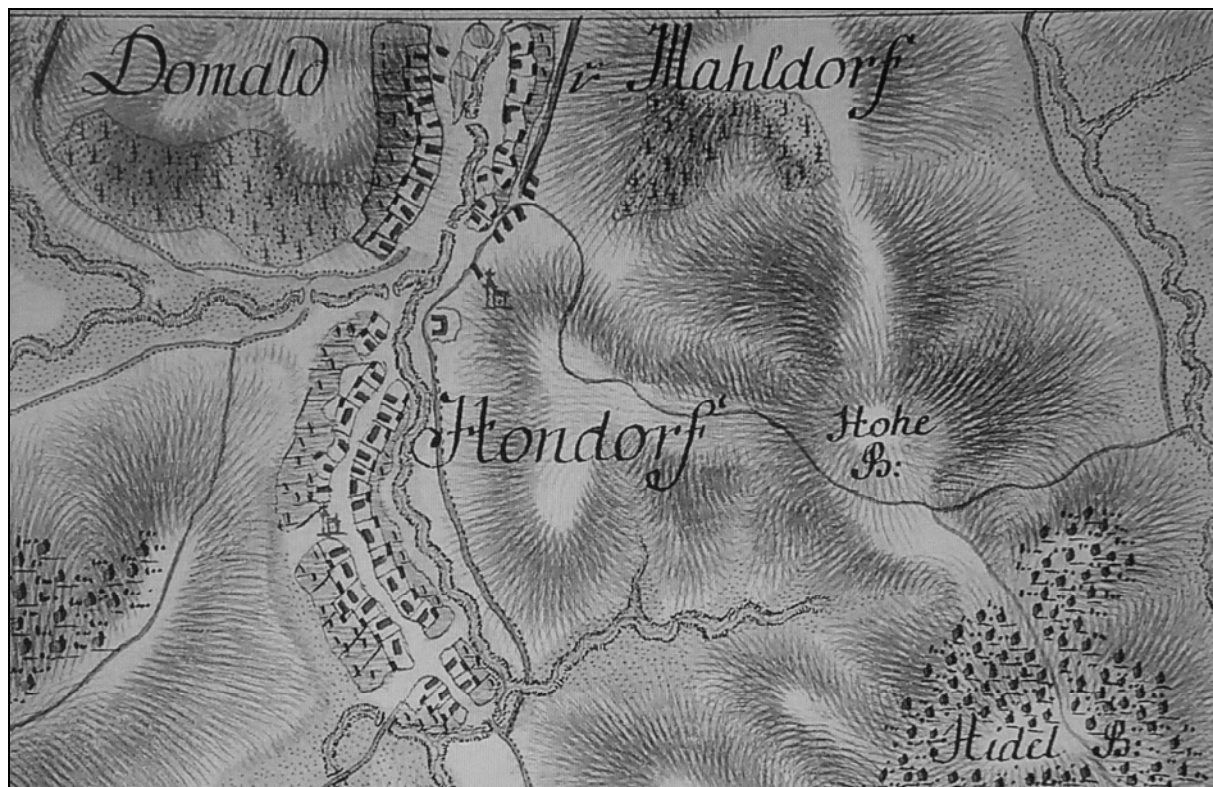
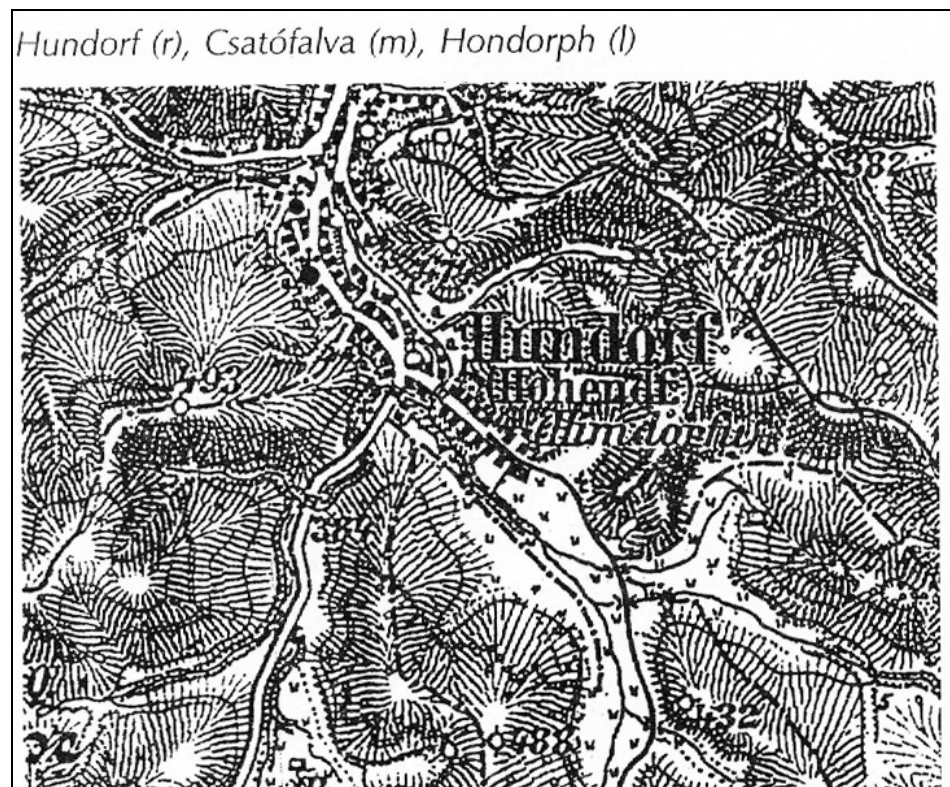

Fig. 2. Domald și Hundorf. Ridicarea iosefină.

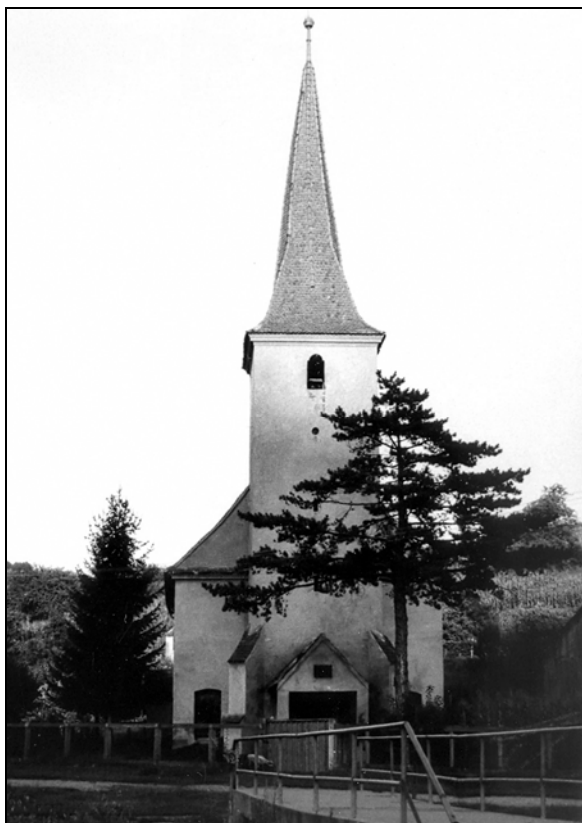
Fig. 3. Domald. Planul francisco-iosefin (după Atlas: 437).

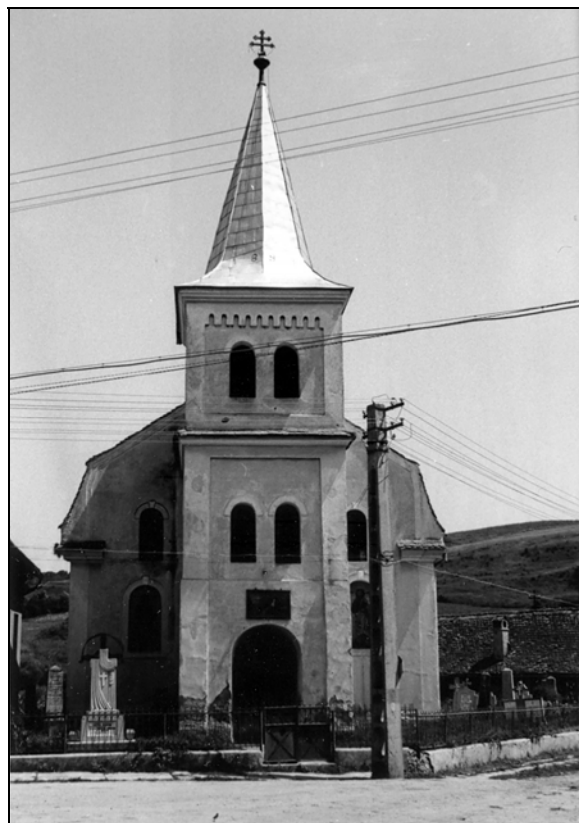
Fig. 4. Hundorf. Planul francisco-iosefin (după Atlas: 300).

Fig. 5. Fosta primărie, azi școală.

Fig. 6. Biserica evanghelică din Domald.

Fig. 8. Fosta biserică greco-catolică, azi biserică ortodoxă, din Hundorf.

Fig. 7. Biserica evanghelică din Hundorf.

Fig. 9. Casa parohială evanghelică din Domald.

Fig. 10. Casa parohială evanghelică din Hundorf.

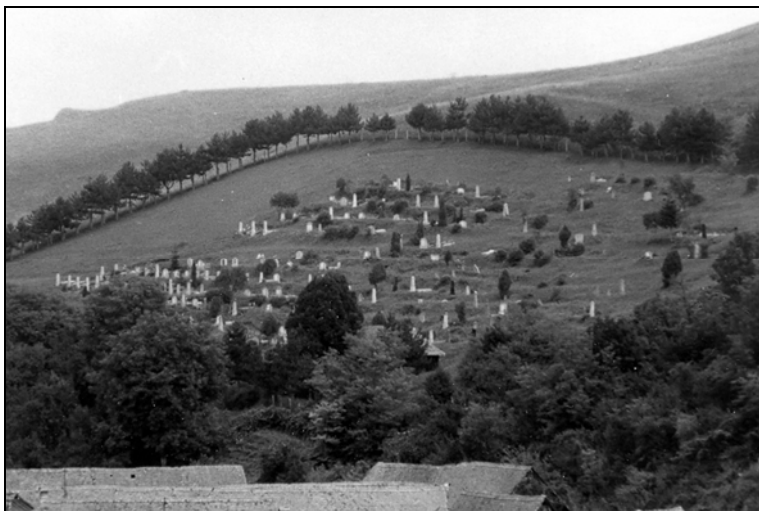

Fig. 11. Fosta școală confesională evanghelică din Domald; în dreapta fosta sală comunală.

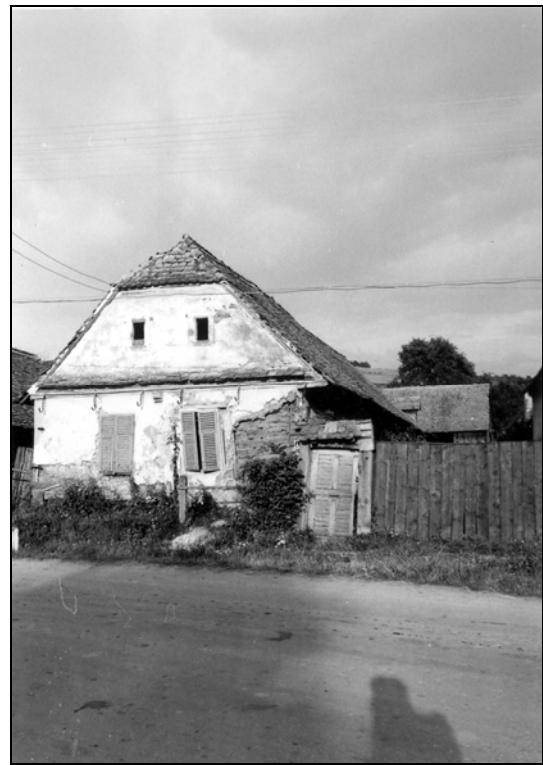
Fig. 12. Fosta școală de stat din Hundorf, azi primărie.

Fig. 13. Cimitirul evanghelic din Domald.

Fig. 14. Casa de la nr. 342 (Domald).

Fig. 15. Casa de la nr. 238 (Domald).

Fig. 16. Casa de la nr. 277 (Domald).

Fig. 17. Grinda longitudinală, cu datare 1802, a casei 238 (Domald).

Fig. 18. Casa de la nr. 341 (Domald).

Fig. 19. Casele de la nr. 395-396 (Domald).

Fig. 20. Casa de la nr. 389 (Domald).

Fig. 21. Casa de la nr. 441 (Hundorf).

Fig. 22. Front de locuințe, între nr. 495-491 (Hundorf).

Fig. 23. Domald (plan apropiat) și Hundorf (plan depărtat), văzute din cimitirul evanghelic din Domald.

Fig. 24. Familie din Vișoara, în perioada interbelică (fotografie din casa de la nr. 277 - Domald).

CTITORIILE BOIERNAȘILOR - CATEGORIE A ARHITECTURII POPULARE DE ZID DIN ȚARA ROMÂNESCĂ

Liviu BRĂTULEANU

Abstract: *The following lines refer to a category of religious buildings that were erected during the second half of the 18th century and the first half of the 19th. To this period belong most of the religious edifices in Țara Românească. This is a mass produced sort, little known, almost inexistent in scholarly literature. Thus, there is a century-long hiatus that has to be eliminated. Also, a reconsidering of the understanding of the terms folk art/architecture is necessary.*

The Phanariot century is perceived as a century of decline. The 'Hospodari' and the Fanariots are accused of all the evils on earth. But this century is also perceived as one of changes. The structure of society changes, the purpose of erecting buildings is also changing, because others are doing it since the second half of the 18th century until the end of the first half of the 19th century. These are no longer rulers, nor are they the great boyars, but the new social stratum: petty boyars working for the rulers, city dwellers, members of free rural communities. Being a collective act, founding and financing constructions became an issue of prestige, of social status - the founding of religious architecture with boyar construction material: brick.

Paradoxically, much was built during the ill-famed Fanariot century, double compared to previous centuries. The model of Brancoveanu-style architecture is preserved - brick architecture. The petty boyars, the free rural inhabitants and the town notables were preserving culture, they were modestly carrying on the post-Brancoveanu style, but in a manner specific to folk creations - masonry - not wood - folk architecture.

It can be noticed that at the present moment, definitive and synthesis scholarship studies refer exclusively to wood when analyzing folk art and architecture. Brick architecture is unjustly ignored, despite the fact that it was mass-produced, that it represented the dynamics of pre-capitalist society and a broad social and cultural phenomenon. Relatively modest, these churches are also distinguishable by the paintings that partially or totally drape the facades. If this were only a problem of perception, remaining only within the theoretical sphere, it wouldn't constitute a severe problem. However, from a pragmatic point of view, this is unproductive - due protection and rehabilitation funds are refused to this category of constructions.

Many brick churches of the century discussed here are rightly classified as Value A group historical monuments. Such a church is the one in Neghinești-Cacova, Vâlcea county, a village of free peasants at the foot of the Carpathians. Itself rather modest, it excels through its pictural component, thus being a unique monument, probably having some of the most original exterior painting in Țara Românească. For now, its isolation has protected it from the excessive zeal of those who repaint monument churches, destroying instead of preserving. For how much longer?

Keywords: *Phanariot time; brick architecture; traditional architecture; petty boyars; Neghinești.*

Cuvinte cheie: *secolul fanariot; arhitectură de zid; arhitectură populară; boiernașii; Neghinești.*

Preambul. Cele ce urmează se referă la o categorie de clădiri religioase ridicate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, perioadă căreia îi aparțin cea mai mare parte a edificiilor de cult din Țara Românească. Este o producție de masă, puțin cunoscută, aproape inexistentă în literatura de specialitate. Acest hiatus trebuie depășit, după cum este necesară și o reconsiderare ca înțeles a termenului artă/arhitectură populară.

După cum bine se știe, o dată cu domnia lui Constantin Brâncoveanu se ajunge și în producția de arhitectură la deplina maturitate. 'Cântecul de lebedă' îl reprezintă fostul ansamblu al mănăstirii Văcărești, ctitoria Mavrocordaților.

În primele decenii ale secolului domniilor fanariote, se mai poate vorbi despre o arhitectură majoră, monumentală, reprezentată de câteva foarte puține ctitorii domnești: mănăstirea Văcărești, mănăstirea Pantelimon, ctitoria lui Grigore Matei Ghica (1735), monumentala biserică barocă a mănăstirii Chiajna (cartierul Giulești-Țigănie), ctitorită de Nicolae Mavrogheni - prima biserică de acest tip din Țara Românească¹. Li se adaugă și câteva ctitorii ale marilor boieri - mănăstirea Cernica (1815; 1831-1842); bisericile Stavropoleos și Crețulescu din București, 'Toți Sfinții' din Râmnicu Vâlcea, bisericile din Brădești - Bătrâni și Crețești din județul Dolj ș.a.

Numărul mare este reprezentat însă de ctitoriile de sat și de târg făcute la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea de satele de moșneni, de fruntașii mahalalelor din târguri, de urmașii scăpătați ai marilor boieri, de cei ridicați la rangul boieriei. Marii boieri, puțini la număr, pierd înțâietatea și în calitate de ctitori, iar atunci când nu mai construiesc după modelul brâncovenesc adoptă arhitectura barocă sau neoclasică². Arhitectura civilă și deopotrivă arhitectura religioasă brâncovenească rămân un reper față de care judecăm trecutul nostru și față de care raportăm tot ce s-a construit în secolul fanariot.

Secolul fanariot e perceput în general ca un secol de declin, un secol de insecuritate³. *Hospodarii* și regimul fanariot sunt acuzați de toate relele pământului.

Dar este și un secol al schimbărilor. Se fac pași timizi spre modernizare, la nivelul social și al mentalului colectiv. Se schimbă structura societății, se schimbă sensul actului de ctitorire, pentru că alții sunt cei ce ctioresc în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Societatea se schimbă, dar se schimbă și peisajul. O creștere demografică, cu toată precaritatea vieții și de asemeni o creștere a producției agricole, are loc la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea - acestea având ca efect o drastică diminuare a pădurilor. Dacă se compară harta lui Specht din 1790-1791 cu harta lui Szatmary de la mijlocul secolului următor, se poate observa modificarea spectaculoasă a habitatului⁴.

Legată mai mult sau mai puțin de dispariția pădurilor este răspândirea construcțiilor de zid. Dar răspândirea construcțiilor de cărămidă este legată poate mai mult de schimbările sociale. Se mai construiesc modeste biserici de lemn, respectând vechile tipare (preponderent în satele cu țărâtime aservită), dar sosise, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea către anul 1800, vremea cărămizii - zidăria de cărămidă nu mai este apanajul domnului sau al mării boierimi.

Paradoxal, în urgisitul secol fanariot se construiește imens.

Se construiesc biserici de mir din lemn, dar marele număr (depășind cu mult tot ce se construise în secolele XIV, XV, XVI, XVII luate la un loc) este reprezentat de bisericile de zid. Modelul rămâne arhitectura brâncovenească, care este o arhitectură de cărămidă. Un repertoriu al ctitoriilor din principatele române arată, pe baze statistice, o veritabilă explozie ctitoricească - în secolul al XVIII-lea se construiesc mai mult decât în toate celelalte veacuri la un loc (numita explozie ctitoricească continuă și în prima jumătate a secolului al XIX-lea)⁵. Numai în Țara Românească în secolul al XVIII-lea se construiesc 1656 biserici față de 637 în secolul anterior. Mănăstirile și bisericile de curte sunt ne semnificative ca număr, abundă însă bisericile de mir (Pușcașu 2001: 186).

Numărul mare a bisericilor noi reprezintă un fenomen de masă. Sunt atât de multe ctitorii, încât episcopii caută să frâneze zelul ctitoricesc, 'ca să nu se mai facă biserici *multe și proaste* de către fieștecine' ⁶.

Există o veritabilă *descălecare* - o adevărată revărsare pornind de la zona colinară, spre zona de deal și mai târziu la câmpie - aceasta se observă după anii de construcție și după trasele pe care le parcurg meșterii și mai ales zugravii⁷.

Listele monumentelor istorice (LMI) sunt cele mai convingătoare în a ilustra explozia ctitoricească din perioada fanariotă și cea regulamentară.

Lucrările de sinteză asupra arhitecturii din România (respectiv Țara Românească) acordă foarte puțin spațiu perioadei menționate mai sus - cea mai prolifică pe plan ctitoricesc - menționând doar câteva construcții bisericesti. Cu o excepție: Nicolae Ghika Budești. După cum afirma acesta „*În veacul al XVIII-lea nu se mai creează nici un tip nou, ci găsim numai pe acelea acum cunoscute, care s-au transformat, s-au selecționat și desăvârșit, atât ca structură, cât și ca decor arhitectural și ornamental. Ele formează laolaltă noul stil care înflorește în tot veacul al XVIII-lea până în prima treime a veacului al XIX-lea, când dispăre la rândul său, sub înrâuririle decadente venite atât din spre Orient, cât și din spre Occident*” (Ghika Budești 1936: 7).

Bisericile ridicate la sfârșitul secolului fanariot, în prag de epocă modernă, urmând modelul consacrat brâncovenesc, mai multe ca niciodată, nu mai sunt însă construite și pictate precum erau vechile modele de biserici. Astfel, nu se mai creează nici un tip nou planimetric nici ca structură, nici ca program iconografic. Paradigma va rămâne arhitectura brâncovenească, în tot secolul fanariot cât și-n perioada regulamentară.

Bisericile de mir, fie la sat, fie biserici de mahala la oraș, sunt făcute după puterea și priceperea enoriașilor. Sunt pe măsura comunităților sau a grupului de ctitori, de cele mai multe ori modeste. Cele mai frumoase biserici de zid din zona colinară se disting prin calitatea vernaculară. În general sunt mici, scunde cu bolți joase, cu structură și arhitectură simplă; pridvorul este omniprezent. Fațadele sunt tencuite, văruiate în alb sau având pictură policromă pe pridvor (intradrosul și extradrosul

pridvorului) și mai rar, pictate pe toate fațadele. Expresia cea mai pregnantă, cea mai eclatantă a modernității, a oamenilor noi, este pictura exterioară - utilizată și ca mijloc de expresie arhitecturală. Este un demers compensatoriu și totodată exprimarea unei schimbări în mentalitatea noii categorii de ctitori. Această prezentă a culorii devenită o modă, se manifestă și în cazul unor intervenții asupra unor edificii din veacurile anterioare (vezi bolnița mănăstirii Bistrița-Vâlcea - 1820, Sâmburești-Olt - 1829, sau biserica fostei mănăstiri Valea-Argeș). Nu trebuie uitat în noul context nici rolul important cultural (și nu numai) al Episcopiei Râmnicului - promotor al noului stil al picturilor exterioare prin modelul oferit de paraclisul palatului episcopal (1753).

Zugravii sunt itineranți și răspund unei comenzi sociale, alta decât în secolul anterior. Asistăm astfel la un proces de creștere cantitativă și în paralel, de simplificare, de 'rusticizare', de vernacularizare și de diluție. Pictura rar are un desen măiestrit. Ancadramentele de piatră nu mai au nici calitatea materialului nici calitatea ciopliturii bisericilor ctitorite de domnitori și de marii boieri. Pisaniile din piatră sunt și acestea rudimentare uneori (alteori doar sunt scrise cu pensula), greu de descifrat. Coloanele, arcele, bolțile sunt inabil trasate și construite, cu material de slabă calitate, iar alteori tavanul boltit din lemn urmărește forma unuia de cărămidă⁸. Interpretarea unor subiecte 'culte', precum leii afrontați de pe portalul de intrare ale ctitoriilor cantacuzinești, ajung să fie balauri ('Sf. Nicolae' din Târgu Jiu; biserica târgului Horezu-Vâlcea) sau capete de căpcăuni (Glogova-Gorj). Motivele decorative pictate caută să compenseze lipsa mijloacelor materiale (nu numai prin materialul pus în operă) și a mâinii de lucru calificate. Schimbării gustului artistic i se datorează, de bună seamă, dublarea prin pictură a ancadramentelor de piatră făcută la biserica mănăstirii Govora, sau imitarea prin pictură a ancadramentelor de piatră la biserica din Șirineasa-Vâlcea.

La nivelul decorativului se distinge întrepătrunderea artei orientale balcanice cu cea occidentală prin motive decorative ce diferă de cele ale bisericilor țărănești din lemn, dar amintesc și de arhitectura elitei. Sunt cunoscute formele specifice materialului litic reproduse în lemn - a se vedea biserica din Bascov - municipiul Pitești, sau biserica din satul Căinenii Mici, județul Vâlcea.

Rusticizate, ctitoriile boiernașilor și ale moșnenilor nu sunt însă lipsite de farmec fie prin proporționarea întregului fie prin împodobirea cu decorație pictată⁹. Devin astfel, treptat, o artă și o arhitectură populară de zid și, tot odată, un model pentru noile biserici de lemn. Secolul fanariot este și momentul când coexistă arta și arhitectura medieval-târzie, cu arta și arhitectura țărănească. Bisericile sunt multe - de plan drept după modelul bisericilor-paraclis de curte boierească, sau cu plan triconc, după modelul bisericilor de curte și de mănăstire, iar nu după modelul bisericilor de lemn.

Secolul fanariot este și un secol al schimbărilor la nivel social, politic, economic și al mentalului colectiv (în noul context - ieșirea din feudalism - în paralel cu modernizarea și laicizarea societății, cu modificarea statutului social al ctitorului, cu modificarea înțelesului actului ctitoririi).

Către a doua jumătate a secolului al XVIII-lea apare o firavă pătură mijlocie - marea boierime este înlocuită de slujbași ridicați la diverse dregătorii direct din clasa de jos sau din alogeni la nivel de boieri (județi, pârcălabi, ispravnici, vătafi de plai etc.), cu case în târg, cu ambiții sociale. Așa cum semnalase Nicolae Ghika Budești se naște deci o nouă 'aristocrație' - o categorie dinamică, o elită semialfabetizată. Acești boiernași, împreună cu moșnenii și fruntașii târgurilor, vor fi noii purtători de cultură, ei vor continua, deși modest, arhitectura postbrâncovenească într-o manieră specifică creației populare, ctitorind lăcașuri de cult cu material boieresc: cărămidă¹⁰. Este deci o arhitectură populară de zid, diferită de cea de lemn. Se schimbă astfel și înțelesul ctitoririi, pentru că se schimbă și ctitorii. Nu mai este vorba de o arhitectură religioasă cultă cu izvod și cu ispravnic.

Enoriașilor nu li se mai face biserică de către stăpânul feudal, ci își fac ei. Actul ctitoririi devine unul colectiv - e o chestiune de prestigiu și de afirmare socială.

Cine sunt ctitorii? Cei ce ctioresc noile biserici nu mai sunt deci, nici domnitorii nici marea boierime, ci noua pătură socială: a boiernașilor slujbași ai ocârmuirii, a târgoveților, a comunităților sătești neaservite.

Predominanți sunt boiernașii, târgoveții, moșnenii - pentru ei ctitorirea este un mijloc de afirmare pleneră în plan social. Acești ctitori sunt înfățișați în tablourile votive, la interior de regulă, alteori pictați la exterior (la Vladimir și Groșerea - în Gorj, la Gorunești-Viorești și Gura Văii - în Vâlcea). Aceste tablouri votive rar se rezumă la familia ctitorului care ține în mână macheta noii biserici (precum cea a polcovnicului Colțescu de la Târgu Cărbunești - în Gorj). De cele mai multe ori îmbrăcați cu haine de gală, uneori de inspirație apuseană, este prezentă familia descendenților direcți și membri ai comunității, asociați ctitoririi.

- Boierii descendenți marilor boieri - puțini. Aceștia sunt înfățișați în tablourile votive - boierii împreună cu soția și coconii în haine de modă veche cu giubea și anteriu.

- Boiernașii. Uneori împreună cu obștea din care s-au ridicat, așa cum apare vătaful de plai Ion Popescu Urșanu. Alteori sunt înfățișați și la exterior ctitorii și cei care au ajutat la construcția bisericii (cei ce au ctitorit cu munca). După cum arată tablourile ctitoricești personajul principal este 'boierul ca fruntaș al obștii țărănești' (la Urșani jud. Vâlcea vătaful de plai este îmbrăcat ca un boier, distingându-se net de masa sătenilor). Boiernașii sunt cei care ridică culele de o parte și de alta a Oltului (la Șuici, Furnicoși, Retevoiești, Racovița - în Argeș, la Groșerea, Șiacu - în Gorj, respectiv Bujoreni, Măldărești, Slăvitești, Zătreni - în Vâlcea, ș.a.).

- Târgoveții prin fruntașii lor (vezi bisericile de mahala din orașele București, Craiova, Caracal, Târgu Jiu, ș.a.).

- Preoțimea, și ea în creștere numerică în secolul al XVIII-lea, reprezintă îndemnătorii (mai rar sunt cei ce ctioresc, în general au o anume stare care-i deosebește de preoții de sat - D. Bălăcescu la Bălești (jud. Gorj), protopopul Cârstea la Popești - Gorunești (jud. Vâlcea).

- Țărănimea liberă neaservită latifundiilor este o categorie dinamică (o țărănime progresistă dacă împrumutăm limbajul din anii postbelici); ei sunt motorul dezvoltării, alături de erei și elitele sătești. Satele moșnenești sunt mediul din care aveau să se ridice 'oamenii noi' - burghezia rurală a slujbașilor ocârmuirii¹¹. Din masa țărănească erau recrutați meșterii. Ctitoriile fiind colective pătura țărănească a țăranilor liberi este beneficiarul, enoriașul; ei sunt cei ce au 'ctitorit cu munca'.

Când se folosește sintagma 'arhitectură populară' aceasta se referă la o categorie de clădiri cu mare extensie în perioada modernă și premodernă. Se poate constata că în momentul de față, lucrările de sinteză și de referință de la noi când prezintă arhitectura și arta populară, se referă exclusiv la bisericile de lemn (arhitectura de zid fiind privită ca o reminiscență decadentă a arhitecturii brâncovenești în evoluția sa anonimă până în epoca modernă și contemporană). În consecință, valoroase și demne de interes sunt considerate doar bisericile de lemn - ca singura manifestare a clasei țărănești și a păturii de mijloc - deși, e greu de acceptat că acei ce au ridicat biserici de anvergura celor din Plopiș și Surdești, au fost 'meșteri populari'.

Astfel spus, arhitectura cultă și monumentală de zid este prezentată ca fiind tributară arhitecturii de lemn, derivată din aceasta și în consecință ne semnificativă¹². Și se asimilează arhitectura țărănească cu arhitectura populară. Consecința este că se omite nu numai o producție importantă, ci și un strat social purtător de cultură: 'pătura mijlocie'¹³.

Subestimarea unui secol de producție artistică populară (care nu mai este exclusiv țărănească) se datorează, așa cum subliniasem anterior, și lipsei din lucrările de sinteză privind arhitectura din România a categoriei arhitecturii religioase de zid, atunci când se vorbește despre arhitectura populară. Doar N. Ghika Budești acordă un spațiu important arhitecturii de după etapa brâncovenească și postbrâncovenească, numind-o 'noul stil' și îi acordă un spațiu notabil în lucrarea sa de sinteză (Ghika Budești 1936: 7, 14, 127). El sugerează o diferențiere între ce fusese anterior o arhitectură a elitei și arhitectura ce avea să continue modelele anterioare în noul context: „*arta populară din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ... până la mijlocul veacului al XIX-lea când se formează o adevărată școală populară cu breslele ei de meșteri zidari, pietrari, sculptori, iconari, zugravi etc.*”. Când folosește sintagma 'arhitectură populară' se referă la arhitectura de zid.

În consecință, dacă unele biserici de zid au statut de monument istoric, aceasta se datorează în primul rând întrunirii cerințelor legate de criteriul vechimii. Puține sunt fișate sau au făcut obiectul unei cercetări specifice necesare unor intervenții recente. Faptul că arhitectura de zid din perioada premodernă a fost ignorată poate avea și o explicație politică, deoarece sub regimul comunist ctitorii bisericilor de zid erau o categorie proscrisă. Acești 'boiernași' - neguțători, preoți de țară și țărani moșneni care reprezentau primul element capitalist în devenire - vor fi viitorii industriași, bancheri, comercianți, țărani înstăriți (precum cei din zonele ce au rămas necolectivizate). Astfel, când în anii de după al doilea război mondial au fost făcute repertorii în câteva Regiuni ale R.P.R.: Hunedoara, Pitești (Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu, Paul Henri Stahl) - obiectul acestor investigații era doar arhitectura civilă rurală. Uneori 'locuințe' de zid boierești sunt strecurate discret, drept simple locuințe sătești (spre exemplu Casa Stătescu din Borlești). Nu este amintită arhitectura religioasă. Pentru Țara Românească, rămâne ca unică sursă, și aceasta sumară, arhiva de fișe alcătuită în anii '60 ai secolului trecut (fișele D.M.I.), reprezentând monumentele istorice în conformitate cu Lista din 1955.

Datorită unor factori subiectivi, deși reprezintă o producție de masă, ca expresie a dinamismului societății precapitaliste și un fenomen social și cultural de largă răspândire, arhitectura de cărămidă este ignorată. Este ignorată în consecință componenta cea mai vulnerabilă, cea care prin prezență crește valoarea culturală și memorială (ca mărturie istorică) a bisericilor construite în perioada premodernă. Pictura fațadelor e supusă unei duble amenințări. Se știe că factorii de mediu și

îmbătrânirea materialului acționează implacabil; e suficientă compararea fotografiilor publicate de N. Ghica Budești cu cele actuale. Factorul uman este mai distructiv tocmai prin intervențiile brutale, ireversibile, efectuate de persoane fără calificare - cârpeli cu ciment (Gorunești-Viorești - Vâlcea), tencuieli stropite aplicate peste urmele de pictură (sau chiar peste elemente de pietrărie ca la Brădești Bătrâni), repictarea grosolană (Urși, Scornicești-Tătărași - jud. Olt, ș.a.)¹⁴. Există intervenții care nu au fost supuse aprobării Ministerului Culturii și a serviciilor sale descentralizate - acestea fiind posibile, tocmai pentru că acest segment al patrimoniului cultural este ignorat.

Dacă ar fi doar o problemă de percepție, rămânând astfel în sfera teoreticului, nu ar fi foarte grav. Practic însă, este neproductiv - acestei categorii de construcții i se refuză astfel cuvenita protecție, i se refuză fonduri necesare reabilitării. Îmi amintesc de acel 'dialog al surzilor' în anii '90 de câte ori se pune problema intervenției asupra unor biserici târzii și rurale din perioada fanariotă și cea regulamentară, cum era imposibil a reține atenția asupra acelor biserici cu decorație pictată sau cu pictură exterioară, chiar și atunci când se aproba consolidarea sau restaurarea doar a picturii interioare de către pictorii atestați, chiar și atunci când cea exterioară era contemporană¹⁵.

Doar de puțin timp se observă o mică schimbare și o mai mare atenție acordată acestor ctitorii târzii. Am remarcat finanțarea unor operațiuni de restaurare a decorației pictate la bisericile mănăstirilor Dintr-un Lemn și Hurezi. După anul 2005 a fost posibilă - lucru de neconceput cu nu mulți ani în urmă - restaurarea picturii exterioare (de către pictori restauratori) la o biserică de sat, mică și târzie ctitorie vătășească și moșnenească din Gorunești-Viorești, județul Vâlcea. Aceasta se datorează poate și unei conjuncturi favorabile.

Există în consecință un hiatus al cunoașterii și percepției arhitecturii populare religioase, alta decât cea de lemn, iar consecința este pierderea mărturiilor istorice și artistice. Subsemnatul consideră că acest hiatus, ce acoperă un interval de timp delimitat de ctitoriile de tradiție brâncovenească până la bisericile epocii contemporane, trebuie depășit, după cum este necesară și o reconsiderare ca înțeles a termenului artă/arhitectură populară. Totodată susținem necesitatea lărgirii sferei noțiunii de 'arhitectură populară' prin adăugarea componentei de zid.

Biserica din Neghinești-Cacova. Multe biserici de zid ctitorite de oamenii noi, sunt clasate pe bună dreptate monument istoric - grupa valorică A. Fiind realizate cu mijloace modeste și mai puțin iscusite decât în cazul bisericilor ctitorite de boieri, în compensație se utilizează culoarea sub forma unor motive decorative geometrice și florale sau, prin scene și personaje.

O asemenea biserică, relativ modestă ca arhitectură, ce excelează prin componenta picturală care o face un monument nepereche, este cea din Neghinești-Cacova, județul Vâlcea, sat de moșneni situat la poalele Carpaților. Aflată la margine de sat sub coasta dealului împădurit, de mici dimensiuni, fără abside laterale, cu acoperiș simplu de șiță, așa am cunoscut-o în 1991. Învelitoarea e acum din tablă, pictura în interior este înnoită, paramentul sub brâul median a fost văruiat cu humă peste urme de pictură - doar registrul superior mai păstrează nealterată fresca veche.

Ceea ce trebuie considerat a fi remarcabil la această biserică, rarism chiar, este faptul că se păstrează în stare bună cea mai diversificată și cea mai originală pictură exterioară din Țara Românească, foarte puțin afectată de factorii de mediu. Până aici nu ar fi mult, dar trebuie specificat că cea mai bogată și originală pictură parietală se păstrează tocmai pe fațada nordică. Biserica din Neghinești este în felul său unică și prin calitățile vernaculare. Nu este ctitorie colectivă după cum ne-am fi așteptat, ci, așa cum spune pisania, ctitori sunt doi erei - parte a amintitei elite sătești¹⁶.

Arborii din spatele bisericii, imediat deasupra zidului de sprijin, au început să fie tăiați așa cum am constatat la ultima vizită făcută în anul 2008. Faptul că pe fațada nordică s-a conservat pelicula de culoare, care la alte biserici nu mai poartă decât urme de pictură, credem că se datorează prezenței pădurii. De aceea opinăm că tăierea arborilor pe liziera pădurii va conduce la un proces ireversibil de distrugere a picturii de pe fațada nordică.

Deocamdată izolarea a ferit-o de zelul celor ce repictează bisericile monument, distrugând în loc să conserve. Până când ?

Note

¹ Practic necunoscută, ignorată de principalii autori ai lucrărilor de sinteză privind arhitectura în România și în consecință de cei ce gestionează patrimoniul istoric și arhitectural, monumentala biserică 'de la Chiajna' prima de acest fel din principatele extracarpătice, este sortită dispariției.

2. Sunt de semnalat și alte construcții importante prin care stilul neoclasic se face simțit în Țara Românească la începutul secolului al XIX-lea: biserica și palatul neoclasic de pe malul lacului Tei construit de Grigore Ghica al IV-lea în București, sau biserica și casa vornicului Manu care se ridicase peste vechiul beci brâncovenesc la Popești Leordeni, sau curtea întărită a lui Ștefan Belu de la Goștinari (jud. Giurgiu) ș.a.
3. Domina teama la toate nivelurile, de la cel mai umil până la cel mai puternic - teama față de turci, teama față de cel mai puternic.
4. Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (după cum se poate observa în harta lui Specht, 1790-1791) cele mai multe așezări sunt situate pe trasee care domină văile în apropiere de căile de comunicație și de sursele de apă, pe terenuri defrișate, în poienile de la marginea drumurilor (vezi și harta rusă din 1829-1835).
5. În Țara Românească în secolul al XVIII-lea se construiesc 1656 biserici, aproape dublu față de secolele anterioare - un total de 947 ctitorii (Pușcașu 2001: 186).
6. Este vorba de hotărârea emisă de episcopul Romanului la 1764 (Pușcașu 2001: 186).
7. Andrei Pănoiu, Pictura votivă din nordul Olteniei, București, 1968. Importanța lucrării constă în imagini (repertorierea picturii votive) și în analiza critică a 'școlilor' de pictură bisericească ce evoluează preponderent în mediul rural.
8. Așa sunt 'bolțile' din lemn ale bisericilor din Mierea jud. Vâlcea sau Sf. Nicolae Tabaci din Vălenii de Munte jud. Prahova, care imită prin curbura suprafeței, bolta în leagăn.
9. Cartea lui Andrei Paleolog din 1984 este o amplă lucrare de sinteză, apărută înainte de 1990 și care tratează pe larg problematica bisericilor cu pictură exterioară din întreaga Țara Românească și face o repertoriere a temelor ilustrate și a bisericilor purtând podoaba picturii exterioare. Rămâne sursa de bază pentru identificarea bisericilor care la data publicării mai purtau urme de pictură exterioară și ca principală sursă documentară.
10. Din această perioadă, ca reflex al schimbărilor amintite, datează probabil și cunoscuta urare adresată tinerilor căsătoriți 'casă de piatră', adică o casă nouă de zid din cărămidă în locul celei bătrânești, din paiantă sau din chirpici.
11. Cazul particular al Olteniei, cu o țărâtime liberă puternică, cu dregători locali ieșiți din mediul sătesc suficient de înstăriți încât să fie capabili de a ctitori altfel decât biserici de lemn, preluând tradiția brâncovenească și post-brâncovenească în arhitectură, pictură, sculptură.
12. Începând cu lucrările din tinerețe, profesorul Gheorghe Curinschi Vorona se dovedește a fi un fidel discipol al lui Joseph Strzygowski, socotind arhitectura de lemn exclusiv determinantă pentru arhitectura cultă de zid care preia mimetic și adaptând forme, structuri și tehnologii proprii unui material (lemnul), pentru construcții de altă factură și cu alte materiale (cărămidă sau piatră). Nu se ține cont că și invers poate fi adevărat: arhitectura cultă și de zid poate fi modelul, cel puțin ca aspirație spre forme mai evolute, sau mai firesc, că ambele categorii au urmat propriile căi spre formele cunoscute în prezent.
13. Pompiliu Eliade susține că nu exista în Muntenia o pătură mijlocie autohtonă autentică (cam ce era în Franța starea a treia), existând doar pătura țărânimii aservite (clăcașii) și boierimea. Nu-i are în vedere pe moșneni care erau mulți în special în zona colinară a Olteniei.
14. O pictură cu un desen măiestrit și o colorație și transparentă asemeni unei acuarele, care era pe fațadele bisericii din Tătărași, a fost înlocuită recent de o pictură cu un alt conținut și de o calitate mult inferioară celei originare. Astfel, o pictură 'de gang' a înlocuit una din cele mai reușite artistic.

¹⁵. Cele două biserici din Căinenii Mici, cu o minunată pictură exterioară pe toată înălțimea fațadelor, biserica din Gorunești-Viorești, ambele din județul Vâlcea - sunt doar o parte din 'bolnavi' de preț ce trebuiau tratați.

¹⁶. Cu hramurile 'Sf. Ioan Botezătorul'; 'Sf. Nicolae'; 'Sf. Paraschiva'. Ctitori: popa Ioan sîn Andronie, popa Ioan sîn Sima (în pisanie). Li se adaugă în tabloul ctitoricesc: diaconu Tudoru, popa Nicolae, Lisafta ereița, Ioan eromonah, Nectarie arhimandrit. Deși ca plan nu este specifică bisericilor de mănăstire, faptul că e situată în afara satului ne face să credem că nu a fost destinată mirenilor (cimitirul putând să fie de dată mai recentă).

Bibliografie selectivă

Arhiva fotografică a autorului (1980-2000)

- Anania, Valeriu (1990) *Cerurile Oltului (Școlile Arhimandritului Bartolomeu la imaginile fotografice ale lui Dumitru F. Dumitru)*, Râmnicu Vâlcea: Ed. Episcopiei Râmnicului și Argeșului.
- Curinschi Vorona, Gheorghe (1981) *Istoria arhitecturii în România*, București: Ed. Tehnică.
- Djuvara, Neagu (1992) *Între Orient și Occident, Țările române la începutul epocii moderne*, București: Ed. Humanitas.
- Duțu, Alexandru; Muzicescu, Maria A.; Fochi, Adrian (1979) 'Relațiile culturale româno-balcanice până în sec. al XIX-lea', *România în sud-estul Europei, Culegere de studii*, pp. 40-63, București: Ed. Politică.
- Eliade, Pompiliu (1982) *Influența franceză asupra spiritului public în România, Originile*, București: Ed. Univers.
- Florea, Vasile (1991) *Istoria artei românești veche și medievală*, Chișinău: Ed. Hyperion.
- Georgescu, Vlad (1979) 'Relațiile Țărilor Române cu popoarele sud-dunărene (1300-1800)', *România în sud-estul Europei, Culegere de studii*, pp. 9-28, București: Ed. Politică.
- (1992) *Istoria României*, Ed. Humanitas, București.
- Ghika Budești, N. (1936) 'Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia, Partea a patra, Noul stil din veacul al XVIII-lea', *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice XXIX* (87-90).
- Golescu, Maria (1933) 'Biserica din Viorești', *Boabe de grâu IV* (1): 25.
- (1934) 'O fabulă a lui Esop trecută în iconografia religioasă', *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice XXVII* (80): 70.
- (1943) 'Un arhitect român de la începutul veacului al XIX-lea: Meșterul Ilie Gulie', *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice XXXVI*: 109.
- Ionașcu, Ion (1942) *Catagrafia Eparhiei Argeșului la 1824*, București: Tip. Cărților Bisericești.
- Ionescu, Grigore (1982) *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București: Ed. Academiei.
- Metes, Ștefan (1926-1928) 'Zugravii bisericilor române', *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice secția Transilvania*, Cluj.
- Paleolog, Andrei (1984) *Biserici din Țara Românească cu pictură exterioară*, București: Ed. Meridiane.
- Papacostea, Șerban (1998) *Oltenia sub stăpânirea austriacă, 1718-1739*, București: Ed. Enciclopedică.
- Pănoiu, Andrei (1968) *Pictura votivă din nordul Olteniei*, București: Ed. Meridiane.
- (1983) 'Cartografie și sistematizare - secolele XVIII și XIX', *Arhitectura 1*.
- Pușcașu, Voica (2001) *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București: Ed. Vreamea.
- Rădulescu, Teodora (1972) *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea, Liste cronologice și cursus honorum I*, București.
- Stahl, Paul Henri (1967) 'Arta populară românească și arta orașenească', *Studii și Cercetări de Istoria Artei 14* (1).
- Stoicescu, Nicolae (1968) 'Cum se construiau bisericile în Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea - prima jumătate a secolului al XIX-lea', *Studii și Cercetări de Istoria Artei 15* (1): 79-119.
- (1970) *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I-Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*, vol. 1 (A-L), Craiova: Ed. Mitropoliei Olteniei.
- Ștefulescu, Alexandru (1904) *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu Jiu.

- Theodorescu, Răzvan (1987) 'Popular și țărănesc în arta de la 1800', *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550-1800)*, vol. II, pp. 196-227, București: Ed. Meridiane.
- Voinescu, Teodora (1970) 'Un aspect puțin cercetat în pictura exterioară din Țara Românească: Motivul Sibilelor', *Studii și Cercetări de Istoria Artei* 17 (2): 195-210.
- (1973) 'Între „țărănesc” și „popular” în pictura românească de la sfârșitul evului mediu', *Studii și Cercetări de Istoria Artei* 20 (1): 21-8.
- (1973) 'Contribuții la o istorie a artei păturii mijlocii; Ctitorii de vătafi de plai din Țara Românească', *Studii și Cercetări de Istoria Artei* 20 (2): 297-320.

Fig. 1. Groșerea - Gorj, Biserica 'Sf. Voievozi' (1808).

Fig. 2. Groșerea - Gorj, Biserica 'Sf. Voievozi' (1808), ctitorul Căpitanul Barbu Cocoș.

Fig. 3. Vladimir - Gorj, Biserica 'Cuv. Paraschiva', 'Sf. Împărați', 'Sf. Ioan Botezătorul' (1822-1827), ctitori frații Ioan și Nicolae Gârbea.

Fig. 4. Gorunești-Viorești - Vâlcea, ctitorii călări (friza potecașilor).

Fig. 5. Gura Văii - Vâlcea, Biserica 'Sf. Gheorghe'(1759), ctitor Gheorghe Abagiul pârčălabul din Bogdănești cu familia.

Fig. 6. Gura Văii - Vâlcea, cei ce au ctitorit cu munca (fațada sud).

Fig. 7. Urșani - Vâlcea, Biserica 'Intrarea în biserică', 'Sf. Ioan Botezătorul' (sf. sec. XVIII - începutul sec. XIX), ctitorii - obștea satului.

Fig. 8. Târgu Cărbunești - Gorj, Biserica 'Sf. Ioan Botezătorul' ('Sf. Dimitrie') (1780, zugrăvit 1831).

Fig. 9. Căinenii Mici-Vâlcea, Biserica 'Sf. Voievozi' ('Sf. Dimitrie', 'Cuv. Paraschiva') (1807).

Fig. 10. Scăueni - Vâlcea, Biserica 'Buna Vestire', 'Sf. Nicolae' (1796 - 1902), ancadrament de piatra cu lei afrontati.

Fig. 11. Câinenii Mici - Vâlcea, Biserica 'Sf. Nicolae' (1733, 1846 pictura exterioară) preot Neagoe Moțoc și Sânziana - dispariția picturii.

Fig. 12. Urși (Vâlvoiu) - Olt, Biserica 'Adormirea Maicii Domnului' (1814), repictare - efectele rezugrăvirii.

Fig. 13. Neghinești - Vâlcea, Biserica 'Sf. Ioan Botezătorul - Cacova' (1819).
Un monument nepereche - fațada sud.

Fig. 14. Neghinești, perspectivă (fațadele vest și sud).

Fig. 15. Neghinești, fațada sudică - Filozofii.

Fig. 16. Neghinești, fațada estică - temă dată de romanele populare.

Fig. 17. Neghinești, fațada nordică - temă dată de romanele populare.

Fig. 18. Neghinești, fațada nordică - temă dată de romanele populare.

Fig. 19. Neghinești, fațada nordică - motive decorative.

Fig. 20. Neghinești, fațada nordică - motive decorative.

Fig. 21. Neghinești, fațada nordică - Sibilele.

Fig. 22. Neghinești, fațada estică.

Fig. 23. Neghinești, fațada nordică - detaliu.

**COLABORATORI
CONTRIBUTORS****Ștefan Apope-Nedelcuță**

Direcția pentru Cultură și Patrimoniu Național
a județului Teleorman
Str. Dunării nr. 222, bl. 911, sc. E, ap. 40,
140065, Alexandria, jud. Teleorman

stefanapope@yahoo.com

Liviu Brătuleanu

București

lbratuleanu@yahoo.com

Marilena Doina Ciocănea

Universitatea 'Spiru Haret'
Facultatea de Arhitectură și Urbanism
Str. Ion Ghica Nr. 13, Sector 3,
030045, București

cidomari@yahoo.com

Marina Iliescu

Brașov

ilimaris@yahoo.com

Dana Mihai

Institutul Național al Patrimoniului
Str. Ienăchiță Văcărescu nr. 16, sector 4,
040157, București

danelise@hotmail.com

Ruxandra Nemțeanu

Universitatea 'Spiru Haret'
Facultatea de Arhitectură și Urbanism
Str. Ion Ghica Nr. 13, Sector 3,
030045, București

rnemteanu@yahoo.com

Emil Păunescu

Muzeul Județean 'Teohari Antonescu' Giurgiu
Str. C. Dobrogeanu Ghinea nr. 3,
080024, Giurgiu, jud. Giurgiu

contact@giurgiu.djc.ro

Iozefina Postăvaru

Institutul Național al Patrimoniului
Str. Ienăchiță Văcărescu nr. 16, sector 4,
040157, București

ipostavaru@yahoo.com

Liliana Roșiu

Universitatea Politehnică Timișoara
Facultatea de Arhitectură
Str. Traian Lalescu Nr. 2/A,
300223, Timișoara, jud. Timiș

liliana.rosiu@arh.upt.ro

Mădălina-Diana Rușanu-Radu

Serviciul Județean Teleorman al Arhivelor Naționale
Șos. Turnu Magurele nr.5,
140003, Alexandria, jud. Teleorman

teleorman.an@mai.gov.ro

Cătălin Sârbu

Universitatea de Arhitectură și Urbanism
'Ion Mincu' București
Str. Academiei nr. 18-20, sector 1,
010014, București

sarbu52@yahoo.com

Adriana Stroe

Institutul Național al Patrimoniului
Str. Ienăchiță Văcărescu nr. 16, sector 4,
040157, București

goldstroe2@yahoo.com

Aurelian Stroe

Institutul Național al Patrimoniului
Str. Ienăchiță Văcărescu nr. 16, sector 4,
040157, București

goldstroe@yahoo.com

Ecaterina Țânțăreanu

Muzeul Județean Teleorman
Str. 1848 nr. 1,
140033, Alexandria, jud. Teleorman

ecaterinaan@yahoo.com

Cu contribuții de: Ștefan Apope-Nedelcuță, Liviu Brătuleanu, Marilena Doina Ciocănea, Marina Iliescu, Dana Mihai, Emil Păunescu, Iozefina Postăvaru, Liliana Roșiu, Mădălina-Diana Rușanu-Radu, Cătălin Sârbu, Adriana Stroe, Aurelian Stroe

R

ISBN 978-973-8922-92-1